

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM (HALKLA İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİNDE HALK-DEVLET İLİŞKİLERİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYDAR SEÇKİN ÇELİK

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM (HALKLA İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİNDE HALK-DEVLET İLİŞKİLERİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYDAR SEÇKİN ÇELİK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Metin Kazancı

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM (HALKLA İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİNDE HALK-DEVLET İLİŞKİLERİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Metin Kazancı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Metin Kazancı

.....

Prof. Dr. Haluk Geray

.....

Yard. Doç. Dr. Fatih Keskin

.....

Tez Sınavı Tarihi:

Ankara-2010

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE HALKLA İLİŞKİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	11
1.OSMANLI KLASİK DÖNEM MEŞRUIYET ÇERÇEVESİNİN	
ÇÖZÜLMESİ.....	11
2. “YENİ DÜZEN” VE HALKLA İLİŞKİLERDE DÖNÜŞÜM.....	14
3. ÇÖZÜMSÜZ KALAN SORUNLAR	18
4. CUMHURİYET DÖNEMİ VE YENİ METODOLOJİ.....	20
II. BÖLÜM	
KEMALİZM	24
1.GENEL OLARAK KEMALİST İDEOLOJİ	24
2.KEMALİZM’DE HALK VE DEVLET GÖRÜŞÜ	40
III. BÖLÜM	
HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARI.....	49
1. ATATÜRK’ÜN YURT GEZİLERİ.....	49
2. İDEOLOJİK YAYINLARLA “YENİ TÜRK’ÜN” KURULMASI.....	58
3. MİLLET MEKTEPLERİ	69
4. HALKEVLERİ	75
4.1. Türk Ocağı’ndan Halkevleri’ne	75
4.2. Halkevleri’nin Kuruluşu.....	78
4.2.1. Kuruluş Amacı	78

4.2.2. Yapılanışı	79
4.2.3. Yayınları.....	81
4.3. Halkevleri'nin Faaliyetleri	85
4.3.1. Halkın İnkılap Sürecine Katılımının Sağlanmasına Yönelik Faaliyetler.....	85
4.3.2 Halkın Devlete ve Rejime Isındırılmasına Yönelik Faaliyetler	86
4.3.3. Halkın Uluslaşmasına Yönelik Faaliyetler.....	88
4.3.4 Halkın Asrileşmesine Yönelik Faaliyetler	91
5. HALK HATİPLERİ TEŞKİLATI.....	95
6. BASIN.....	103
6.1. Basının Kontrol Altına Alınması	103
6.1.1. 1931 Basın Yasası'na Kadar Basınla İlişkiler.....	103
6.1.2. 1931 Basın Yasası ve Otoriter Sistemin Kurumsallaşması.....	108
6.2. Basında Halkla İlişkiler ve İdeoloji Aşılama	112
6.2.1. Halkın İnkılap Sürecine Katılımın Sağlanması.....	113
6.2.2. Halkın Yönetime ve Rejime Isındırılması	116
6.2.3 Kemalist İlkelerin Halka Benimsetilmesi	118
6.2.3.1. Milliyetçilik.....	118
6.2.3.2. Medeniyetçilik.....	120

IV. BÖLÜM

HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ...	124
1. BAŞARI NOKTALARI.....	131
1.1. Propaganda Kurallarına Uygunluk.....	131
1.2. Sosyal Yardım Şubelerinin Faaliyetleri	134
1.3. Yurt Gezileri.....	135
1.4. Eğitim Faaliyetleri.....	135
1.5. Bayramlar ve Köy Ziyaretleri	136
2. SORUNLAR	137
2.1. Elitizm.....	137
2.2. Halkın Sorunlarına Karşı İlgisizlik	139
2.3. Emredicilik.....	144
2.4. Halk İmgeleminden Kopukluk.....	145
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	158
ABSTRACT.....	171
ÖZET.....	172

KISALTMALAR

a.k : Aynı kaynak

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

SD: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

GİRİŞ

Halkla ilişkiler, oldukça yeni bir disiplindir. Öyle ki disiplinin temel kavramı olan halkla ilişkiler için, beş yüze yakın tanım tespit edilmiştir.¹ Başlı başına bu durum bile, halkla ilişkiler çalışmalarını güçleştiren bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Elinizdeki çalışma ise erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen (1923-1938) halkla ilişkiler uygulamalarının tarihini ele almaktadır. Türkiye’de son yıllara kadar halkla ilişkilere önem pek verilmediği² de göz önüne alındığında, çalışmanın nasıl bir zeminde gerçekleştirileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için, öncelikle halkla ilişkilerin ne zaman, nerede ve hangi sebeplerle ortaya çıktığını belirlemek gerekmektedir.

Modern anlamda halkla ilişkiler uygulamalarının, ilk olarak 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıktığı³ genel olarak kabul edilen bir olgudur. Fakat halkla ilişkilerin tüm dünyada etkili bir “yönetimsel teknik” olarak kullanılmaya başlanması, 1929’a hatta İkinci Dünya Savaşı sonrasına⁴ kadar götürülebilir.

Halkla ilişkilerin örnek alınan temel uygulamalarının Batı ülkelerinde ortaya çıkması, hiç şüphesiz bir tesadüf eseri değildir. Çünkü halkla ilişkiler, temelde, kapitalizmin krizlerine ve kapitalist sosyo-ekonomik sistemin idari aygıtı olarak beliren modern bürokrasinin karmaşıklaşmasından doğan sorunlara verilmiş bir cevap niteliğindedir.⁵

¹ Okay, Aydemir, Okay, Ayla, **Halkla İlişkiler: Kavram ve Strateji Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.2.

² Kazancı, Metin, **Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1978, s.2.

³ Kazancı, Metin, **Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s.5-6.

⁴ Tortop, Nuri, **Halkla İlişkiler**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 55, Ankara, 1973, s.17.

⁵ Uysal, Birkan, **Siyaset Yönetim Halkla İlişkiler**, TODAİE Yayınları, Ankara, Aralık 1998, s.10-11.

Özellikle 1929 Büyük Buhranı sonrasında, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, sermaye çevrelerinin meşruiyeti giderek sarsılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, 19. yüzyıl sonlarında sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan şirketler hızlı büyüme ya da kar en çoklaştırma gerekleriyle çalışanları ve tüketicileri dikkate almayan bir tutum sergilemişlerdir. Özellikle sendikalaşma çabaları karşısındaki karşıt tutumları, sendikal hareketleri grev kırıcılar ya da federal güçlerle bastırmaya yönelmeleri, kamuoyunda özel sektör aleyhinde bir tavır gelişmesine neden olmuştur.⁶

Bu durum karşısında sermayedarlar, sahip oldukları kuruluşların varlığının topluma sağladığı yararları halka göstermek ve böylece meşruiyet zeminini yeniden tesis etmek üzere halkla ilişkiler faaliyetlerine girişmişlerdir. Burada açıkça görülebileceği üzere, halkla ilişkilerin doğuşunda, halk sevgisinden ziyade halk korkusu etkili olmuştur.⁷

Gelişmiş kapitalist toplumların bu dönemde yaşadıkları önemli sorunlardan biri de, bürokratik aygıtın uzmanlaşma sonucunda giderek genişlemesi ve karmaşıklaşmasıdır. “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı” adlı çalışmasında Max Weber, oldukça genişleyen bürokratik yapılanmanın, ancak yazılı belgelere dayalı, gayri şahsi yani nesnel ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş bir biçimde rasyonel olarak işleyebileceğini belirtmiştir.⁸ Bu tür bir yapılanma, örgütün iç rasyonelitesi açısından gerekli ve önemli olarak değerlendirilebilirse de, halkın örgüt yapılanmasını çözmesi ve işlerini hızlı bir biçimde halledebilmesi zorlaşmıştır. İşte bu yüzden ki, yönetsel etkinliği artırma ve artan karmaşıklaşmadan kaynaklanan

⁶ a.k, s.12.

⁷ Kazancı, a.g.e, s.11.

⁸ Weber, Max, **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Çev: Özer Ozankaya, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s.317-321.

olumsuzlukları giderme amaçlarıyla,⁹ halkla ilişkiler faaliyetleri önem kazanmıştır. Bu durum, özellikle, kapitalizmin yaşadığı krizden ötürü devletin sosyal ve ekonomik sorumluluklarının artması bağlamında bürokrasinin genişlemesi sebebiyle, 1929'dan itibaren önem kazanmıştır.

Halkla ilişkiler, görülebileceği üzere, modern kapitalist toplumların yaşadıkları belli başlı sorunlar karşısında doğan ihtiyaçlar ile paralel bir içerik kazanmıştır. Bu toplumların özelliği ise, gelişkin ve uzmanlaşmış bir bürokrasi, kapitalizme dayalı ekonomik ve liberal demokrasiye dayalı siyasi bir sisteme yaslanmakta olmalarıdır. Ancak çalışmamızın konusunu oluşturan dönemdeki Türk toplumunun, belirttiğimiz toplumların yapılarından farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

Bunlardan birincisi, Batı toplumlarında gelişmiş ve kökleşmiş bir kapitalist ekonomi sistemi ve onu yönlendiren yine güçlü ve gelişmiş bir burjuva sınıfı olmasına karşın, söz konusu dönemde Türkiye'de, henüz kapitalist sistemin kurum ve kurallarıyla yerleşmiş ve güçlü bir burjuva sınıfına dayanmış bir biçimde var olmamasıdır.

İkinci olarak, ele aldığımız dönemde, Türkiye'de bir Tek Parti yönetimi bulunmaktadır. Her ne kadar bu yönetim, geçici olmak kaydıyla ve demokrasiye olan bağlılığını vurgulayarak gerçekleştirildiyse de, bir “yönetimsel süreç” olarak halkla ilişkiler, ancak çoğulcu demokratik toplumlarda ortaya çıkabilmektedir.¹⁰ Çünkü halkla ilişkiler, ancak yanlış ve hatanın kabul edilmesi durumunda bir anlam kazanabilir.¹¹ Yine çağdaş halkla ilişkiler, alınan kararların topluma kabul ettirilmesi anlayışına dayanmamakta; fakat kararların halkla etkileşerek alınması kaydıyla,

⁹ Kazancı, **a.g.e.**, s.24-29.

¹⁰ Uysal, **a.g.e.**, s.4.

¹¹ **a.k.**, s.37.

kendiliğinden oluşan bir onaya yönelmek şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹² Kuşkusuz bu anlayışın Batı toplumlarında yerleşmesi, uzun süreli bir demokratik kültürün sonucudur. Fakat ileride ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, Türk yöneticilerde ve Türkiye halkında demokratik kültür söz konusu dönemde gelişmiş bir durumda değildir. Türk politikacıların o dönemdeki hedefi ise, Osmanlı'dan devralınan bir makro projeyi -modernleşme- uygulamaya sokmak ve halka benimsetmek şeklinde belirmektedir. Kısacası Türk yönetici seçkinlerinin gösterdiği çaba, halkla etkileşerek bir karar oluşturmak yönünde değil; fakat alınan kararları halka onaylatmak yönündedir.

Diğer bir farklılık, bürokratik yapılanma hususundadır. Erken Cumhuriyet döneminde ancak inşa halinde bir devletten söz edilebilir ve bürokratik yapılanmanın karmaşıklığından kaynaklı, sistemli ve kurumsallaşmış bir halkla ilişkiler faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir.

Ancak burada bir noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Ele aldığımız dönemde, hemen tüm dünyada çağdaş demokrasi anlayışından belli ölçüde farklılaşan bir yönetim anlayışı bulunmaktaydı. Belki de tüm bu uygulamaları dikkate alarak, itirazlara uğramakla birlikte, geliştirilen halkla ilişkiler tanımlarından biri de halkla ilişkilerin, halkı, kendi tutumunun doğru olduğuna inandırmak demek olduğu şeklindedir. Bu tanım, çağdaş halkla ilişkiler anlayışı bakımından bazı akademisyenlerce tek yanlı bulunmaktadır.¹³ Çünkü günümüzde halkla ilişkiler, iki yanlı bir etkileşim süreci olarak görülmektedir. Ancak söz konusu dönemdeki halkla ilişkiler uygulamalarına dair bir değerlendirmede bulunurken, o dönemin şartlarının dikkate alınması gerekmektedir.

¹² Kazancı, **Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler**, s.28.

¹³ Uysal, **a.g.e.**, s.4.

Cumhuriyeti kuran kadronun halkla ilişkilere bakışı, aslında tam da yukarıda dile getirdiğimiz halkla ilişkiler tanımlamasına uygun düşmektedir. Gerçekten de bu dönemdeki halkla ilişkiler faaliyetinde gözetilen amaç, halkın hoşuna gidecek şeyleri yapmak ve hoşuna gitmeyen şeylerden kaçınmak¹⁴ ya da halkı karar mekanizmalarına dahil ederek kararın toplumsal meşruiyetini sağlamak¹⁵ şeklinde olmamıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yılları, uluslaşma ve asrileşme/Batılılaşma şeklinde beliren makro hedeflerin hayata geçirilmeye çalışıldığı yıllardır. Cumhuriyeti kuran kadro ve özelde Mustafa Kemal, parti çekişmelerinin ve yanlış politikaların bu hedefi yeterince sekteye uğrattığı fikrindedir. Bu sebeple Mustafa Kemal, kafasındaki projenin kararlılıkla ve tavizsiz olarak uygulanmasını ve bu projeye muhalefet edilmemesini istemektedir.¹⁶

Bu temel karar doğrultusunda, halkın uluslaştırılması ve asrileştirilmesi yönündeki amaçları sağlayıcı bir halkla ilişkiler faaliyetine girişilmiştir. Bu iki ana gayenin elde edilebilmesi açısından, halkın yönetim ve rejime ısındırılmasını ve halkın inkılap sürecine katılımının sağlanmasını öngören ek amaçlar da söz konusu olmuştur. Gerçekten de, dönem dikkatlice incelendiğinde, bu amaçların hemen hemen aynı ifadelerle partiye ait metinlerde, basında ve çeşitli partililerin konuşma

¹⁴ a.k, s.3.

¹⁵ Kazancı, a.g.e, s.28.

¹⁶ İstiklal Harbi'nin bitmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir muhalefet istemediği, Halide Edip ile aralarında geçen şu konuşmalardan da anlaşılmaktadır:

“Mustafa Kemal: Şunu demek istedim: herkes benim verdiğim emri yapmalıdır.

Halide Edip: Şimdiye kadar Türkiye'nin esenliği ve hayatı için böyle yapmamışlar mı?

Mustafa Kemal: Ben hiçbir eleştiri, hiçbir fikir istemiyorum. Yalnız emirlerimin yapılmasını.

Halide Edip: Benden de mi Paşam?

Mustafa Kemal: Sizden de.

Halide Edip: Milli amaca hizmet ettiğiniz sürece size itaat edeceğim.

Mustafa Kemal: Benim emrime her zaman itaat edeceksiniz!” Bkz. Arıburnu, Kemal, **Atatürk'ten Anılar**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s.13.

ve eserlerinde kullanıldığı görülmektedir.¹⁷ Dolayısıyla, söz konusu dönemde halkla ilişkiler faaliyetinin, temelde bu dört amaç doğrultusunda gerçekleştirildiğini öne sürmekteyiz.

Bu dört amacı gerçekleştirmek üzere yapılan halkla ilişkiler faaliyetlerini anlayabilmek için, Marxist Fransız düşünür Louis Althusser, önemli bir teorik bakış açısı sunmaktadır.

Althusser'e göre, üretimde bulunan her toplumsal formasyon, ekonomik altyapı ile siyasi-hukuki ve ideolojik üstyapı olmak üzere üç katmandan oluşan bir yapıdır. O toplumdaki egemen sınıf ya da sınıflar, mevcut toplumsal formasyonun devamını sağlamak için, üretici güçler ile üretim ilişkilerinden oluşan üretim koşullarını yeniden üretmek zorundadır.¹⁸

Fakat düşünüre göre yeniden üretim süreci yalnızca bu şekilde açıklanamaz. Bu sürece üstyapısal organizasyonlar da katılmaktadır ve bunu açıklayabilmek için, Marxist teoride yer almayan yeni kavramsal araçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Althusser, bu üstyapısal organizasyonları, iki başlık altında ele alır. Bunlardan birincisi, baskı aygıtlarıdır ki, hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu aygıtların temel özelliği, zora dayalı olarak işlemeleridir.

Diğeri ise, devletin ideolojik aygıtlarıdır ki (DİA), Althusser, bunların temelde şu şekilde sınıflandırılabilceğini belirtir:

- Aile DİA'sı
- Hukuki DİA

¹⁷ Bu ifadelerle yeri geldikçe gönderme yapacağız.

¹⁸ Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev: Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.17.

- Sendikal DİA
- Haberleşme DİA'sı (basın, radyo, tv gibi)
- Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor gibi)

Althusser'e göre, burada belirtilen ideolojik aygıtların çoklu görünümüne karşın, aralarında ilk bakışta görülmeyen bir birlik vardır ve bu birlik, ideoloji tarafından sağlanmaktadır.

Althusser, bu noktada, ideolojik aygıtlar ile baskı aygıtlarının işleyişi arasındaki önemli bir farkı da açıklar. Buna göre ideolojik aygıtlar temelde iknaya dayalı olarak işledikleri halde, baskı aygıtları temelde zora dayalı olarak işler.¹⁹

Fransız filozof, ideolojik aygıtların, devlet iktidarını elde tutabilmek açısından kritik bir öneme sahip olduğunu düşünmekte ve şöyle demektedir: “Hiçbir sınıf, DİA'lar içinde ve üstünde hegemonyasını kurmaksızın devlet iktidarını sürekli olarak elinde tutamaz”²⁰

Althusser, “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” adlı eserinde, ideoloji hakkında konumuz açısından önemli bazı görüşler öne sürer. Buna göre ideoloji, maddidir ve maddi pratikler aracılığıyla var olmaktadır. Düşünür, bunu şöyle ifade eder: “Bir ideoloji her zaman hem bir aygıtta hem de aygıtın pratiğinde ve pratiklerinde var olur.”²¹

Türkiye’de, 1923-1938 arası dönemdeki halkla ilişkiler faaliyetleri, yukarıdaki açıklamalar dahilinde şu şekilde ele alınabilir.

Daha önce işaret edilen dört amaca yönelik olarak gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetleri, 1923-1929 arası dönemde görece zayıf bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

¹⁹ Bkz. **a.k.**, s.33-35.

²⁰ **a.k.**, s.36.

²¹ **a.k.**, s.56.

Bunun sebebi, o dönemde ana kaygının, iktidarı tehdit edecek muhalif kesimlerin tasfiyesi olmasıdır. Dolayısıyla, rejimin oturtulması için, Althusser'in deyişiyile, "ideolojik aygıtlardan" ziyade "baskı aygıtlarının" kullanıldığı söylenebilir. Gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetleri, temelde, yurt gezileri ve basının kısmi kullanımı ile sınırlıdır. Buna bir ölçüde, aslında özerk bir kuruluş olan Türk Ocakları'nın faaliyetleri eklenebilir.

Fakat 1929'dan itibaren, ortaya çıkan bir dizi gelişme, rejimin istenildiği gibi yerleşmediğini, yapılan devrim ve reformların büyük ölçüde hukuki belgelerde kaldığını göstermiştir. Bunlardan birincisi, 1929 Büyük Buhranı'dır ki, zaten oldukça kırılgan olan ekonomik yapıyı hayli olumsuz etkilemiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise SCF'nin seçim başarıları ve Kubilay/Menemen Olayı gibi vakalar, Halk Partisi yönetimine, inkılabın halka inemediğini açık bir biçimde göstermiştir.

Bu dönemden itibaren, rejimin oturtulması ve korunması açısından, baskı aygıtlarının yanı sıra, ideolojik aygıtların da kullanılmasına önem verilmiştir. Bu sebeple 1929'da Millet Mektepleri, hükümetin talep ve beklentilerine tam bir uygunluk içerisinde çalışmayan Türk Ocakları'nın yerine 1932'de Halkevleri ve 1935'te parti tüzüğünde yapılan değişiklik doğrultusunda Halk Hatipleri Teşkilatı oluşturulmuştur. Basın ise, 1929'a kadar devam eden Takrir-i Sükun dönemiyle önce susturulmuş, 1930'lu yıllarda ise, ileride ele alınacak bir dizi uygulama ile hemen tamamıyla kontrol altına alınmıştır. 1930'lu yıllar, ayrıca, "Yeni Türk'ün" inşası konusundaki ideolojik çabanın ve yayınların artışını da beraberinde getirmiştir.

Böylece bir kültür devrimi atılımı olarak 1930'lar, büyük bir ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler ve propaganda²² faaliyetine sahne olmuştur.

Şüphesiz, bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamını tespit ve analiz etmek, bu çalışmanın kapsamını aşan bir nitelik arz etmektedir. Zira özellikle 1930'lar, tam bir ideolojik bombardıman dönemi olarak görünmektedir. Ancak biz bu çalışmada, belirttiğimiz dört amaç doğrultusunda, dönem boyunca en etkili ve sürekli olarak faaliyet gösteren kurum, uygulama ve araçları tespit ve analiz etmeye çalıştık. Bunlar Atatürk'ün yurt gezileri, ideolojik yayınlarla “Yeni Türk'ün”

²² Halkla ilişkiler ve propaganda kavramları, temelde demokratik rejimlerle totaliter rejimler arasındaki farktan kaynaklanan bir ayrım olarak görünmektedir. Aralarındaki temel farklardan biri propagandada tek kaynaktan aynı mesajın verilmesine karşın, halkla ilişkiler uygulamalarının gerçekleştiği ülkelerde birden çok kaynaktan bilgi alınabilmesidir. İkinci önemli fark ise halkla ilişkilerde bir iki yönlülük olmasına karşın, propagandada tek yönlü bir bilgi akışı olmasıdır. Buna karşın halkla ilişkilerle propaganda, devlet-halk ilişkileri açısından aynı amaç üzerine oturmaktadır ki bu, ideoloji aşılama ya da mevcut ideolojiyi sürdürme şeklindedir. Ancak bazı çalışmalarda, ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler faaliyeti ile propaganda arasında da fark gözetilmiştir. Buna göre propaganda siyasi bir nitelik taşıırken halkla ilişkiler ancak toplumsal propaganda şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal propaganda ise bireyi çevre öğeleri ile denetim altına almak ve ortaya çıkabilecek sapmaları da özellikle kitle iletişim araçları ve eğitimle devre dışı bırakmak şeklinde belirlemektedir. Bir toplumsal propaganda olarak beliren halkla ilişkiler faaliyetlerinde, temel olarak halk alınmakta ve onun tartışmasına ve yöneticileri eleştirmesine izin verilmektedir. Bkz. Kazancı, **Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler**, s.45-50. Burada önemli bir kavram olarak “izin vermenin” öne çıktığı görülmektedir. Erken dönem cumhuriyet yönetimi, kategorik olarak otoriter bir yönetim olarak nitelenmektedir. Halkla ilişkilerle propaganda arasındaki ayrım, daha çok demokratik yönetimlerle totaliter yönetimler arasındaki ayrıma karşılık geldiği için, ılımlı otoriter bir yönetimin konumu burada tartışmalı hale gelmektedir. Burada sorunun önemli bir parçası, devletlerin “altyapısal” gücüne ilişkin görünmektedir. Gerçekten de, güçlü bir modern demokratik devlet, zayıf bir otokratik devlete göre topluma çok daha etkili olarak nüfuz edebilir. Bu durumda demokratik devlette gerçekleşene halkla ilişkiler, otokratik devlette gerçekleşene propaganda demek biraz aceleci ve fazla şematik bir değerlendirme olacaktır. Nitekim Karpat'ın verdiği bilgilere göre, halkın gerçek duygu ve düşüncelerini ifade edemeyen resmi dergilerin yerine, 1926-1936 yılları arasında resmi olmayan çeşitli siyasal ve edebi eğilimleri dile getiren dergilerin sayısı 130'dan 330'a fırlamıştı. Bkz. Karpat, Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Çev: Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009, s.337. Bunun gibi, daha sonra büyük ölçüde denetim altına alınsa da, çeşitli muhalif basın organları da bulunmakta idi. Bu durum, aynı zamanda, söz konusu dönemdeki yönetimin topluma nüfuz edebilme becerisinin görece zayıf olduğu gerçeğiyle birlikte tutulursa, yapılan faaliyetin tam anlamıyla bir siyasal propaganda faaliyeti olduğunu ya da bunlara halkla ilişkiler faaliyeti denemeyeceğini söyleyemeyiz. İdeoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler faaliyeti ile propaganda faaliyeti, aynı amaç üzerinde odaklaştığı için burada, halkla ilişkiler ve propaganda ifadesini kullanmayı uygun gördük. Bunlardan “Yeni Türk'ün” kuruluşu, basın, Halk Hatipleri Teşkilatı, Halkevleri ve Millet Mektepleri'ndeki faaliyetler, ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler faaliyetine, Atatürk'ün yurt gezileri ise halkla ilişkiler faaliyetine denk gelmektedir görüşündeyiz. Zira özellikle Halk Hatipleri Teşkilatı ile yapılan toplumsal propaganda, çeşitli eğitim organizasyonları ve kitle iletişim araçları ile desteklenmiş ve sapmalar bu şekilde önlenmeye çalışılmıştır.

kurulması, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halk Hatipleri Teşkilatı ve basındır. Bu kurum, araç ve uygulamaların her biri, gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetinde gördükleri fonksiyon bağlamında ele alınmıştır. Tüm bu araç, uygulama ve kurumlar, aslında birbirlerinden görece bağımsız bir nitelik arz etseler de, Althusser'in belirttiği gibi aralarındaki birliği, döneme hakim olan ideoloji sağlamıştır ve temelde yukarıda değindiğimiz dört amacı gerçekleştirmek üzere katkıda bulunmuşlardır.

Çalışmamız, dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye'de halkla ilişkilerin nasıl ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı, Osmanlı döneminden gelen bir perspektifle anlatılmaktadır. Çünkü halkla ilişkiler faaliyetlerinin ilk nüveleri ve modernleşme olarak tanımlanabilecek makro proje, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e miras kalmıştır.

İkinci kısımda, belirttiğimiz ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetini yürüten kurum, araç ve uygulamaların aralarındaki birliği sağlayan ideoloji olarak Kemalizm'in içeriği incelenmektedir.

Üçüncü kısımda ise, Atatürk'ün yurt gezileri, "Yeni Türk" ideolojisinin oluşturulması, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halk Hatipleri Teşkilatı ve basın başlıkları altında, dönem boyunca yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri, yukarıda saydığımız dört amaç ekseninde açıklanmaktadır. Bunlardan Millet Mektepleri ile Halkevleri kısımlarında, bu kurumların arka planlarına kısaca değinilmekte, basın ile ilgili kısımda da, öncelikle, dönem boyunca basın-iktidar ilişkileri ve basının nasıl kontrol altına alındığı ele alınmaktadır.

Dördüncü kısımda da, yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri, başarı noktaları ve handikapları açısından genel olarak değerlendirilmektedir.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE HALKLA İLİŞKİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türkiye’de halkla ilişkilerin ortaya çıkışı, modern merkezi devletin inşasının temeli olarak görülebilecek II. Mahmud dönemine kadar geri götürülebilir. Bu dönemde ilk uygulamaları ve ana yönelimi beliren halkla ilişkiler faaliyetleri, Cumhuriyet dönemine kadar uzanır. Ancak bu ortaya çıkış, birden bire olmamıştır. Bu süreci anlayabilmek açısından, Osmanlı’da devlet–reaya ilişkilerinin “Klasik dönemde” nasıl olduğu ve sonra hangi sebeplerle ve nasıl bir dönüşüme uğradığı ele alınmak durumundadır. Aşağıda, bu süreç incelenmektedir.

1.OSMANLI KLASİK DÖNEM MEŞRUIYET ÇERÇEVESİNİN ÇÖZÜLMESİ

Osmanlı klasik dönem yapılanması, bağımsız köylüler ile padişah arasında bir tür sözleşmeye dayanır. Bu sözleşmenin çerçevesini çizen, “Adalet Dairesi” denilen bir yönetsel formülasyondur. Kelile ve Dimne yazarı Hintli filozof Beydeba’ya kadar geri götürülebilecek²³ bu formülasyon, Yakındoğu-İslam siyaset anlayışının merkezine oturmuştur.²⁴

Adalet Dairesi anlayışı, şeriatı devletin temeli, devleti de şeriatın koruyucusu olarak niteler. Buna göre, Allah’ın kelamını koruma ve yayma²⁵ gibi son derece kutsal bir vazifeyi yerine getiren devlet, ancak güçlü bir orduya dayanması halinde bu vazifesini yapabilir. Güçlü bir ordunun oluşturulması da, güçlü bir maliyeye

²³ İnalçık, Halil, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet**, Eren Yayınları, İstanbul, 2005, s.13.

²⁴ Barkey, Karen, **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.29.

²⁵Gaza anlayışının devletin sürekli ilkesi olması hakkında bkz. İnalçık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2006, s.13.

dayanmayı gerektirir. Malı ve zenginliği üreten ise reayadır. Reayanın iyi üretim yapması ve padişaha bağlı olması içinse, ona adaletle davranmak gerekmektedir.²⁶

Osmanlı modelinde adalet, her toplumsal tabakanın olduğu statüde kalarak toplumsal görevini ifa etmesi, devletin de toplumsal tabakaların kararlaştırılmış haklarını koruması şeklinde anlaşılmaktadır. Köylülerin sömürülmemesi, iyi üretim yapması ve vergilerin merkeze düzenli olarak aktarılabilmesi için, sipahi denen yöneticilerin ülke topraklarında hiçbir mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Köylülerin topraklarını işlemeye devam etmeleri kaydıyla, sipahilerin köylülere karışması ya da topraklarını ellerinden alması, söz konusu bile olamaz. Devlete rakip bir güç odağı oluşumunun önlenmesi adına, toprakların birleştirilerek bir kişinin mülkiyetinde işlenmesi de mümkün değildir. Devlet, küçük ve bağımsız köylülüğü kendi mutlakiyetçi yönetimi için sağlam bir temel olarak algıladığı gibi, köylüler de, yöneticilerin ya da büyük toprak sahiplerinin zulmüne uğramamak için padişaha tam bir bağlılık içinde bulunmaktadırlar. Bu anlamda hanedanın ve köylülerin, birbirlerini karşılıklı olarak varlık temeli addettikleri söylenebilir.²⁷

Osmanlılar için sağlanan bu uzlaş, ideal bir duruma, Nizam-ı Alem'e işaret etmekteydi. Bu sebeple, her türlü değişim, bir bozulma ve devlet merkezine dönük bir tehdit olarak algılanmış ve anında bastırılmak kaydıyla eski düzenin tesisi sağlanmaya çalışılmıştır.²⁸

²⁶ Bu formülasyon, Ayni Ali Efendi tarafından 1607'de şöyle tarif edilmiştir: “ (a) Dünya bir bahçedir, bahçenin duvarları devlet; (b) devleti ayakta tutan şeriattır; (c) şeriatın bekçisi hükümdardır; (d) ordusuz hükümdar olmaz; (e) servet olmadan ordu olamaz; (f) serveti reaya üretir; (g) reayayı dünya hükümdarına onun adaleti bağlar; (h) cihanın sulh ve huzuru için adalet gereklidir” aktaran Akarlı, Engin Deniz, “Osmanlılarda Devlet Toplum ve Hukuk Anlayışı”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16-18. Yüzyıllar** içinde, Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 1986, s.24.

²⁷İslamoğlu-İnan, Huricihan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.34.

²⁸ Bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Haziran 2003, s.84.

Bu yöntemin uzun süre başarılı bir biçimde devam ettiği söylenebilir. Fakat 16. yüzyıldan itibaren, devletin dünyada yaşanan değişimler doğrultusunda geçirmek zorunda kaldığı dönüşüm, geleneksel sistemi yeniden tesis ederek sorunların çözümünü yavaş yavaş mümkün olmaktan çıkarmıştır. Bu durum, 16. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan dünya kapitalist sisteminin, Osmanlı'ya yaptığı etkilerle ilgilidir.²⁹

Osmanlı ekonomik sistemi, tüm ortaçağ toplumlarının iktisadi anlayışlarını belirleyen³⁰ “iaşecilik” ve “gelenekselcilik” üzerine oturur. Bu yapıda, ihracat, üretim veriminin fazla arttırılamamasından ötürü, oldukça sınırlı tutulur. İthalat ise, özellikle başkentin iaşesi amacıyla yapılmaktadır.³¹

Fakat ticaret eksenli olarak gelişen dünya ekonomik sisteminin bir sonucu olarak, iç ticaret durağanlaşmış, ticaret dengesi, dış ticaret lehine bozulmuştur. Bu ise Osmanlı'nın öngördüğü ekonomik modelin tam tersi bir durum yaratmıştır.

Diğer bir sorun alanı, Avrupa'daki ordu sisteminin ve savaş teknolojisinin değişimine ilişkindir. Oldukça kalabalık bir piyade ordusu ve gelişmiş silahlarla savaşılmak zorunda kalınması, Avrupa'nın büyüyen sermaye güçleri karşısında Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştır. Böylesine büyük bir orduyu devasa imparatorluk topraklarında sevk etmek ve gelişen silah teknolojisini temin etmek, aynı ekonomiye dayalı bir yapılanma için mümkün değildir. Devlet merkezi, tüm bu masrafları karşılayabilmek için nakdi gelirlere ihtiyaç duymaktadır ve bu ihtiyaç,

²⁹ Bu görüş için bkz. İslamoğlu-İnan, **a.g.e**, s.24-28. Ayrıca Para Devrimi'nin Osmanlı'ya etkileri için bkz. Faroqhi, Suraiya, “İktisat Tarihi (1500-1600)”, **Türkiye Tarihi-2 Osmanlı Devleti (1300-1600)** içinde, Cem Yayınevi, İstanbul, Ekim 2002, s.195-196.

³⁰ Sombart, Werner, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Mart 2008, s.24-29.

³¹ Osmanlı iktisat anlayışı için bkz. Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s.45-50.

iltizam sisteminin timar sisteminin yerini yavaş yavaş almaya başlaması sonucunu vermiştir.

Nakdi gelir elde etmek için toprakların iltizama verilmesi, amacı sadece ödediği yıllık vergiyi çıkarıp kar etmek olan mültezimler karşısında köylüyü korumayı güçleştirmiştir. Bu sorun karşısında gündeme gelen toprakların “kayd-ı hayat şartıyla”³² mültezimlere verilmesi ya da “malikane”³³ sisteminin oluşturulması gibi çözüm denemeleri, Osmanlı klasik sisteminde öngörülmeleyen bir sınıf olan, ayanlığın³⁴ ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Osmanlı yönetimi, bir yandan, meşruiyetinin klasik temeli olan bağımsız köylülüğü korumaya çalışırken diğer yandan nakdi gelir elde etme zorunluluğundan ötürü iltizam sisteminden vazgeçememektedir. Osmanlı topraklarının özel mülkiyete geçmesi ve bunun getirdiği ekonomik sömürünün önlenememesi, Adalet Dairesi’ne dayalı meşruiyet çerçevesinin çözülmesini beraberinde getirmiştir.

2. “YENİ DÜZEN” VE HALKLA İLİŞKLERDE DÖNÜŞÜM

Osmanlı klasik dönem devlet anlayışının çöküşü konusundaki tartışmalar, 16. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Ancak bu hususta verilen layihalar, temelde klasik düzenin ihyasını önermekteydiler.³⁵ Bu durumda 19. yüzyıla kadar önemli bir değişimin yaşanmamış olması, Abou-El Haj’ın da belirttiği gibi, Osmanlı toplumunun uzun süre dış yapısının sağlam görünümünü devam ettirmesinden³⁶ ve

³² a.k, s.103.

³³ a.k, s.104.

³⁴ Karpat, Kemal H., **Osmanlı’da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev: Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2006, s.232.

³⁵ Söz konusu nasihatnameler için bkz. Öz, Mehmet, **Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997.

³⁶Rifa’at Ali Abou-El-Haj, **Modern Toplumun Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu**, Çev: Oktay Özel- Canay Şahin, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Kasım 2000, s.93.

de savaşlarda alınan yenilgilerin ancak zaman içerisinde dikkat çekici ölçüde artmasından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, Osmanlı devlet erkanının görüşlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Çünkü her türlü ihya denemesine karşın, ne eski düzene geri dönülebilmekte ne de yenilgilerin önüne geçilebilmektedir.

III. Selim, bu durumun farkında olarak devlet adamlarından, “Devlet-i Aliye’nin” sorunlarının çözümlerini içeren reform projeleri istemiştir. İki yüz kadar devlet adamına götürülen bu isteğe, yalnızca yirmi tanesi karşılık vermiştir.³⁷ Bu projelerde tartışılması istenen konular ise şunlardır: 1) Nizam-ı Cedid ordusu kurulması 2) Kapı kulu ve tımarlı ordu örgütünün ıslahı 3) Yeni ordu için gerekli kaynakların sağlanması 4) Askeri sanayi ve eğitim ile askerlik fenni üzerine yazılmış kitaplar hazırlanması ya da yabancı dillerden çevrilmesi.³⁸

Selim’in reform projesi, görülebileceği üzere genelde ordunun ve kısmen maliyenin çağın gerekleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını içermekteydi. Nitekim bir Nizam-ı Cedid ordusunun oluşturulması, onu besleyecek bir hazinenin (İrad-ı Cedid) meydana getirilmesi ve askeri eğitim veren yeni okulların kurulması, Selim döneminde hayata geçirilmeye çalışılan yapılanmalardır. Ancak bu proje, Yeniçerilerin başını çektiği ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya kalmış ve istenilen sonuçları verememiştir. Bundan da öte, projeden geri adım atmasına karşın, reformcu sultan III. Selim, muhalifleri tarafından öldürülmüştür.

³⁷ Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.92.

³⁸ a.k, aynı yerde.

Kendisi de reformist bir kişi olan Rusçuk Ayarı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i kurtarmak üzere İstanbul'a gelmiş; fakat geç kaldığı için ancak II. Mahmud'un tahta geçmesini sağlayabilmiştir.

III. Selim'in döneminde, Osmanlı İmparatorluğu, artık dünyaya nizam veren bir güç olma iddiasını kaybettiğini kabul etmiştir denilebilir. Çünkü artık Osmanlılar, Nizam-ı Alem'i sağlamakla değil; fakat dünyanın gidişine göre "nizamlarını" yenilemekle meşguldürler.

II. Mahmud, III. Selim'e göre çok daha başarılı bir taktisyen ve stratejisttir. Hiç şüphe yok ki, onun açtığı yoldan yürümüştür; fakat kurnazlığı ve tecrübesiyle, Osmanlı'yı modern bir devlet oluşumuna doğru götüren kişi, Mahmud olmuştur.

Sultan Mahmud, bir yandan devletin modernleştirilmesine diğer yandan modern devletin ihtiyaç duyacağı yeni elitin oluşturulmasına çalışmıştır. Fakat belirttiğimiz üzere, bu artık eski tip bir ıslahat projesi değildir. İmparatorlukların genellikle yavaşmadıkları bir durum yani başka ülkelerin taklit edilmesi³⁹ söz konusudur ve bu ülkeler, Osmanlı-İslam halkın asırlardır kafir belleyerek savaştığı ülkelerdir.

Yeni devletin reform projesinin başarıya ulaşabilmesi için, başvurulabilecek iki yol vardır. Bunlardan bir tanesi, artık çözülmüş ve modern devlet için anakronik sayılabilecek olan klasik meşruiyet dayanaklarıdır. Diğer seçenek ise, modern devlete uygun meşruiyet dayanakları oluşturmaktır. Mahmud'un tercihi, ikincisinden yana olmuştur.

Modern devlet, paradoksal görünen bir biçimde, topluma müdahale eden, toplum içine yayılan ve altyapısal kontrol araçlarıyla onu sıkı şekilde denetleyen bir yapı olmasına karşın, halkın yönetsel süreçlere katılımını ve bu anlamda yönetenlerin

³⁹ Hall, John A., Ikenberry, John G., **Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev; İsmail Çekem, İstanbul, Aralık 2005, s.54.

meşruiyetinin giderek daha çok halka dayanmasını içerir.⁴⁰ Bu durumun farkında olarak Mahmud, kurmak istediği yeni düzenin halksal tabanını oluşturmak istemiştir.

II. Mahmud tarafından yurt gezilerinin yapılmaya başlanması,⁴¹ bu amaca karşılık gelir. Fatih Mehmed tarafından kurulan ve padişahın kutsallığı üzerine oturtulmuş⁴² olan imajın aksine, Mahmud, halkın içine karışan bir padişah imajı oluşturmaya çalışmıştır.

Sultanın dünyevileşmesinin bir diğer boyutu, gazetelerde onun gündelik işler içerisinde anlatılmasıdır. II. Mahmud zamanında çıkarılmaya başlanan Takvim-i Vekayi adlı gazete, imparatorlukta olan bitenler hakkında halkın bilgilendirilmesini içerirken, Sultan Mahmud'u da gündelik işler içerisinde meşgul modern bir hükümdar olarak tasvir etmektedir.

Mahmud'un dünyevileşme ve halksallaşma ile ilgili bir diğer uygulaması, devlet dairelerine portrelerini astırmasıdır. Hükümdarın kamusal görünürlüğü, kamuya önem verilmeye başlandığının bir işaretidir. Öyle ki 1840'a kadar gelen dönemde, halk arasında yapılan devlet sohbetleri sıkı takibata uğrayıp cezalandırılırken, bu dönemden sonra kamuoyunu dinlemenin amacı ceza vermek değil; fakat halkın nabzını ölçmek olacaktır.⁴³

Halksallaşmanın ve devlete ulusal bir taban oluşturmanın bir diğer önemli unsuru, farklı dinlerden, etnik kökenlerden insanların, siyasi bir aidiyet duygusu ekseninde eşitlenmesidir. II. Mahmud'un Müslümanlığı camiye, Museviliği havraya ve Hıristiyanlığı da kiliseye ait bir olgu olarak ele alıp hepsini devletin eşit tebaası

⁴⁰Bkz. Poggi, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev: Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s.104-105.

⁴¹ Bkz. Kırılı, Cengiz, **Sultan ve Kamuoyu&Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Journalleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.26-28.

⁴² İnalcık, Halil, **Devlet-i Aliye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Haziran 2009, s.110.

⁴³ Kırılı, a.g.e, s.7.

olarak değerlendirmesi, bu doğrultuda atılan bir adımdır. Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanı ile tüm milletlerin temsil edildiği bir parlamentonun kurulması, bu sürecin bir devamı olarak değerlendirilebilir.

Devlete siyasi bağlılık çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan “Osmanlı ulusunu” ortaklaştıracak bir etken olarak resmi dil de bu dönemden itibaren önem kazanmıştır. Resmi dil olarak benimsenen Osmanlı Türkçesi’nin, yönetime katılan Osmanlı halkı tarafından bilinmesi ve halkın anlayacağı basit ve sade bir tarzda konuşulması ve yazılması,⁴⁴ bir dayanak olarak halksal tabanı önemsemekle açıklanabilir. İmparatorluk politikasının, Osmanlı tarihinde ilk defa, uygun görülen bir halksal tabana göre isimlendirilmesi de -Osmanlıcılık ve İslamcılık- aynı ihtiyaçla ilgilidir.

3. ÇÖZÜMSÜZ KALAN SORUNLAR

Yönetici seçkinler, devletin modernleşmesi sürecinde, kurumsal yapıları Batılı tarzda oluşturmaya ve halkı da giderek daha çok bir ulusa benzer şekilde tahayyül etmeye başlamışlardır. Devletin halka bakışındaki bu algısal değişimin, halka hiç etkide bulunmadığı söylenemezse de, çekirdek unsur olarak Müslüman-Türk halkın modern usullere göre eğitilmesinin büyük ölçüde elit yetiştirmekle sınırlı kalması, halkın devleti ve yöneticileri algılayışında bir asimetri yaratmıştır. Devlete ve yöneticilere dönük beklentilerin ve algılamının, imparatorluğun sonuna kadar büyük ölçüde klasik meşruiyet ve referans çerçevelerine göre gerçekleşmesi, seçkinler ile halk arasındaki eğitim ve görgüye dayalı zamansal farklılaşmadan

⁴⁴ Sultan Mahmud’un 1837 yılında yaptığı son memleket gezisini Ayatü’l hayr adlı eserinde kaleme alan Mehmed Esad Efendi, bu eserin bir özetini Takvim- Vekayi’de yayınlanmadan önce II. Mahmud’a sunmuş ve ondan şu cevabı almıştır: “Vakı’a pek güzel ve san’atlı kaleme alındığına diyecek yok ise de bu misillü umuma neşr olunacak şeylerde yazılacak elfazın herkesin anlayabileceğı surette olmak lazımdır, öyle ‘çetr-i gerdune’ ve ‘tevsen’ gibi şeylerin Türkçe olarak tashihi muktezidir.” Bkz. Kırılı, a.g.e, s.31.

kaynaklanmaktadır. Örneğin halkın, yöneticilerin zulmüne karşı bir teminat olarak algıladığı şeriat,⁴⁵ modern devletin inşası sürecinde laik yasalara ihtiyaç duyan seçkinlerin gözünde giderek önemini kaybetmiştir. Öyle ki, halkın, özgürlüğünün teminatı saydığı şey, seçkinler tarafından özgür hareketin önünde bir engel olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁴⁶ Bu şartlar altında seçkinlerin kendi projeleri doğrultusunda halkı sevk edebilmeleri, mümkün olamamıştır. Aldıkları eğitim ve sahip oldukları Avrupa görgüsü sayesinde devletin ancak kendileri tarafından kurtarılabilmesine inanan bürokratik seçkinlerle,⁴⁷ halk arasındaki kopukluğun derinleşmesi, işte bu karşılıklı anlayamamazlık halinden doğmuştur. Sorun, sadece konuşulan sözcüklerin halkın kullandığı sözcüklere yaklaşması ile değil; fakat aynı zamanda zihni olarak da aynı dilin konuşulabilmesi sayesinde giderilebilecek bir sorundur.

⁴⁵ Akarlı, **a.g.m.**, s.29-30.

⁴⁶ Bu durum, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi isimlerin öncülüğünde, ilk ciddi muhalefeti, Yeni Osmanlı hareketini doğurmuştur. Özellikle Namık Kemal'in, millet tasavvurunun gelişiminde ve hürriyet ve vatan gibi kavramların aydın sınıf için hakim kavramlar haline gelmesinde çok büyük payı vardır. Yeni Osmanlı hareketi için bkz. Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.17-123.

⁴⁷ Tural, Erkan, **Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Döneminde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler**, TODAİE Yayınları, Ankara, Şubat 2009, s.24. Osmanlı yönetici seçkinlerinde, muhtemelen büyük ölçüde İbn-i Haldun'un etkisiyle "medeniyet" kavramına atfedilen büyük bir önem söz konusu idi. Yöneticiler, klasik dönemde özellikle Anadolu'daki yerleşik ve medeni hayata uyum sağlamakta zorlanan göçebelere karşı, kendilerini, medeniyeti temsil eden Osmanlılar olarak ele alarak, göçebe Türkmen nüfustan kendilerini ayırıyorlardı. Osmanlı-Türk yönetici seçkinlerin medeniyet kavramına verdikleri bu özel önem, modernleşme dönemine girilmesiyle yeni bir boyut kazandı. Yöneticilerin misyonu öncelikle devleti ve sonra da halkı modern Batı medeniyetinin gereklerine göre dönüştürmektir. Bu defa engel olarak algılananlar ise, Osmanlı birliğini parçalayan bağımsızlıkçı hareketler ve modernleşmeye karşı olan "gerici" unsurlar idi.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ VE YENİ METODOLOJİ

Cumhuriyet yönetimi böylece Osmanlı'dan, sonuca ulaştırılamamış iki temel proje devralmıştır. Bunlar uluslaşma ve asrileşme/Batılılaşmadır. Osmanlı'da bu iki projenin başarıya ulaşamamasının nedenleri ve çözüm önerileri, Kemalist yönetim tarafından şu şekilde tespit edilmiştir:

- 1) Osmanlı, içinde pek çok ulusun yer aldığı parçalı bir toplumsal yapıya dayanmaktadır. Farklı gayelere sahip olan bu uluslardan tek bir Osmanlı ulusu yaratmaya çalışmak boşunadır. Ulusal temel, ortak bir tarihe ve ırksal akrabalığa sahip olan insanlara dayanılarak oluşturulabilir. Öyleyse izlenmesi gereken politika, yapay bir kavram olan Osmanlılığa değil; fakat Türklüğe dayanmak şeklinde olmalıdır.
- 2) Osmanlı döneminde elit kesim, ülkülerini halktan almadıkları gibi, halkın eğitimine önem de vermemişlerdir. Bu sebeple halkı ne ülkülerine ikna edebilmişler ne de onu zorla istedikleri istikamete sevk etmeyi başaramışlardır. Üstelik bu denemeler, halk ile seçkinler arasındaki mesafeyi daha da büyütüştür. Zaten yüzyıllardır yönetim süreçlerinden dışlanmış olan halk, bu yabancılaşma ile iyice kabuğuna çekilmiştir. Öyleyse yapılması gereken, aynı anda dört politikayı beraberce yürütmektir. Bunlar, halkın yönetime ısındırılması, halkın inkılap için harekete geçirilmesi ve halkın uluslaşması ve asrileşmesi doğrultusunda eğitim ve telkin faaliyetinin yürütülmesidir.

Cumhuriyet yönetimi, bu dört temel amaca ulaşmak için, çeşitli araç, uygulama ve kurumları peyderpey uygulamaya sokmuştur. Bunlardan yurt gezileri ve basın, Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir. Türk Ocakları da,

iktidardan özerk bir kuruluş olmakla birlikte, Cumhuriyet'e intikal eden yapılanmalar arasında sayılabilir.

1929'a gelinceye değin, Osmanlı'dan kalan bu uygulama ve kuruluşlar, büyük ölçüde yeterli görülmüştür. Ancak Cumhuriyet, bu tarihten itibaren iki önemli problemle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri, 1929'da meydana gelen dünya çapındaki ekonomik krizdir. Diğeri ise, yine dünya çapında meydana gelen ideolojik kırılmadan ötürü, ideolojik farklılaşmaların devletlerarası ilişkilerde giderek öneminin artması sonucu, başka devletlerle özdeşleşmiş ideolojilerden -yabancı ideolojilerden- halkı koruma problemidir. Bu iki ağır problemden birincisine, oldukça zayıf ve kırılğan bir ekonomik yapı devralmış olan Cumhuriyet'in, kısa zaman içerisinde ekonomi alanında çözüm üretebilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, hem birinci hem de ikinci soruna yönelik olarak üretilmeye çalışılan çözüm, ideoloji ağırlıklı olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi örgütlenmesi de, bu yeni yönelim doğrultusunda değişikliğe uğratılmıştır. CHP Genel Sekreterliği'nin CHP İdare Heyeti Başkanlıklarına gönderdiği 29.8.1931 tarih ve 2101 sayılı genelge, parti örgütünde bu doğrultuda yaşanan değişimi ortaya koymaktadır. Buna göre parti A, B, C, D olmak üzere dört grup altında 13 büro şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. Bunlardan B Grubunu oluşturan 5, 6, 7, 8. bürolar partinin gerek seçim propagandası gerekse halka yönelik ideoloji aşılama faaliyetlerini yürüteceklerdir.

Kuruluşundan sonra halkevlerinin de yer alacağı 5. büro, "Milli kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat" ile; 6. büro, "Spor ve Gençlik" ile; 7. büro, "Halk

Dershaneleri, Okuma, Yazma, Halk Hatıpleri” ile; 8. büro da “Matbuat, Fırka neşriyatı, Fırka Programı’nın teşrihi ve propaganda” ile ilgilenmektedir.⁴⁸

Ele alacağımız kurumlardan Millet Mektepleri, Harf İnkılabı’ndan hemen sonra oluşturulmuştur. Fakat kapsam bakımından sınırlı bir yapılanmadır. Bu nedenle, Halkevleri, Halk Hatıpleri Teşkilatı ve yoğun ideolojik neşriyat ile uygulama kapsamının genişletilmesi düşünülmüştür.

İleride ayrıntılarıyla görüleceği ve belirttiğimiz kurumsal yapılardan da anlaşılacağı üzere, tıpkı Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi,⁴⁹ Kemalist yönetimin halkla ilişkiler ve propaganda anlayışı, eğitim kavramıyla iç içe geçmiştir. Dönem boyunca da, yürütülen bu faaliyetler için sık sık ve yan yana kullanılan iki sözcük bulunmaktadır: “Eğitim ve telkin” Bu, belli bir bakış açısına ilişkindir. Bu bakış açısı, azınlıkta bulunan bir aydın kesimle cahil ve geri bırakılmış geniş halk kitleleri arasındaki uçurumun ancak ve ancak halkın elit/aydın kesimin fikirleri doğrultusunda eğitilmesi ile kapatılabileceği görüşüne dayanır. Bu nedenle halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetlerinin temel hedefi, uluslaşma ve asrileşme/medenileşme/Batılılaşma doğrultusunda halkın aydınlatılmasıdır.⁵⁰ Özellikle hükümetin kontrol altına almakta zorlandığı karşı propaganda faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi ve halkın “yabancı ideolojilerin” etkilerinden korunabilmesi için, temelde bu iki amaç doğrultusunda faaliyet gösteren hükümetin çalışmalarının isabeti hakkında, halkın ikna edilmesi istenmiştir.

⁴⁸ Bkz. Çakan, Işıl, **Konuşunuz Konuşturunuz: Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.61.

⁴⁹ Bkz. Pratkanis, Antony, Aronson, Elliot, **Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali**, Paradigma Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s.103.

⁵⁰ Bu husustaki açıklamalarımızı, “Kemalizm’de Halk ve Devlet Görüşü” adlı kısımda ayrıntılandıracağımız için, burada kısaca belirtmeyi yeterli gördük.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, parti örgütlenmesi bir genelge ile yeniden biçimlendirilmiştir. Bu gereklilik, parti ideolojisinin de net bir içeriğe kavuşturulması gereği ile örtüşme halindedir. Bu nedenle çeşitli yollardan halka aktarılmaya çalışılacak olan ideolojinin daha net bir içeriğe kavuşturulmasının 1931 senesine denk gelmesi de bir tesadüf değildir. Gerçekten de Kemalizm'in tüm ilkelerinin parti programında yer aldığı sene, 1931'dir. Farklılaşan faaliyet alanlarına sahip olsalar da, tüm bu kurum, araç ve uygulamalar hep bu ideoloji doğrultusunda yürütülmüştür. Öyleyse bu dönemde uygulanan ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler faaliyetinin anlaşılabilmesi için, Kemalizm'in ideolojik içeriğinin anlaşılması gerekmektedir.

II. BÖLÜM

KEMALİZM

1) GENEL OLARAK KEMALİST İDEOLOJİ

Kemalizm'in bir ideoloji olup olmadığı sorunsalı, bugüne kadar çeşitli yazar ve akademisyenlerce tartışılmıştır. Bir görüşe göre Kemalizm, bir ideoloji olmayıp olaylar karşısında takınılan tutumlar ve kanılar bütünüdür.⁵¹ Başka bir görüşe göre, Kemalizm, bir çağdaşlaşma modelidir.⁵² Kemalizm'in ideolojik duruşuna daha fazla vurgu yapan bir diğer düşünce, Kışlalı'ya aittir. Bu görüşe göre Kemalizm, bir çağdaşlaşma ideolojisidir.⁵³

Cumhuriyet'in kuruluşunu gören ve o dönemde etkili olan bazı şahsiyetlere göre de Kemalizm'in mahiyeti değişmektedir. Örneğin Kemalizm'i Atatürk'ün şahsına özgüleyen Mahmut Esat Bozkurt'a göre, Kemalizm, Atatürk'ün zihninin fotografisinden başka bir şey değildir.⁵⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise, güçler birliği ilkesinin Atatürk'ün siyaset literatürüne katkısı olduğunu ileri sürecektir.⁵⁵ Kemalizm'e özgün bir ideolojik mahiyet atfetmektedir. Peyami Safa'ya göre Kemalizm, milliyetçilik ve medeniyetçilik demektir.⁵⁶

Kemalizm'in bu şekilde değişik görüşler etrafında dile getirilmesi, aslında, onun doktriner olmayan bir düşünsel nitelik taşıdığına ipuçlarını vermektedir. Nitekim bir görüşe göre de, Kemalizm, soyutlama düzeyi ve dogmatik katılık kriterleri açısından

⁵¹ Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.264.

⁵² Bu görüş için şu esere bakılabilir. Kili, Suna, **Bir Çağdaşlaşma Modeli Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Eylül 2006.

⁵³ Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s.140.

⁵⁴ Bozkurt, Mahmut Esat, **Atatürk İhtilali**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1995, s.75.

⁵⁵ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.79.

⁵⁶ Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s.92.

ideoloji değildir; ancak siyasal ve toplumsal bir proje olarak kapsamı, tutarlılığı ve hedefinin azameti açısından bir ideolojidir.⁵⁷

Kemalizm'in bu niteliği, onun pragmatik bir ideoloji⁵⁸ olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Kemalizm'in ihtiyaçlara göre biçimlenen bir ideolojik yönelimi olduğu, Kemalist elitlerce de sıklıkla ifade edilmiştir.

Kemalizm'i değerlendirirken, onun bu pragmatik yönelimi çokça dile getirilmesine karşın, bu olgu ile 1931 senesi CHF Parti Programı'nda "Kemalizm prensiplerinin", yalnızca birkaç yılı değil; fakat geleceği de kapsayan tasarıların ana hatlarını içeren bir mahiyette tanımlanması⁵⁹ gerçeği arasındaki çelişki, bir türlü giderilememektedir. Bu da Kemalizm'in, katı bir resmi ideoloji olarak tanımlanmasından, dönemsel bazı karar ve tutumlar olarak tanımlanmasına kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Bu iki olgu arasındaki çelişki ya da söz konusu çelişik görünüm, dönemin ve Kemalizm'in ortaya çıkış şartları dikkatle ele alınmadan anlaşılabilir. Öncelikle Kemalizm, isminden de anlaşılacağı üzere, bir şahsa göndermede bulunur. Söz konusu şahıs, bir filozof, ideolog ya da bilim adamı değil; bir asker ve devlet adamıdır. İkinci olarak, Kemalizm, Mustafa Kemal'in şahsi bir çaba yönelterek önceden tasarlayıp kuramlaştırdığı bir ideoloji olarak ortaya çıkmamıştır. Kemalist

⁵⁷ D. Rustow'un bu görüşünü aktaran Heper, Metin, **Türkiye'de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Haziran 2006, s.122.

⁵⁸ Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları**, Cilt I (Atatürk'ün Nutku), İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1994, s.37.

⁵⁹ 1931 Parti Programı'nın "Giriş" kısmında şöyle denmektedir: "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programına Temel olan ana fikirler, inkılabımızın başlangıcından bugüne kadarki fiiliyat ve tatbikatta aşikardır. Bundan başka b fikirlerin başlıcaları Fırka'nın 1927 senesinde Büyük Kongre'ce de kabul olunan nizamnamesinin genel esaslarında ve aynı Kongre'ce tasvip edilen Umumi Reislik'in beyannamesinde ve 1931 B.M.Meclisi seçimleri münasebetiyle yayımlanan beyannamede tespit olunmuştur. Yalnız birkaç sene için değil; geleceği de kapsayan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır." Bkz. Perinçek, Doğu, **Kemalist Devrim-6: Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008, s.126.

ideoloji, çok farklı görüşlere sahip insanları bünyesinde barındıran bir ulusal istiklal hareketi sırasında gelişmeye başlayan bir oluşumun, bir partiye evrilmesi ve onun politikalarının tayin edilmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kemalizm, bir yönüyle devlet kurucu bir ideolojidir. Fakat bunlar, onun pragmatizmini açıklamakla birlikte, pragmatizminin mahiyetini açıklamaz. Bu pragmatizmin mahiyetini anlayabilmek için, Kemalizm'in mirasını devraldığı 19. yüzyıl dünyasına, Avrupa ve Osmanlı pencerelerinden bakmak gerekmektedir.

19. yüzyıl Avrupası'nın düşünsel dünyasını anlayabilmek, büyük ölçüde Aydınlanma ile birlikte başlayan düşünsel süreci ve o süreçte gelişen paradigmatik oluşumları kavrayabilmekle mümkündür. Bu hususu anlayabilmek için faydalanabileceğimiz çok değerli bir açıklama, Alman sosyolog Simmel tarafından yapılmıştır.

Simmel, tarihin hayat ve form arasındaki çatışmalı ilişki ile ilerlediği kanaatindedir. Hayat, sonsuz bir enerji taşıyan özdür; fakat bir forma girmeden kendini ortaya koyamaz. Bunun için bir form yaratır. Fakat form, bir kez yaratıldıktan sonra, hayattan bağımsızlaşan, onun değişimine karşın, sanki hep var olacakmış gibi direnç gösteren bir nitelik kazanır. Böylece değişimi temsil eden hayat ile katılaştıran form arasında bir çelişki başlar. Hayat ise, çatışma halinde olduğu formun altından yeni formu hazırlamaktadır. Sürekli olarak bir formdan diğer forma geçişler yaşanır.

Fakat çağımızın özelliği, hep bir formdan diğer bir forma geçiş ile süregelen tarihi süreçte, bu kez bir farklılığın ortaya çıkmasıdır: Formun tümünden reddi. Hayat, çağımızda kendi sonsuz enerjisini dolaysız şekilde ortaya koymak istediği için, ona kısıt getirecek her türlü formu reddetmekte, tüm formlara karşı sadakatsiz bir tutum içinde olmaktadır. Ancak sonuç itibarıyla, hayat formsuz olarak kendini ortaya

koyamaz. Bu, çağımızın çelişkisidir. Bir yandan eski form reddedilirken, yerine yenisini koymak konusunda da bir isteksizlik göze çarpmaktadır. Bu, dinde, politikada, ahlakta, her alanda göze çarpan bir olgudur. Bir yandan özünü kaybetmek istemeyen insanlar diğer yandan onu hayata geçirecek formları reddetmektedir.⁶⁰

Bununla birlikte Aydınlanma'dan içinde bulunulan döneme gelinceye değin, Batı'da bazı kavramlar, o yüzyıl için büyük önem taşımıştır. Simmel'e göre, 17. ve 18. yüzyıllarda hakim kavram doğadır. 17. yüzyıl felsefesi, doğa kanunları üzerine yoğunlaşmış ve bu kanunlara temel bir gerçeklik atfetmiştir. Rousseau'nun yüzyılı ise, bu temel üzerine bir doğa ideali inşa etmiştir: "Mutlak değer, mutlak gaye ve mutlak bir meydan okuma olarak doğa."⁶¹

19. yüzyılda ise doğa kadar güçlü bir kavram olarak ortaya çıkmamakla beraber, toplum kavramı güç kazanmıştır. Bu yüzyılda hayatın temel gerçekliği toplum olarak görülmüş ve bireyin bütün hayatını toplumla ilişkilendirmesi beklenmiştir. Eksiksiz bir toplumsal bütünleşme ile, ahlaki olanlar dahil tüm yükümlülükleri içine alan mutlak bir yükümlülük olarak toplum, bireye anlam katan temel gerçeklik halini almıştır.

⁶⁰ Simmel, bu çelişkinin kültür ve dinle ilgili kısmında şunları yazmaktadır: "En genel kültürel bağlamda, bütün bu hareket, insanlığın ve evriminin mutlak ideali olarak klasizmin reddi anlamına gelir. Çünkü klasizmde tamamen form hakimdir: Ahenkli, tamamlanmış, berrak ve durgun, kendine yeten, hayatın ve yaratıcılığın sağlam normu. Elbette burada da henüz eski idealin yerine olumlu, açık ve tatmin edici bir şey konmuş değildir. Bu nedenle klasizme karşı savaşın şu anda yeni bir kültürel form yaratmak gibi bir derdi olmadığı görülecektir. Burada söz konusu olan tek şey, kendinden emin hayatın, tarihsel olarak klasizmde vücut bulmuş form baskısından tümüyle kurtulmaya çalışmasıdır.(...) Hayatın henüz ihtiyaçlar ile doyumlar arasında bölünmemiş olduğu, ona ister istemez özgül bir form dayatacak herhangi bir nesneye ihtiyaç duymadığı o derin düzeydeki sürekliliktir aranan. Hayat dolaysız bir dinsel ifade tarzı arar –verili sözcüklerden, sabit bir sözdiziminden oluşan bir dili kullanmak istemez. Denilebilir ki ruh, bir yandan önceden belirlenmiş hiçbir inanç ilkesini kabul etmemekte, öte yandan inancının niteliğini korumak istemektedir." Bkz. Simmel, Georg, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev: Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.75-80.

⁶¹ a.k, s.62.

Nihayet 20. yüzyılda hayat, tüm formlarından sıyrılmak ve kendini dolaysız olarak ortaya koymak isteyen hayat, temel kavram olmuştur.⁶²

Aynı yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu, tıpkı Batı gibi, ama başka biçimlerde, bir dönüşüm sancısı geçirmektedir. Kapitalist dünya sisteminde çevreleşmenin getirdiği yıkıcı etkiler, Osmanlı müslüman tüccarlarını, Avrupalı tüccarlar ve onların yerli temsilcileri olan gayri-müslim unsurlar karşısında, geri bırakmıştır. Toplum, toprak sistemindeki büyük dönüşümlerden ötürü, feodal bir parçalanmışlık göstermeye başlamıştır ve kapitalist dünya sisteminin etkisiyle, dış ticaret ve kıyı kentleri canlanırken, iç ticaret sönmüş ve durağan köylü ekonomileri Anadolu'yu sarmıştır.⁶³ Tüm bu olumsuzluklara, Fransız Devrimi'nin sonrasında ortaya çıkan ulusçu fikirlerin, imparatorluğa yıkıcı sonuçlar getirecek tesirleri eklenmiştir. Etnik kimliklerin siyasallaşmasını⁶⁴ içeren bu etkiler, topraklarında yaşayan insanların diline, kültürüne ve dinine hiçbir müdahalede bulunmamış gerçek bir imparatorluk olan Osmanlı'da, toplum içinde etnik ve dinsel hatlar boyunca bir parçalanmaya yol açmıştır. Bu parçalanmaların düvel-i muazzama tarafından teşviki ve desteklenmesi, imparatorluğun birliği için ağır bir tehdidin ortaya çıkması sonucunu vermiştir.

Osmanlı idari sistemindeki bozukluklar, toplumdaki kişilerin bireysel ahlaklarının temizliğinden farklı olarak, iş ahlakında, ciddi problemler ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, yabancı gözlemciler dahi, bu idare aygıtı içerisinde kim çalışırsa çalışsın, nitelikli ve ahlaklı iş görülemeyeceğini belirtmişlerdir.⁶⁵

⁶² a.k, aynı yerde.

⁶³ Bkz. İslamoğlu-İnan, a.g.e, s.24-28.

⁶⁴ Bkz. Poggi, a.g.e, s.36.

⁶⁵ Bir İngiliz Konsolos Osmanlı-Türk halkı için şunları yazıyor : “Hıristiyanların yönetime katılmalarıyla büyük bir gelişme olacağı söyleniyor. Bence yanlış, çünkü bu yönetimle yüz yüze gelen herkes kokuşur. Biraz uygarlaşmış Müslüman dışında, Müslümanlar namus ve fazilet bakımından Doğulu Hıristiyanlardan çok üstündür. Müslümanlar özel hayatlarında daima şerefli ve dürüsttür. Bu insanlar idareye gelince kokuşmaktadırlar. Bu sistem değiştirilmedikçe, idareye gelen ister Müslüman

Bu durum, Osmanlı elitini, yukarıda saydığımız sorunları çözmek için, yeni arayışlara itmiştir. Söz konusu arayışlar, temelde Batılılaşma başlığı altında ele alınabilir.

İmparatorluğun kapitalist dünya sisteminde çevreleşmesi sonucu müslümanların ticaret ve sanayide geri kalmaları, müslümanları iktisadi faaliyetlere özendiren bir anlayışın desteklenmesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle çeşitli görüşlerden Osmanlı aydınları arasında, Mekteb-i Mülkiye’de liberal iktisat hocalarının her şeyin temelinde iktisadi gelişmenin yattığı yönlü izahlarının da etkisiyle,⁶⁶ hummalı bir zenginleşme faaliyeti -Sevday-ı say ü amel- düşüncesi güç kazanmıştır.⁶⁷ Müslümanların geri kalışlarında yanlış bir din algısının etkili olduğunu düşünen Batıcılardan Abdullah Cevdet’in dergisi olan İctihad’da, teknolojik yenilikleri kullanan ve iktisadi faaliyetlere ilgili olan yeni bir müslüman tipi özlemi dile getirilmiştir.⁶⁸

Etnik ve dinsel parçalanmışlık ve bunun teşviki; siyasi merkezin tüm dinlerden ve etnik kökenden insanlara, hukuken eşit statü vermesi, siyasi katılım olanaklarının önce yerel meclisler sonra da parlamentonun kuruluşu ile arttırılması ve de tüm Osmanlı uyruklarının bir millet olarak birleştirilmesi uygulamalarıyla çözümlenmeye

ister Hıristiyan ister Avrupalı olsun aynı yolsuzluklar sürecektir ve reform atılımları boşuna olacaktır.” Koloğlu, Orhan, **Abdülhamid Gerçeği**, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s.79.

⁶⁶O dönemde Mülkiyeli bir öğrenci olan Ahmet İhsan, şunları söylemiştir: “Bize maliye dersi veren Mihail Portakal Paşa ile Sakızlı Ohannes Efendi, Türk olmadıkları halde kendilerini sevdirmişlerdi. Dünya tarihinin yalnız iktisat üzerine kurulmuş olduğunu, milletler memleketler kuvvetinin her şeyden ziyade mali teşkilat ve sa’yan çıkarılacağını Mülkiye mezunlarına hep bu hocalar telkin etmişti.” Aktaran Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.51.

⁶⁷ a.k., s.56.

⁶⁸ Söz konusu özet, Kılıçzade Hakkı tarafından yazılan “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı makalede anlatılmıştır. Bkz. Abdullah Cevdet, **İctihad’ın İctihadı: Abdullah Cevdet’ten Seçme Yazılar**, Haz: Mustafa Gündüz, Lotus Yayınları, Ankara, Şubat 2008, s.221-233.

çalışılmıştır. Bu bağlamda, resmi dil olarak Türkçenin kullanımı ve onun, mümkün mertebe farklı dillerin yerini alması önem kazanmıştır.⁶⁹

Tüm Osmanlı uyruklarının devlete bağlı kılınması amacını güden bu düşünceler, Fransız İhtilali'nin etkisi altında kalmış olan Namık Kemal'in eserlerinde, “vatan ve hürriyet” formülü ile hayat bulmuştur.

Bu düşüncelere, gayri-müslimlerle meskun ya da merkeze uzak mahallerinin elden çıkması sonrası, imparatorluğu önce Panislamist sonra da Pantürkist gayretlerle ayakta tutma düşüncesi eklenmiştir.⁷⁰

Mustafa Kemal, işte Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da ortaya çıkan bu gelişmelerin etkisinde fikirlerini geliştirmiştir. Avrupa'nın son üç yüzyıllık döneminde hakim kavramlar olan doğa, toplum ve hayatın engellerden kurtarılmış olarak akışı, Mustafa Kemal'in düşüncelerinin felsefi temelini belirlemiştir.⁷¹

⁶⁹ Namık Kemal, bu konuya ilişkin olarak, bir mektubunda şöyle yazmaktadır: “Elimizden gelse, memleketimizde mevcut olan lisanların Türkçeden maada kaffesini mahvetmeye çalışmak iktiza ederken, Arnavutlara, Lazlara, Kürtlere birer elifba tayiniyle ellerine şıkak için bir silah-ı manevi mi teslim edelim?.. Lisan, bir kavmin değerine inkılabını men için belki diyanetten bile daha metin bir seddir.” Aktaran Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev:Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.18.

⁷⁰ Osmanlılık, İslamlık ve Türklük üzerine kurulu imparatorluk siyasetlerinin hangisinin daha faydalı olacağı, en yetkin bir biçimde, Yusuf Akçura tarafından Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde tartışılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yazdığı bir makalede, Akçura o dönemki gayretlerle ilgili şunları söylemiştir: “Asrımız iptidalarının en büyük ve en mühim hadisesi olan cihan cengi başlayınca, Osmanlı saltanatını idare edenler, zaten içtinabı hemen hemen kabil olmayan bu büyük harbe, devletin istiklalini temin, hiç olmazsa, bir zamanlar dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Garbi Türk İmparatorluğu'nu mazisine layık bir surette terfîn gayesiyle, iştirak ettiler.” Akçura, Yusuf, “Birinci Türk Tarih Kongresi”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982, s.25.

⁷¹ Örneğin Atatürk'ün direktifleri ile yazılan “Medeni Bilgiler” adlı eserde, doğa hakkında şu görüşler öne sürülmektedir: “Tabiatın her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça tabiatın çocuğu olan insan kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamaya başladı. İşte insanlar bu idrak derecesine yükseldikten sonradır ki, ‘tabiatın, insanda yarattığı bütün kabiliyetler, ferdiyetlerini serbest olarak yapmak ve serbest olarak inkişaf etmek lazımdır; bu lüzum tabiidir; tabiatın verdiği haktır’ fikrine vardılar.” Yine toplumla ilgili olarak aynı eserde şunlar söylenmektedir: “Ahlak mukaddestir; çünkü, en büyük ahlaki şeniyet sahibi bir faile racidir. O fail, yalnız ve ancak cemiyettir (toplumdur). Ondan başka bir fail yoktur.” Bkz. İnan, Ayşe Afet, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.21 ve 51. Atatürk, 1937 senesinde de, yaptıkları işlerde ilhamı gökten indiği sanılan kitaplardan değil; doğrudan doğruya hayattan aldıklarını söyleyecekti. Bu görüşler, Simmel'in ifade ettiği noktaların Atatürk'ün felsefi arka planına etkisini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Osmanlı son dönemindeki sorunlara ise, o dönemki tartışmalardan faydalanmak kaydıyla, kendi düşünceleri ekseninde cevaplar üretmiştir. Fakat, Aydınlanma sonrası Avrupa, Mustafa Kemal'in ideolojisi ve kuracağı rejim için ne kadar olumlu bir referans ise, "Osmanlı Ancien Regime'i" de, bir o kadar olumsuz bir imgedir. Bu sebeple Türk İnkılabı'nın, Osmanlı Ancien Regime'ine karşı yapıldığı söylenebilir.⁷²

Kemalizm, aslına bakılırsa, hem Osmanlı'ya hem de Avrupa'ya, biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki açıdan yaklaşmıştır.

Osmanoğullarının imparatorlukçu siyaseti, Kemalizm'de eleştiri konusu yapılmıştır. Çünkü bu türlü bir siyasetin milli bir tabana dayanması mümkün değildir. Milli bir tabana dayanmayan siyaset de, çürük olur. Türlü milletleri belli unvanlar altında birleştirerek cihangirane bir devlet kurmak görünüşte çekici olsa bile, aldatıcıdır.⁷³

Kemal Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, imparatorluğu kurtarma gayretiyle girişilen Panislamizm ve Panturanizm'e de karşı çıkmıştır. Ona göre bugüne kadar tatbik imkanı bulamamış olan bu siyasetlerin neticeleri, tarih tarafından ortaya konulmuştur; uygulanma imkanları olmadığı ortadadır.⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki ahlaki çöküş de Mustafa Kemal'in eleştirdiği noktalar arasındadır. Mustafa Kemal'e göre:

"Bu çöküş, yalnız maddi olsaydı, hiçbir önemi yoktu. Ne yazık ki çöküş, ahlaki ve manevi değerleri de kapsamış görünüyor. Hiç kuşku yok ki, bu

⁷²Heper, **a.g.e.**, s.120. İleride göstereceğimiz gibi, Osmanlı Ancien Regime'i, medeniyet, modernlik, Batılılık ve ulus olmanın anti-tezi olarak takdim edilmiştir.

⁷³ Bkz. Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk Cilt II (1920-1927)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.435-443.

⁷⁴ **a.k.**, s.437.

büyük ülkeyi, bu koca ulusu dağılıp yok olma uçurumuna sürükleyen başlıca etmen, bu olmuştur.”⁷⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun önceki yüzyıllarda, bir ihsan olarak ve ticareti canlandırmak üzere verdiği kapitülasyonlar, devletin zayıflaması ile birlikte, imparatorluğa dayatılan sömürgeci imtiyazlar halini almıştır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde mali ve ekonomik bağımsızlığın tamamıyla yabancılara teslim edilmesi noktasına gelmiştir. Düyun-ı Umumiye İdaresi, Osmanlı borçlarını, devlet destekli olarak halktan tahsil etmeye başlamıştır. Devlet, yabancının pek çok alanda elde ettiği imtiyazlara karışamaz olmuştur. Mustafa Kemal'e göre, bir devlet, kendi tebaasına yüklediği bir vergiyi ecnebilere yükleyemez; gümrük işlemlerini kendi milletinin menfaatine göre düzenleyemez ve ecnebler üzerinde yargılama hakkını kullanamazsa, o devletin bağımsız olduğu söylenemezdi.⁷⁶ Gelineen noktada, ecnebi sermayesinin elde ettiği imtiyazlar öyle bir hal almıştı ki, Tanzimat devrinden sonra devlet ve hükümet, ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştı.⁷⁷

Mustafa Kemal, devlet kurumlarının Batılılaştırılmasına karşın halkın yeterince ve modern usullere göre eğitilmemesinden ötürü devlete uygun bir halksal taban oluşturulamamasını da eleştirmekteydi. Bu, halk ile elit arasında kopukluğa yol açmıştı. Eski kurumların yanına yenisini getirmek ve devlet seçkinlerini eğitirken halkı cahil bırakmak, büyük bir hata idi. Bu sebeple, halktan kopan elitler, halkı kendi yollarına zorla götürmeye çalışmışlardı.⁷⁸

⁷⁵ a.k, s.637.

⁷⁶ Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Cilt 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.108. Bundan sonra kısaca SD diye belirteceğiz.

⁷⁷ a.k, s.113.

⁷⁸ a.k, s.144-145.

Osmanlı Ancien Regime'ine yöneltilen bu eleştirilere karşın, Kemalizm'de Osmanlı Klasik Çağı'na dönük bazı olumlama noktaları yok değildir. Öncelikle, biraz da paradoksal bir biçimde, devletin ve milletin fütühat kabiliyeti övülmüştür. Bunun yanı sıra, Adalet Dairesi formülü ile sağlanan toplumsal uyum ve toplumsal tabakaların devletin amaçlarına hizmet etmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nde de Tek Parti yönetiminin kurulması ve devletçiliğin uygulamaya koyulması ile birlikte, övgüye değer bir unsur olarak ön plana çıkarılmıştır.

Bu hususta Falih Rıfkı Atay, "Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya" adlı kitabında şöyle demektedir:

"Faşizm, mevcut sınıfların şiddetli ve müzmin kavgasını menetmeğe ve uzlaştırmaya çalışıyor. Kemalizm, henüz sınıf kavgası doğmamış bir yurttaki demokrasi salgınlarının yerleşmesini men edecektir. Biz, bütün sınıfların garplılaşmasını; fakat garp memleketlerindeki sınıf hastalıklarını almamasını istiyoruz. Bu ahenk eski imparatorlukta vardı: Bütün sınıflar sarayın hizmetinde idiler. Yeni Türkiye'de cemiyetin hizmetinde olacaklar."⁷⁹

Bu eğilim, kuşkusuz Tek Parti yönetiminin koyulaşması ve devletçilik ile bağlantılı olarak güç kazanmıştır. Rejimin Türk-Müslüman bir burjuva sınıfı yaratma

⁷⁹ Falih Rıfkı (Atay), **Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, yıl belirtilmemiş, s. 30. Prof. Dr. Çağlar Keyder de, bir çalışmasında Cumhuriyetin klasik Osmanlı devlet anlayışına bir dönüş olduğunu savunmaktadır: "(...)Cumhuriyet Türkiye'si'nde gözlenen devlet geleneğinin, Osmanlı geçmişinin doğrudan bir uzantısı olmadığını savunuyorum. Osmanlı devlet-toplum ilişkisi son dönemlerinde değişmişti ve Türkiye artık bir önceki, klasik Osmanlı dönemine dönüyordu. İmparatorluktan cumhuriyete geçiş, devletten bağımsız olarak ekonomik hayatlarını sürdürme kapasitesine sahip güçlü bir burjuvazinin oluşumunu sağlayabilecek bir gelişmeyi tersine çevirmişti. Cumhuriyet devleti, geç dönem Osmanlı devletiyle kıyaslandığında, çok daha az hesap veren bir devletti, dolayısıyla daha otokratik ve keyfi idi. Üstelik, toplum da hem kendisini devlet karşısında koruyacak hukuki çerçeve açısından hem de özerk düzenlemeler için gerekli sivil toplum kurumları bakımından çok daha zayıf bir konumdaydı." Bkz. Keyder, Çağlar, **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.110.

ve Batı dünyasına entegre olma hedefleri ile Osmanlı klasik dönem devlet anlayışı arasındaki gel-gitlerin, zaman zaman araştırmacıları zorlayan, paradoksal bir görünümü olsa bile,⁸⁰ Cumhuriyet'in bu erken dönemindeki temel eğilimin, dönemin koşulları altında Türk-Müslüman bir burjuva sınıfının oluşturulması ve devletin ve milletin tam manasıyla Batılı bir görünüme kavuşturulması olduğu söylenebilir.

Mustafa Kemal'in ve takipçilerinin Avrupa'ya bakışı da, Osmanlı'ya bakıştaki bu iki yönlülüğü içerir. Buna karşın onda olumlu olarak gördükleri şeylerin fazla olması, niçin Batıcı bir düşünsel yapıya sahip olduklarını açıklar.

Kemalistler, Avrupalıların "ehl-i salip" zihniyetinin tesiri altında, tarihi çarpıtarak yazdığını düşünmektedirler. Avrupalıların bu tutumu, emperyalist amaçlarıyla bağlantılı olarak algılanır. Avrupa'nın etno-santrik ve emperyalist bakış açısı, Kemalistler tarafından doğal olarak tasvip görmemiştir.

Bununla birlikte Avrupa uygarlığına genel bir hayranlık beslenmektedir. Özellikle Aydınlanma düşüncesi ile yapılan atılım ve Fransız İhtilali'nin yaydığı düşünceler, Yeni Osmanlılardan Kemalistlere kadar "ilerici" Türk elitini oldukça etkilemiştir.

Yukarıda Simmel'in yaptığı açıklamalar çerçevesinde belirttiğimiz gibi, Avrupa düşüncesinde 17. yüzyıldan 20. yüzyıla gelen süreçte, doğa, toplum ve hayat kavramları paradigmatik bir üstünlük kazanmıştır.1931'de parti programına girmiş olan altı okun felsefi arka planı, bu üç kavram tarafından çizilmiştir. Kemalist rejim,

⁸⁰ Dönem boyunca Türk devlet geleneği ile Batılı modernizasyon projesi arasında bir senteze varma denemeleri olmuştur. Atatürk'ün 9 Mayıs 1935'te CHP Dördüncü Büyük Kurultayını açarken söylediği şu sözler, bu türden bir denemenin varlığına işaret eder: "(...) Görüyorsunuz ki arkadaşlar, yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı; bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmeye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir." Bkz. **SD II**, s.399. Bu girişimlerle, Tek Parti yönetimini haklılaştıracak söylemsel öğeler arasındaki ayırım noktasının muğlaklığı, araştırmacıları zorlayan başlıca faktör olarak görünmektedir.

bu felsefi arka plan ile toplumun ve çağın gereksinimleri arasında kurduğu bağlantıyı, çeşitli toplumsal pratiklerle hayata geçirmeye çalışmıştır.

Fakat tüm bunları yapabilmek için Mustafa Kemal'in düşüncelerini bir ideoloji haline getirmek niçin gerekli olmuştur? Bu durum, liberal Batı felsefesindeki çatırdamadan ötürü ortaya çıkan yeni ideolojilerin, devletlerin politikalarını belirleyecek ölçüde, tam da I. Dünya Savaşı'ndan sonra güç kazanmasının sonucudur. Vatan ve hürriyet gibi kavramların tartışılmaz yüceliğinin ve harekete geçiriciliğinin etkin olduğu bir toplumsal ortamda fikirleri olgunlaşan ve 20. yüzyıla dogmatik formların reddini benimsemiş olarak giren 19. yüzyıl bakiyesi Osmanlı-Türk entelijansiyasının müktesebatı, dünyadaki ideolojik çatırdamanın etkisiyle tehlikeye girmiştir. O dönemin önemli tanıklarından olan Ahmet Hamdi Başar, bu durumun yarattığı şaşkınlık halini şöyle açıklamaktadır:

“ İnkılap büyük bir güçlük karşısında kaldı. İlk zamanlardan itibaren milli bir fikir eksikliğini görerek katılacağımız medeniyetin hakim fikirden mahrum kaldığını ve buhran içinde bunaldığını anlayarak o cemiyetin sonunda vardığı karışık ve imansız hale biz, başlangıçta ve hiçbir şey yapmadığımız halde düştük. Bağlanacak hiçbir fikir kalmamıştı. Halbuki hürriyet fikrinin ilk doğduğu zamanlar yalnız bu kelime bütün bir milleti, bütün bir insanlığı kendine bağlar; büyük bir heyecan doğurur ve bütün ideallerin ve ideolojilerin temelini teşkil ederdi. Bundan bir buçuk asır evvel bu kadar mukaddes olan fikir, sınıflar ve milletler arasında tezatlar doğurarak dünya fikri olmaktan çıktıktan ve yeni fikirler ve heyecanlar aramaya doğru medeniyetler sarsıntılar geçirmeye başladıktan sonra inkılabımızı yaptığımız 1923

senesinde hürriyet kelimesi artık bir milleti bağlayacak ve davalarını hallederek heyecan doğuracak fikir olmaktan tamamen çıkmıştı.”⁸¹.

Kemalizm’in ideolojik içeriğinin sertleşmesi, işte bu noktadan itibaren başlamaktadır. Aslında insanları kutsallaşmış geleneğin boyunduruğundan kurtarmak için girişilmiş bir özgürleşme hareketi⁸² olan Kemalizm, özellikle İslamiyetle bağlantılandırılan eski emredici normların yerine, laik fakat yine emredici normlar koymuştur.⁸³

Bu emredici normların etki kazanması, nizam, intizam, disiplin gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. Vatan ve hürriyet kavramlarının etkisiyle büyüyen Cumhuriyet’i kuran nesil, bireysel hürriyetin yeni beliren rejimler nezdinde azalan önemini de dikkate alarak, kütleleşmek, nizam, intizam, disiplin gibi kavramlara artan ölçüde göndermede bulunmaya başlamıştır.

Bu, Batılılaşma olgusu ile devletin gücünü tahkim etme olgusu arasında görülen bağlantıdan kaynaklanıyor görünmektedir. Liberalizmden sonra ortaya çıkan ideolojileri benimseyen devletlerin, insanları kendi amaçları doğrultusunda sevk etme kabiliyetlerinin daha fazla olduğuna dair gözlem, Cumhuriyet’i kuranların müktesebatında ciddi bir kırılmaya yol açmıştır.

İşaret ettiğimiz kırılma, henüz yeni kurulan devleti, dünyanın gitmekte olduğu rotaya sokma endişesinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin Mahmut Esat Bozkurt,

⁸¹ Başar, Ahmet Hamdi, **Atatürkle Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1981, s.3.

⁸² Berkes, **a.g.e.**, s.19.

⁸³ Heper bu konuda şöyle diyor: “Cumhuriyet devrinde söz konusu kurumlaşma örüntüsü, ayrıntıda değişik, temelde benzer biçimde devam etti. Osmanlı Türk siyasi normları üzerindeki değişmez, emredici İslami ilkelerin etkisi ortadan kaldırılırken söz konusu normlar bu defa laik fakat yine bir anlamda emredici başka tür ilkelerin etkisi altına girdi –milliyetçilik ve diğer ilgili ilkeler.” Bkz. Heper, Metin, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s.19. Burada belirtmek gerekir ki, İslami ya da laik dünya görüşleri arasında şüphesiz bir fark bulunmaktadır; ancak işaret edilmek istenen, ideolojik sertliğin ve emrediciliğin muhafaza edildiğidir.

dünyada gelecek dönemin, kuvvetli bir devletçiliğe doğru gitmekte olduğunun düşünüldüğünü yazmıştır.⁸⁴

Böylece, Kemalizm'in ideolojik içeriğini belirleyen, saydığımız iki etkene, bir üçüncü etken eklenmektedir: Dünyada meşruiyet ve saygınlık kazanma kaygısı.

Bunun, başından itibaren Kemalist elit için çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki 6 Mart 1921'de Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan "Sağdan Sola Doğru" başlıklı makalede, şu ifadeler yer almaktadır:

"(...) Dolayısıyla fırtınaya tutulmuş, kendini dalgaların keyfine bırakmış, yönü meçhul gemilere benzemekten vazgeçelim. Ve genel memleket mesaisi için, iyi düşünülmüş, iyi tayin olunmuş bir hayat programına, ilim ve siyasette bizi bir gün sağa, bir gün sola bocalamaktan kurtaracak bir ölçüye, bir pusulaya sahip olalım. Sağa mı, sola mı? Nereye gideceğiz?

Herhalde sağa değil. Çünkü insanlar, fikirleriyle, siyasetleriyle ilimleriyle devamlı olarak aksi istikameti takip ediyorlar."⁸⁵

Aktardığımız pasajdan da anlaşıldığı gibi, Kemalistler, bocalamamak için en sağlam pusulanın, çağın gösterdiği istikamet olduğunu düşünüyorlardı. Irkçılık ve beynelmileliyetçiliğin, çağı belirleyemeyeceğine olan inançlarından ötürü, bu akımlardan pek fazla etkilenmediler. Türk Tarih Tezi'nde, dolikosefal ve brakisefal kafatası yapılarından bahsetmekle birlikte, ırk kavramının sosyal bir önemi olmadığını belirtmeyi de ihmal etmediler.⁸⁶

⁸⁴ Bozkurt, a.g.e, s.172.

⁸⁵ Bolluk, Hadiye, **Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi: Hakimiyet-i Milliye Yazıları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.125.

⁸⁶ Bununla birlikte, Türk devletini güçlendirebilmek için, otoriter rejimlerin uyguladıkları metotları incelemekten ve kullanmaktan çekindikleri söylenemez. Nitekim Falih Rıfkı Atay, Rusya ve İtalya'yı,

Kemalistler, her şeye karşın, milliyetçilik, laiklik ve cumhuriyetçiliğin, çağa hakim ideolojik dayanaklar olacağına emindiler.

Kemalizm’de milliyetçilik, laik ve cumhuriyetçi modern⁸⁷ bir ulus yaratmak için araçsal bir öge olarak işlev görmüştür. Batı ile entegrasyona yönelik bir girişim olan Kemalizm’in milliyetçi boyutu, söylemsel ve politik olarak Batı karşıtı ve Batı’ya alternatif bir içerik kazanmamıştır.⁸⁸ Çağa ayak uydurma ve Batılı “medeni ülkeler” nezdinde meşruiyet sahibi olma noktalarından yola çıkılarak, Batı’nın oluşturduğu kavramsal çerçevede, medeni ve saygıdeğer bir millet olduğunun ispatlanması, Kemalist milliyetçiliğin kültürel boyutunda önemli bir yer tutmuştur.⁸⁹

İnkılapçılık ise çağın gidişatına ayak uydurmak anlamına gelmektedir. Çünkü Türkiye henüz Batılılaşmamış, modernleşme sürecini tamamlamamıştır. Bu nedenle İnkılapçılık, çağı belirleyen gelişmelerin yaşandığı ülkeleri iyi takip etmek anlamına gelmektedir.

Halkçılık, idare edenlerin meşruiyet dayanaklarının ve sorumluluklarının halka karşı olması ve sadece halk için çalışmak demektir. Bu görüşte, sınıf, zümre, ırk, din gibi ayrımlara dayalı olarak halkın gruplara ayrılması düşünülemez; hizmet edilecek olan ve egemen olan tüm bu ayrımların ötesinde, bütün bir halktır.⁹⁰ Bununla birlikte

bu amaçlarla ziyaret etmiş ve dönüşünde, her iki rejimin halkı sevk edebilme becerilerinin örnek alınmasını öğütleyen iki kitap kaleme almıştır. Bu kitaplar “Yeni Rusya” ve “Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya” adlarını taşımaktadır. Atay, yeni Rusya adlı kitabında, Rusların halklarını nasıl rejimin amaçları doğrultusunda dönüştürdüğünü beğeni ile anlatmaktadır. Bkz. Falih Rıfki (Atay), **Yeni Rusya**, yayıncı belirtilmemiş, Ankara, 1931.

⁸⁷ Kemalizm’de modernlik, medenilik, Batılılık ve ulus olma, özdeş bir nitelik taşımaktadır. Her birinin karşılığı, belli bir bağlamda diğerleridir.

⁸⁸ Bkz. Keyder, **a.g.e.**, s.91-92.

⁸⁹ Bu sebeple Kemalist milliyetçilik, halkın kültürel orijinalitesini korumaktan ziyade, Batılı kavramlar çerçevesinde ona yeni bir orijinalite yaratmaya yönelmiştir denilebilir. Levent Köker’in bu görüşü için bkz. Çelik, Nur Betül, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm** içinde, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.84.

⁹⁰ Bu tutum, Karaömerlioğlu’nun da belirttiği gibi, Osmanlı’daki ayrılmış toplumsal yapıya bir tepki mahiyetinde idi. Bkz. Karaömerlioğlu, Asım, **Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.44.

Kemalist yöneticilere içkin olan elitizmin gizlenmesi ve yöneticilerin doğru bildikleri hakikatleri, halka benimseterek onu kurtarma yönlü bir aşkıncılığın meşrulaştırılması gibi işlevleri de vardır. Sokak politikacılığı yerine hakikatin söylenmesi düsturu,⁹¹ bu düşünsel tutumdan kaynaklanmıştır. Kemalist seçkinlerin, söz konusu olan kendi halkları olduğunda, bir politikacıdan çok bir eğitmen gibi davrandıkları söylenebilir. Bu eğitici misyon, “Başöğretmen” ve “Baba” figürleriyle desteklenerek, ebedi bir vesayetin temelleri atılmıştır.

Bu vesayetçi bakış doğrultusunda, siyasi devletçilik bir ilke olarak korunmakla birlikte, iktisadi devletçilik Kemalizm’in her zaman en tartışmalı ilkesi olmuştur. Fakat “zorunluluk hali olmadıkça piyasalara karışılmaz”⁹² anlayışını benimseyen Mustafa Kemal’in, liberal fikri temelini görmemek de mümkün değildir. Öyle ki Mustafa Kemal, iktisat siyasetini demokratik devlet mütalaası içinde değerlendirmiştir.⁹³ Bu sebeple devletçilik, ancak “ılımlı” çekincesiyle benimsenen bir ilke olmuştur.

Bu açıklamalar çerçevesinde, Kemalizm’in Batı’daki ana akım düşüncelere dayalı müktesebatı ile Osmanlı Ancien Regime’ine yönelik tepkiden ve çağın tahmin edilen rotasına ayak uydurma (= medenileşme) kaygılarından kaynaklanan bir içerik taşıdığı söylenebilir. Bu içerik, özellikle 1930'lara gelindiğinde, yabancı ideolojilerden korunma ve halkı etkin şekilde mobilize ederek çağın gerisinde kalmama endişelerinden beslenerek katılmış ve emredici bir mahiyet kazanmıştır. Yöneticilerin asker-sivil bürokrat kökenli oluşlarının da bu duruma elverişli bir

⁹¹ Heper, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, s.110.

⁹² Atatürk 1 Kasım 1937’de yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “Kesin zaruret olmadıkça piyasalara karışılmaz; bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir.” Bkz. Aysan, Mustafa A., “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, **Atatürk Yolu** içinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1987, s.83.

⁹³ İnan, Ayşe Afet, **a.g.e.**, s.45. Mustafa Kemal, buna karşın, bireyi liberallerin ele aldığı gibi soyut değil; fakat somut yani içtimai insan olarak ele almaktadır.

zemin hazırladığı söylenebilir. Ancak Cumhuriyet'i kuranların ve özelde Mustafa Kemal'in, Batılı felsefelerden edindikleri müktesebatla çelişmemeye ve ana doğrultuyu bu yönde şekillendirmeye çalıştıkları belirtilmelidir.

2) KEMALİZM'DE HALK VE DEVLET GÖRÜŞÜ

Erken Cumhuriyet döneminde uygulanan halkla ilişkiler uygulamaları ve propaganda faaliyetlerinin anlaşılabilmesi açısından, yukarıda ana hatları ile açıkladığımız Kemalist ideolojide, halk ve devlete dair kavrayışın da daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulması yararlı olacaktır. Aşağıda, bu konuyu ele alacağız.

Kemalist seçkinlerin halka ve devlete dair görüşünün, yukarıda genel olarak ele aldığımız iki temel kaynaktan yani Osmanlı mirası ile Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinden farklı bir referans çerçevesine dayalı olarak şekillendiği düşünülemez.

Osmanlı-Türk yönetim anlayışında temel öneme sahip olan ve çalışmamızın birinci bölümünde açıkladığımız “Adalet Dairesi” formülasyonu, erken Cumhuriyet dönemindeki halk-devlet ilişkileri kavrayışı açısından önemli bir düşünsel temel oluşturuyor görünmektedir. Bu formülasyon, pozitivistimin⁹⁴ Kemalist yönetimce de benimsenen şiarı olan “Birlik ve ilerleme” düşüncesinin uygulamaya konması açısından da, işlevsel bulunmuş görünmektedir.⁹⁵ Fakat burada bir noktaya açıklık getirmek gerekmektedir. Osmanlı dönemi düşünürleri, temelde İbn-i Halduncu düşünce ekolünün temsilcileri olarak, ilerleme fikrine sahip değillerdi. Dolayısıyla

⁹⁴ Pozitivistimin Türk modernleşme hareketi ve özelde Kemalizm'e etkileri hakkında bilgi için şu eserlere bakılabilir: Korlaeçi, Murtaza, **Pozitivism'in Türkiye'ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara, 2003 ve Karaca, Nuray, **Pozitivism'in Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi**, Anı Yayınları, Ankara, 2008.

⁹⁵ Halkçılık ile pozitivistimin bağdaştırılması konusunda Nusret Köymen'in söyledikleri de aydınlatıcıdır: “Politika, cemiyet kanunlarına cemiyet için en faydalı şekilde intibak ve bu kanunlardan cemiyetin hayrı için faydalanmak işi üzerinde çalışan, mevzuu itibariyle sosyal, mahiyeti itibariyle pozitif, gayesi itibariyle pratik bir bilgidir.” Bkz. Köymen, Nusret, “Kemalizm ve Politika Bilgisi”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.281.

Adalet Dairesi'ne dayalı bir toplum görüşünde, uyum ve düzen çok önemlidir; ancak ilerleme fikrine yer yoktur.

Adalet Dairesi kavrayışı, Osmanlı-Türk devlet geleneği için düşünülenin aksine, halkı temel bir faktör olarak önemser ve onu, düzenin temeli olarak ele alır. Şeriatın belirleyici olmadığı yerde, ümmet yani halk her şeydir⁹⁶ ve onun iyi üretim yaparak, şeriatın koruyucusu ve Allah kelamının yayıcısı olarak devleti ayakta tutması adına, halka tam bir adaletle davranmak, ona yapılacak her türlü zulmün önüne geçmek gerekmektedir. Birinci bölümde belirttiğimiz gibi, bu anlayış doğrultusunda reaya ile devlet arasında zımnî bir sözleşme bulunmaktadır ve devlet, köylü kesimi kendi varlığı için bir temel olarak tanımlamaktadır.

Köylü kesim, nasıl Osmanlı'da saltanatın temeli olarak görüldüyse, Cumhuriyet döneminde de "milliyetçi Türkiye'nin" temeli olarak görülmüştür. İleride örneklerine değineceğimiz üzere, milliyetçilik köylülük ile doğrudan bağlantılı görülmüş ve milliyetçi bir devlet için en sağlam temelin köylüler olduğu belirtilmiştir. Hatta Recep Peker, köylüleri sosyalist bir devrimin müttefik sınıfı olarak değerlendiren Sovyet yönetimini eleştirmiş ve köylülerin sadece milliyetçi hükümetlerden yana tavır alacağını ve bu başarıyı da Türkiye'nin gösterdiğini, vermekte olduğu "İnkılap Tarihi" derslerinde ifade etmiştir.⁹⁷

Köylüler, bu temel önemi sebebiyle sömürücü kesimlerin zulmünden korunması ve kendisiyle yakından ilgilenilmesi gereken bir kesim olarak anlaşılmıştır. Devletin temeli ve üretici kesim olarak köylülerin önemi, klasik Türk devlet anlayışının bir

⁹⁶ Uğur, Ahmet, **Osmanlı Siyasetnameleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, yer ve tarih belirtilmemiş, s.37.

⁹⁷ Peker, Recep, **İnkılap Dersleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.43-44.

devamı olarak görünse de, “Köylü milletin efendisidir” düsturu, halk egemenliği anlayışının etkisi altında şekillenmiş görünmektedir.

Buna karşın Kemalist seçkinlerin gözünde halk, büyük ölçüde Ziya Gökalp’in görüşlerinin etkisi altında,⁹⁸ aydın kesimin dışında kalan herkes demektir. Kısacası halk, aydın değildi. Öyleyse halkın aydınlatılması gerekiyordu. Bu görev de, Kemalist seçkinlere düşmekteydi. Halk aydın olmadığı için, gidilecek hedef doğrultusunda onunla bir müzakere söz konusu değildi. Bu husus, o dönem için tartışma dışıydı ve halkın rüşünü ispatladığı belirsiz bir döneme kadar ertelenmişti.⁹⁹

Kararların bu derece kısıtlı bir kesim tarafından verilmesi, onun kararlarını kesin bir meşruiyet temeline oturtmayı da gerektiriyordu. Bu meşruiyeti sağlamanın çeşitli vasıtaları vardı.

Bunlardan birincisi, klasik Türk devlet felsefesinde olduğu gibi, devletin yüceliği temasıdır. Dönem boyunca zaman zaman, Osmanlı döneminde kullanılan tabirlerden olan “Devlet-i ebed müddet”,¹⁰⁰ “mülk ve millet” ifadelerinin¹⁰¹ Kemalist politikacılar ve bürokratlar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Hatta “Devlet-i

⁹⁸ Karaömerlioğlu, a.g.e, s.36-37.

⁹⁹ İstiklal Harbi’ne önderlik etmek üzere Samsun’a hareket etmeden bir yıldan daha az bir zaman önce, yani 6 Temmuz 1918’de Mustafa Kemal, şunları yazmaktaydı: “Dedim ki, ben her zaman söylerim, burada da bu vesileyle arz edeyim, benim elime büyük bir yetki ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızda arzu edilen inkılabı, bir anda bir ‘Coup’ ile tatbik edeceğimi zannedirim. Zira ben, bazıları gibi halkın anlayışını, önde gelenlerin anlayışını yavaş yavaş benim anlayışı ölçüsünde düşünme ve tasarlamaya alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar yıllık bir yüksek öğrenim gördükten, medeni ve sosyal hayatı inceledikten ve hürriyeti elde etmek için hayatı ve yılları harcadıktan sonra neden sıradanların seviyesine ineyim? Onları kendi seviyeme çıkarayım; ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.” Bkz. **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt 2 (1915-1919), Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999, s. 188. Atatürk, belirttiğimiz üzere aydın kesim ile halk arasında ciddi bir uçurum olduğunu ve bunun da özellikle eğitimle halkın aydınlatılması sonucu giderilebileceğini düşünüyordu.

¹⁰⁰ Şu pasaj, Mustafa Kemal’in bir konuşmasında geçmektedir: “Hiç şüphe yok, devletimizin ebedi müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için, hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet her şeyimiz için behemehal en kıskanç nişlerimizle, açık teyakkuz ve intibahlarımızla ve bütün kuvvetimizle hakimiyet-i milliyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz.” Bkz. **SD I**, s. 327.

¹⁰¹ Örneğin Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, merkezle yaptığı yazışmada, bu ifadeyi kullanmaktadır. Bkz. Koçak, Cemil, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.165.

ebed müddet” görüşünün yeni bir ifadesi, bizzat Mustafa Kemal’e aittir: “Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.”

Bir diğeri, partinin ve Cumhuriyet’i kuranların kurtarıcılığı temasıdır. Parti, Türkiye’de gerçekleştirilen görülmemiş dönüşümlerin tek kaynağıdır ve bu nedenle devlete bile önceliği olan asli bir niteliği haizdir.¹⁰² Bunun yanı sıra, Mustafa Kemal, Türk ulusunun kurtarıcısıdır ve onun Büyük Nutku’nda da işaret edildiği üzere, Milli Mücadele, bitkin, umarsız ve kayıtsız bir halkı, onun Samsun’a çıkararak ayaklandırması sayesinde mümkün olmuştur. Aslında bu görüşün, milletin büyük fedakarlıklarda bulunması, ülkesini kurtarmak için var gücüyle çalışması tarzındaki görüşlerle dengelenmesi söz konusu ise de kurtarıcı önderliğin hayati öneminin tartışma konusu yapılması ya da yüceliğinden soyutlanması, kabul edilmekten uzak olmuştur.¹⁰³ Milletin asıl başarısı da, doğru yolu gösteren önderin peşinden giderek, onun dediklerini harfiyen ve tam bir başarıyla yerine getirmesinde görülmüştür.¹⁰⁴

¹⁰² Bu görüş için bkz. Bozkurt, Mahmut Esat, **Liberalizm Masalı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008, s.105-106. Bozkurt’un bu hususta yazdığı “Muhterem Muhaliflere” adlı yazı, 16 Ekim 1932 tarihinde Anadolu gazetesinde yayınlanmıştır.

¹⁰³ Zekeriya Sertel bu konuda şunları yazıyor: “En çok üzerinde durduğumuz sorunlardan biri de Milli Kurtuluş Zaferi’nin halka mal edilmesini sağlamaktı. Milli Kurtuluş Savaşı’nı kadın-erkek bütün halkımızın el ele vererek yaptığını belirtiyorduk. (...) Milli Kurtuluş Savaşı, halkın emperyalistlere karşı yaptığı bir milli savaşı. Halka hakkını vermek gerekti. (...) Biz bu savaşı yaparken Akşam gazetesinde Kılıç Ali imzasıyla bize cevap veren bir yazı çıktı. Bu yazıda Milli Kurtuluş Savaşı’nı halkın değil sadece Atatürk’ün yaptığı öne sürülüyordu. (...) Atatürk olmasaydı, halkın ayaklanması bir anlam taşımazdı.” Sertel, Kılıç Ali’nin bu türden girişimleri, başkomutanın değerini azaltmak olarak yorumladığına da işaret ediyor. Bkz. Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım (1905-1950)**, yayıncı belirtilmemiş, İstanbul, 1968, s. 129-130.

¹⁰⁴ Kemalist propagandanın eğitim yönelimli içeriği, belirttiğimiz üzere Sovyetler Birliği’ndeki uygulama ile büyük ölçüde çakışmaktadır. Buna göre, yapılacak telkin faaliyetleri akla seslenecektir ve tam bir disiplin ve düzen içerisinde halkın akli terbiye edilerek, rasyonalize edilemeyen değerler, devrimin gayeleri doğrultusunda toplumdaki sökülüp atılacak, yerine devrimin getirdiği anlayışa uygun değerler yerleştirilecektir. Mehmet Saffet, bu anlayışı “ İnkılap Terbiyesi” adlı yazısında şöyle açıklamıştır: “Terbiyenin topluma idealler vermek olarak algılanması, Türkiye örneğinde Kemalist ilkelerin topluma aşılması anlamını karşılar ve bu anlayış ‘İnkılap terbiyesi’ kavramıyla ifade edilir. Ancak devrimin halka aktarılması belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleşecektir. Buna göre devrim eğitimi, ‘ disiplinli hürriyet’, ‘ müsavi fırsatlar ve tesanüt’ ilkeleri etrafında şekillenmelidir. Disiplinli hürriyet kavramı içinde yer alan özgürlük ise, terbiyeli-eğitilmiş aklın egemenliği ile sınırlanmıştır. Bu anlamda rasyonalize edilmemiş geleneksel değerler özgürlüğün sınırları içine sokulamaz ve reddedilir. Bu anlamda devrim eğitimi akılcı değerlerle sınırlıdır.” Aktaran Çakan, **a.g.e.**, s.95.

İstiklal Harbi'ni işte bu yöntem ve uyum sayesinde kazanan Türk milleti, aynı yöntem ve uyumla, uluslaşma ve medenileşme hamlesini de başarıya ulaştıracaktır. Bu konuda milletin görevi, bu uyumu bozacak telkinlere değil şeflerin sözlerine kulak vermesi ve inkılap için üzerine düşen vazifeleri yapmasıdır. Seçkinlerin görevi ise, halkı eğitim ve telkin yoluyla aydınlatarak, millete faydalı hale getirmektir.

“Halkı millete faydalı hale getirme”¹⁰⁵ görüşü, Kemalizm'deki halk kavrayışı hakkında bize yeni bir fikir daha verir. Bu dönemde halk, henüz milletleşmemiş bir topluluk olarak görülür. Kemalist seçkinlerin kafasında şekillenen ve aslında hizmet etmekte oldukları muhayyel bir ulusa, davranış ve tutumlarıyla yakınlık ya da uzaklık göstermesine göre halk, kimi zaman tehlikeli kimi zaman efsanevi bir görünüm kazanmaktadır. Halk, yanlış telkinlere kapılarak, millete zararlı bir hale gelebilir¹⁰⁶ ya da şeflerin telkinlerine uyarak, daha önce başardığı büyük işleri yine başaran, efsanevi mahiyetine kavuşabilir. Bu konudaki tutumuna göre, “milletin efendisi”, “diğer milletleri aydınlatan güneş”, “medeniyetin kurucu atası” olarak

¹⁰⁵ Bu genel bakış açısı, Ülkü dergisinde yer alan bir yazıda, şu şekilde ifade edilmiştir: “En büyük kuvvet halktır. Bu kuvvet kendi haline bırakıldığı vakit verimsizdir. Onu milli varlık için faydalı yapmak uğrunda canla başla çalışmak, her düşünür, vatansever Türk'ün en mukaddes borcudur.” Bkz. “Okuyucularımızla Konuşma”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.91. Bu ifadelerde de açıkça görülebileceği üzere, dayanak olarak “en büyük kuvvet olan” halk alınmakta; fakat kendi kendine “verimli” olamayan bu topluluğu, aydınlatmak kaydıyla millete ve vatana faydalı hale getirmek söz konusu olmaktadır.

¹⁰⁶ Fethi (Okyar) Bey, 1925 senesinde Doğu Anadolu'da çıkan isyana yönelik konuşmasında, halkın millet ve vatan aleyhine ayaklanmasına hiçbir zaman izin verilmeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir: “(...)Nitekim Şeyh Sait'in de kendine bir peygamber süsü verdiği öteki belgelerden anlaşılıyor. Böylece Şeyh Sait, zavallı halkı en can alacak noktadan kıskırtıp kandırması ve memleket içinde önemli bir kargaşalık çıkarma yoluna başvurmuştur. Öteden beri zavallı Türk milletinin başına gelmiş olan birçok felaketlerde hep aynı silah ve araçlar kullanılmıştır. Mesela Arnavutluk Ayaklanması'nda ve daha önceki 31 Mart Olayı'nda kullanılmış olan araç ve yalanlar da aynıdır. O zaman da 'şeriat mahvolmuştur, din mahvolmuştur, şu ya da bu kimse dini yıkmak üzere, ey ahali ne duruyorsunuz, kalkınız' diyerek zavallı halkı ayağa kaldırmışlar, vatanın aleyhine hareket ettirmişlerdir. Gerek 31 Mart Olayı'nın gerek Arnavut Ayaklanması'nın Türk milletine, Türk vatanına getirdiği kötülüklerden Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak için hükümetimiz bütün tedbirleri almakta kararlıdır. Hiçbir zaman böyle uydurmalarla halkın millet ve vatan aleyhine ayaklanmasına müsaade etmeyecek ve ayaklanmanın kıskırtıcıları, sebep olanları memleketin esenliği uğruna en ağır cezalara çarptırılacaklar, bastırılacaklardır.” Okyar'ın konuşmasından aktaran Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1924-1930)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.116-117.

yüceltilebileceği gibi, aksi tutumunda da “vatan haini”, “millet düşmanı”, “anarşist”, “ayak takımı”, “baldırı çıplak”, “mürteci”, “işbirlikçi” gibi isimler alabilmektedir.

Egemenliğin henüz küçük bir elit kesim tarafından kullanılmasının meşrulaştırılmasına yarayan diğer bir araç, halkçılıktır. Halka egemenliğin henüz tam anlamıyla verilmediği doğru olabilir; ama yöneticiler, halk için çalışmakta, keyfi davranmamaktadırlar. Bu nedenle söz konusu yönetimin bir istibdat olduğu öne sürülemez.¹⁰⁷ Ancak devrim sürecinde henüz eğitilmekte olan halk, alışkanlıklarının değiştirilmesinden rahatsız olduğu için, uzun seneler bir kuvvet olarak da görülemez;¹⁰⁸ bu yüzden yöneticiler feyzi, halkın kendisinden değil; fakat ruhundan almaktadır.¹⁰⁹ Bu potansiyel, eğitim ve telkin faaliyetleri sonucu, kuvveden fiile

¹⁰⁷ Mustafa Kemal, bu konudaki eleştirileri şöyle yanıtlamıştır: “Efkar-ı umumiye gibi gösterilmek istenen sun’i fikirler, en nihayet hususi fikirler gibi mütalaa olunabilir... idare-i umumiyede lazımülittiba düsturlar mahiyetinde telakki edilemezler. Umumi kıymeti haiz olmayan fikirlerin ve mütalaaların lüzumundan fazla ehemmiyetle karşılanması, o fikirler ve mütalaalar sahiplerini izap etmemelidir. Dargın hislerine mağlup olarak serzenişlerde bulunanları mazur görsek bile haklı bulamayız. Bilhassa bizi keyfi hareket eder müstebitler diye tavsif etmelerini büyük haksızlık, insafsızlık olmak üzere telakki ederiz. Biz keyfi hareket etmeyiz. Müstebit asla değiliz. Hayatımız, bütün faaliyetimiz memleket işlerinde ve keyfi ve müstebidane hareket edenlere karşı mücadele ile geçmiştir. Bizim, akıl, mantık, zeka ile hareket etmek şiarımızdır. Milleti hakiki salah yolunda yürümekten mene çalışmak isteyenlere şedit ve biaman olmak istidadındayız... Bizden bu (hususta) sükunet ve bitaraflik talep edenleri tatmin edemiyorsak, bunun sebebi, memleket ve milletin menfaatini her şeyin fevkinde gördüğümüzüzdendir.” Bkz. Heper, Metin, “Atatürk’te Devlet Düşüncesi”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, Şubat 2007, s.229.

¹⁰⁸ “Terbiye edilmekte olan halk, uzun seneler kuvvet değildir; çünkü bozulan itiyatlarından dolayı rahatsızdır. “Bkz. Falih Rıfkı (Atay), **Yeni Rusya**, s.17.

¹⁰⁹ Mustafa Kemal, 1920 senesinde Konya’da yaptığı konuşmada, o güne kadar aydınların gidecekleri ülküyü halkın ruhundan almamaları sebebiyle aydın kesim ile halk arasında önemli bir mesafe oluştuğunu belirterek şunları söylemiştir: “Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkureler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı.Halbuki bizde böyle mi olmuştur?O münevverlerin telkinleri milletimizin umk-ı ruhundan alınmış mefkureler midir?Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır.Fakat umumiyet itibariyle şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tettebbuatımıza zemin olarak alelkeser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almamız.Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanıy, lakin kendimizi bilmeyiz.” Bkz. **SD II**, s.145. Bu tutum, Rousseau’nun genel iradeye dair görüşünü çağrıştırmaktadır. Buna göre, tüm bir halkın ortak iradesi olan “genel irade” halkın çıkarını yansıtmaktadır ve esas olan da bu genel iradedir. Genel irade, birçok kişi tarafından kavranabileceği gibi, tek bir kişi tarafından da kavranabilir. Söz konusu genel iradeyi yani Atatürk’ün deyişle halkın ruhunu kavrayan kişinin öne sürdüğü görüşler, genel iradeyi yansıttığı için, doğru ve kabule şayandır. Burada önemli olan, halkın kendi çıkarının ve ulaşmak istediği hedefin

çıkacaktır. Bu konuda duyulan güvenin kaynağı ise, başarılarla dolu olan Türk tarihidir.

Kemalizm’de halk ve devlete dair kavrayış ve halkçılık ilkesi ile özellikle Fransız aydınlanma düşünürlerinin görüşleri arasında ciddi paralellikler bulunmaktadır. Kemalizm’in Fransız Devrimi sonrası yayılan fikirlerden etkilenmiş olduğu, iyi bilinen bir husustur. Bu dönemin önde gelen düşünürleri olan Diderot, D’Alembert, Voltaire, Rousseau gibi isimlerin yazdığı maddelerden oluşan “Ansiklopedi”¹¹⁰ adlı eserdeki görüşlere bakıldığında, Kemalizm’in ana sloganlarından olan “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz” görüşü daha iyi anlaşılır. Bu sözle güdülen amaç ve onun kaynağı, öyle görünmektedir ki çoğu kez yanlış anlaşılmış ve sosyalizmle bağlantılandırılmıştır. Oysa imtiyazsızlık olgusu, feodal haklardan kaynaklanan ve Fransız düşünürlerce ulusal bütünlüğü sakatladığı düşünülen imtiyazların ortadan kaldırılmasını içerir ve Kemalizm’in bu temel sloganından da anlaşılacağı gibi güdülen amaç, sınıfsız bir dünya yaratarak sömürüyü önlemek değil; fakat ulusal kaynaşmayı sağlamaktır. Fransız düşünürlerinin fikirleri ile Kemalizm’deki imtiyazsızlık olgusunda görülen fark, imtiyazın sahiplerine ilişkindir. Fransız düşünürler için bu imtiyazlar, feodal beylere ait iken, Kemalizm’de vurgu sultana, şeyhlere ve ağalara kaymıştır ki, Türkiye’de tartışmalı da olsa şeyh ve ağaların feodal düzen bağlamında değerlendirildiğine de şahit olmaktayız.

farkında olması değildir; eğer farkında değilse, bu, genel iradeyi kavrayanlar tarafından ona yol göstermek kaydıyla iletilecektir. Kısacası elit kesim, halka kendi çıkarını öğretecektir.

¹¹⁰ Ansiklopedi’deki “Ayrıcalık” adlı maddede, şöyle denmektedir: “Böylece her çeşit ayrıcalık, sadece ürettikleri malların niteliği ve kurumların büyüklüğü dolayısıyla özel kişilerin gücünü yetmediği işleri yapan kuruluşlara tanınacaktır.” Bkz. Diderot, Denis, d’Alembert, Jean Le Rond, **Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü**, Çev: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s.136. Burada belirtilen görüşlerin, Atatürk’ün devletçilik tanımı ile birebir örtüştüğü görülmektedir.

Sınıfsızlık olgusu, çıkarsal farklılaşma ile ilişkili görülmüş gözükmektedir ki, bu konuda yine Fransız Devrimi'nin önde gelen düşünürlerinden Emmanuel Joseph Siéyès'in görüşleri ile olan paralellik göze çarpmaktadır. Zira Siéyès'e göre bir ulusu ayırıştırın şey zenginlik farkı değil, çıkar farkıdır.¹¹¹ Mustafa Kemal de, zenginliğe değil; fakat ulusal çıkardan farklılaşmaya olan karşıtlığı netlikle dile getirmişti.

Fakat "sınıf yok, meslek var" görüşü doğrultusunda şekillenen bu anlayışa ana katkı, Ziya Gökalp dolayısıyla Durkheim'in solidarist felsefesinden¹¹² gelmiş görünmektedir. Sınıf çatışmasına dayalı sosyalizme ve "bırakınız yapınlar" anlayışına dayalı liberalizme karşıt ve alternatif olarak belirmiş bu düşünce akımı, Türkiye'de sınıfların değil fakat yekdiğerine muhtaç mesleki grupların olduğuna dair görüşle uyum içinde görünmektedir.

İşte yukarıda açıkladığımız kaynaklara dayalı olarak gelişen birlik ve uyum olgusuna dayalı ulus tahayyülü açısından Kemalistler, etnik, dinsel ve sınıfsal ayrışmaya dayalı düşünceleri, kendi modernleşme projeleri bakımından tamamen olumsuz olarak değerlendirmişlerdir. Modernleşmenin tek-biçimlileştirici etkisi ile doğrudan bağlantılı olan bu durum, birlik, disiplin, intizam, kütleleşme, uyum kavramları ile içe içe tanımlanan ulus nosyonu ile ilerlemeye, değişime ve dönüşüme açık medeniyetçilik nosyonunun tamamlayıcı unsur olarak yan yana getirilmesini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, söz konusu dönemde medenileşme ile

¹¹¹ Siéyès, ünlü kitabı "Üçüncü Sınıf Nedir"de, bu hususu şöyle açıklamaktadır: "Ayrıcalıkların herkese yayılmasının, sınıfları birbirine yaklaştıracak en büyük yasayı, bu sınıfları bir ulusa dönüştürecek olan yasayı hazırlamanın e iyi yolu olduğuna hiç kuşku yoktur. (...) Ne yaparsanız yapı, insanları bölen ne sınıf farkıdır ne servet ne de bilgi farkı; sadece çıkar ayrılığıdır. Bugünkü sorunumuzda yalnız iki çıkar söz konusudur: ayrıcalıklıların çıkarı ve ayrıcalıksızların çıkarı." Bkz. Siéyès, Emmanuel Joseph, **Üçüncü Sınıf Nedir?**, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2005, s.19 ve 32-33.

¹¹² Solidarizmin Gökalp dolayısıyla Kemalizm'e etkisi için bkz. Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Batılılaşmanın özdeş olarak kabul edilmesi, projeyi sınırları keskin bir ideolojik paket haline getirmiştir, denilebilir.

Bu ideolojik paketi halka benimsetebilmek hususunda Kemalist yönetimin güvendiği şey, eğitim ve telkin amacı güden halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetleridir. O dönem için mümkün olan her türlü araçtan faydalanmak kaydıyla bu amaca ulaşmak isteyen Kemalist yönetim için temel olan, “halkı istetmektir.” Halkın tamamıyla pasif alıcı olduğuna dair bu görüş, söz konusu dönemin kitle iletişim ve propagandaya dair bilimsel kavrayışına da uygundur. Çünkü 1944’te Lazarsfeld ve arkadaşları tarafından kitle iletişim araçlarının etkilerinin sınırlı olduğuna dair deneye dayalı açıklamalara kadar,¹¹³ kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandanın kitleler üzerinde kesin ve doğrudan bir etki yaptığı düşünülmekteydi. Dönemin belki de en önemli propaganda çalışmalarını yapan Walter Lippmann’a göre, kitle iletişim araçlarının çizdiği hayali dünya, insanların neler yapacağını doğrudan doğruya belirlemekteydi.¹¹⁴

Bu düşünceler doğrultusunda, halkın -o fark etmeksizin- her yönden propaganda ile kuşatılmasına ve pek çok eğitim kurumu ve aracı ile ikna olmaya hazır hale getirilmesine çalışıldı. Bu anlamda Millet Mektepleri, Halkevleri ve okul gibi eğitim kurumları, iknaya hazırlayıcı işlevleriyle ön plana çıkarken, Halk Hatipleri Teşkilatı ve basın da, telkin yoluyla bu faaliyeti desteklemekte ve iknanın gerçekleşmesine çalışmaktaydı. İleride de görüleceği üzere, bu çabadan beklenen karşılığın gelmesi konusundaki sıkıntılar, yeni arayışları ve rejimdeki sertleşmeyi, beraberinde getirecektir.

¹¹³ Bkz. Erdoğan, İrfan, Alemdar, Korkmaz, **Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Erk Yayınları, Ankara, 2005, s.59-62.

¹¹⁴ Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.91-92.

III. BÖLÜM

HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARI

1. ATATÜRK'ÜN YURT GEZİLERİ

Yurt gezileri, daha önce işaret edildiği üzere, II. Mahmud zamanında başlamıştır. Bununla birlikte geziler, daha çok Balkanlara yönelik olarak gerçekleşmiştir. Oysa Osmanlı Devleti'nin ağırlık merkezinin Balkanlar olmasına karşılık, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ağırlık merkezi, Anadolu'dur. Kurucu önderler, imparatorluğu ayakta tutan esas insan gücünün yerleşik olduğu Anadolu'nun ihmal edildiği görüşündedirler. Bu ihmalin giderilmesi, yeni rejimin halka tanıtılması, sorunların yerinde tespit edilmesi ve halkın yönetime ve rejime ısındırılması, yurt gezilerinin başlıca nedenleri olarak görünmektedir.

İstiklal Harbi'nin bitiminden hemen sonra, Mustafa Kemal, yoğun bir gezi programı ile Anadolu'nun pek çok yerine gitmiştir. Bu gezilerden ilki 16-29 Ekim 1922 tarihinde Bursa'ya yapılan olsa da,¹¹⁵ dikkat çekici olanı 2 Şubat 1923 tarihinde İzmir'e yapılandır. Bu ziyaretinde, Mustafa Kemal, halk ile altı saat süren bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın özelliği, halkla oldukça yakın bir şekilde ve soru cevap usulüyle yürütülmesidir. Mustafa Kemal, konuşmasının başında halka şöyle seslenmiştir:

“Hanımlar, efendiler!

Ben burada, sizin karşınızda hazırlanmış bir nutku okumak için bulunmuyorum. Aynı zamanda size uzun veya kısa, hazır bir konferans vermek için de bulunmuyorum. Benim sizinle bulunmaktan maksadım, doğrudan doğruya halkça, kardeşçe sohbette bulunmaktır. Yalnız benim

¹¹⁵ Ökte, Ertuğrul Zekai, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri**, Cilt 1 (1922-1931), TTT Yayınları, İstanbul, 2000, s.34.

değil, sizin dahi söylemenizi arzu ediyorum. Bunun üzerine bu şekilde görüşeceğiz. Diğer bir noktayı da arz edeyim. Bu dakika karşınızda bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi veya Başkumandan değildir; sadece bir mebus Mustafa Kemal'dir.(alkışlar) Şimdi sözü size tekrar ediyorum. Benden ne öğrenmek istiyorsanız, ne sormak istiyorsanız çok istirham ederim, tam cesaret ve özgürlükle sorunuz. Ben de kudretim olduğu kadarıyla sizi doyurmaya çalışacağım.”¹¹⁶

Mustafa Kemal'in bu samimi yaklaşımından sonra, halktan çeşitli sorular gelmiştir. Sorular, dış politika, zanaatçılık, milli egemenlik, dini çıkarlarına alet edenlerin geleceği, eğitim, kadınların özgürlükleri, köylülerin geleceği gibi konuları içermektedir. Mustafa Kemal, bu sorulara uzun süren cevaplar vermiştir.

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ve halifelik kaldırılmasından hemen önce, 29 Ağustos-18 Ekim 1924 tarihleri arasında gerçekleşen, 51 gün süren, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerini kapsayan bir seyahate de çıkmıştır. Bu seyahat, “Sonbahar Gezisi” olarak anılmaktadır.¹¹⁷

Atatürk, geziye Bursa'dan başlamış, ardından İzmit, Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan, Erzurum, Kayseri illerini ziyaret etmiş ve seyahatini Yozgat'ta noktalamıştır. Bu gezilerde, savaşın halkın büyük fedakarlığı ile kazanıldığı teması işlenmiş ve halk, Cumhuriyet'e hizmet etme hususunda cesaretlendirilmiştir. Örneğin 11 Eylül 1924 tarihinde, Bursa'nın Kurtuluş Bayramı törenine katılan Atatürk, burada verdiği söylevde, Bursa'nın milli

¹¹⁶ Borak, Sadi, **Atatürk Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, Eylül 2004, s. 199-200.

¹¹⁷ Önder, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Haziran 1998, s.169.

mücadeleye yaptığı katkıları dile getirdikten sonra, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

“Bursalılar! Sizler Cumhuriyet’in ayrılmaz bir unsuru olan medeniyet ve yenilik yolunda yüksek eserler meydana getireceksiniz. Bu suretle Türk Cumhuriyeti’ni her gün daha çok güçlendiren unsurların daima ileri saflarında bulunacaksınız. Bundan asla şüphe etmiyorum.”

1925 ile 1930 tarihleri arasında, Atatürk’ün yurt gezilerinde görelî bir seyrî olmuştur. Fakat bu dönemde gerçekleştirilen iki önemli gezi vardır. Bunlardan birincisi, şapka reformu kapsamında yapılan ve bir ay süren gezidir.

Atatürk, şapka reformuyla ilgili gezisini, Kastamonu’dan başlatmıştır. Bunun sebebi, Kastamonuluların Atatürk’ü daha önce hiç görmemiş olmasıdır. Atatürk’ü ilk defa olarak şapkasıyla gören halkın nasıl bir tepki vereceği, bu şekilde anlaşılacaktır.

Kastamonu’ya 23 Ağustos 1925’te, bir heyetle birlikte gelinmiştir. Atatürk’ü başı açık, elinde panama şapka ile gören halk, başındaki kalpak ya da takkeyi çıkararak Atatürk’ü selamlamıştır. Bir süre dinlenilmesinden sonra gezi devam ederken, halk ve memurlar da terzilere giderek şapkaya benzer başlıklar yaptırmaya başlamıştır.¹¹⁸

Atatürk, şapkayı bir medeniyet sembolü olarak anlamaktaydı. Şapkanın kabulüne yönelik yaptığı konuşmalarda bu hususu ısrarla vurgulamıştır. Örneğin bir esnafla yaptığı konuşmada, ondan fesini göstermesini istemiş ve sonra şöyle demiştir:

“İşte içinde takke, üzerinde abani sarı, fes... Bunların hepsinin ayrı ayrı parası ecnebilere gidiyor. Bunu söylemekten maksadım şudur. Biz her yönden insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi, dünyanın

¹¹⁸ a.k, s.281-282.

durumunu anlayamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne önem vermeyeceğiz. Medeni olacağız.”¹¹⁹

Halkla yapılan bu ön-hazırlık¹²⁰ konuşmalarından sonra, Atatürk, şapkayı halka tanıtmaya başladığını düşünmüştür. Bu tanıtmaya uygun gördüğü yer, Türk Ocağı’dır. 27 Ağustos’ta İnebolu Türk Ocağı’nda şapka reformunu başlatan Atatürk, eline şapkayı almış ve şöyle konuşmuştur:

“Bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, simokin gibi, frak gibi. İşte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz, çok cahilsiniz, onlara sormak isterim.Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı neden olmaz?”

Atatürk, Kastamonu’da şapka reformunu böylece başlattıktan sonra, 31 Ağustos’ta, Ankara’ya dönmek üzere Çankırı’ya geçmiştir. Burada bir gün kalan Atatürk, bu gezisi sırasında İskilipli bir heyet tarafından İskilip’e götürülmek istenmiş; ama gezi programı nedeniyle bu istek başka bir sefere ertelenmiştir. Heyet ile yapılan görüşmede, konu, kılık-kıyafet ve şapka meselesine gelmiş, Atatürk, pek çok kez uyguladığı bir taktiği kullanmış ve dini kisveyi din adamları haricinde kimsenin kullanamayacağını, bunun kimse tarafından kabul edilemeyeceğini belirterek, kanaatini tüm millete genelleştirmiştir:

¹¹⁹ **a.k.**, aynı yerde. Atatürk, bu konuşma ile ekonomik sıkıntı altında olan Türkiye halkına, fesin maliyeti konusunda bir fikir vererek, onu fes giymenin aleyhine çevirmeyi tasarlıyordu. Fakat bu görüntünün altında güdülen asıl amaç, konuşma metninin sonunda görülebildiği üzere, medeni bir ulus olmak idi. Türk halkı, böylece, bir taşla iki kuş vurmaya davet ediliyordu: Bir yandan fesin maliyetinden kurtulacak diğer yandan da medeni olacaktı. Atatürk, o dönemde dinsel açıdan büyük önemi olan fesi değiştirmenin, dışarıdaki herhangi kimselerin görüşüne itibar etmekle bir ilgisi olmadığını da özenle vurgulayarak, dine dair tepkilerin önünü almaya çalışıyordu.

¹²⁰ Atatürk’ün şapkaya ilişkin olarak yaptığı bu konuşmalar bir ön-ikna aracı durumundaydı. Ön-ikna, bir propaganda faaliyetinde propaganda yapabilmek için zemini uygun hale getirmek üzere gerçekleştirilen bir çalışmadır. Ön-ikna konusunda bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.82-91.

“Kıyafeti medeni bir şekle dönüştürmek için kanun filan gerekmez. Millet karar verir, yapar. Yalnız bir Diyanet İşleri Reisi, buna bağlı müftü, imam ve hatipler vardır. Bu sınıfa ait özel kıyafeti tanırız. Bu işlerle görevli olmayanların aynı kisveyi giymeleri doğru değildir. Bu gibilerini kimse tanımaz ve kabul etmez”¹²¹

Mustafa Kemal Atatürk, Çankırı’dan sonra, Ankara, Eskişehir, İzmit ve Mudanya yolu ile, 22 Eylül 1925 sabahı Bursa’ya gelmiştir. Burada 15 gün kalan Atatürk, şapka ile ilgili halka bilgi vermeye devam etmiştir. Atatürk’e göre, şapkadan pek az bir zamanda dervişler, müritler ve hocalar da memnun kalacaklardır. Çünkü medeni olmayan bir kılık altında, kişisel ve bilimsel değerlerini kaybedeceklerini anlayacaklardır.¹²²

Şapka reformu hamlesini takip eden bir diğer önemli hamle, Harf Devrimi’dir. 8 Ağustos’ta Sarayburnu Parkı’nda Harf Devrimi’nin işaretinin verilmesinden sonra, Atatürk gelişmeleri yerinde inceleyebilmek üzere bir yurt gezisine çıkmıştır.

Bu gezide ilk uğranılan yer Tekirdağ’dır.²³ Ağustos 1928’de Tekirdağ’a gelen Atatürk, Hükümet Binası’na uğramış ve İl Genel Meclisi’nin büyük salonunda memurlarla bir toplantı yapmıştır. Yapılan toplantı, bir toplantıdan çok ders niteliğinde olmuş, Atatürk, karatahtanın başında memurlara hem yeni harfleri öğretmiş hem de onları harflerden imtihan etmiştir.¹²³

Atatürk’ün Tekirdağ’dan sonraki durağı Çanakkale’dir. Burada da Atatürk, Valilik ve Belediye’ye uğrayarak, çalışmalarını denetlemiş ve halktan çeşitli kimseleri

¹²¹ Önder, a.g.e, s.125-126.

¹²² a.k, s.107.

¹²³ a.k, s.234-235.

karatahta önünde imtihan etmiştir.¹²⁴ Atatürk, benzeri uygulamaları, Sinop, Samsun, Tokat, Sivas ve Kayseri gibi birçok kentte de yapmıştır.

Yurt gezilerine yeniden ağırlık verilmeye başlanması, 1929 Büyük Buhranı sonrasındadır. Özellikle SCF'nin halktan teveccüh görmesi, bir şeylerin yanlış gitmekte olduğuna dair Atatürk'ün kafasında şüpheler uyandırmıştır. Bu sebeple 1930 ve 1931 senelerinde yoğun yurt gezileri yapmış, halkın sorunlarını dinlemiş ve bunları not almıştır.

Bununla birlikte Atatürk, Kubilay Olayı'ndan ötürü, halkın rejime yeterince ısındırılmadığını ve sorunların bir kısmının da buradan kaynaklandığını düşünmektedir. Halkı aydınlatma konusunda Türk Ocağı'nın gösterdiği gevşeklik, Atatürk tarafından eleştirilmiştir. 3 Şubat 1931'de Aydın Türk Ocağı'nda gençlere; sağlığa, sosyal ve kültürel konulara dair köylüleri aydınlatmak adına neler yaptıklarını sormuş ve karşılık olarak harcırah ve vasıta eksikliğinden ötürü köylere gidilemediği söylenmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk, oldukça kızgın bir şekilde, şu hatırlatmada bulunmuştur:

“Siz gidemiyorsunuz ama bir sürü yobaz, ayağına çarığını çektiği gibi, sırtında torbasıyla karanfil vs. satıyorum diye inkılabı köstekleyen yayınlarla köylere adım adım dolaşılıyor. Sizinse bu uğurda en küçük bir tedbiriniz yok.”¹²⁵

Atatürk, halk arasında var olan huzursuzluğun, onların rejime ısındırılmamasının yanı sıra, kültürel faaliyetlerin yetersiz kalmasıyla da ilgili olduğunu düşünüyordu.

¹²⁴ a.k, s.119.

¹²⁵ a.k, s.65.

Muhtemelen, somut ekonomik problemlerin hızlı bir biçimde çözüme kavuşturulamamasının da etkisiyle, bu yıllarda kültüre olan vurgu artmıştır.¹²⁶

Bu bağlamda Atatürk'ün 1930'lu yılların başında yaptığı geziler, kültür konusu üzerine vurgularla doludur. 20 Aralık 1930'da Kırklareli Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada, Türk Ocağı'nın kültür ve sosyoloji alanlarında savaşmasının zorunluluğunu dile getirirken, 17 Şubat 1931'de Adana Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada da, bu konudaki ihmallerin yaratabileceği tehlikelere işaret etmiştir:

“Milliyetin çok açık vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan her şeyden önce ve behemahal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk topluluğuna mensup olduğunu iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. Halbuki Adana' da Türkçe konuşmayan 20.000 den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse, gençler ve siyasi, içtimai bütün Türk kuruluşları bu durum karşısında duygusuz kalırsa en aşağı yüzyıldan beri devam edegelen bu durum daha yüzyıllara devam edebilir. Bunun neticesi ne olur? Herhangi bir felaket günümüzde bu insanlar, başka dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilirler.”¹²⁷

1932 ile 1937 yılları arasında, Rıza Şah'ın geldiği 1934 senesi dışarıda tutulursa, yurt gezilerinde yine görelî bir seyrelme görülür. Fakat 1937'de yeniden bir canlanma

¹²⁶ Sınıflı toplumlarda sorunların somut düzlemde çözülememesi nedeniyle, vurgunun ideolojik düzleme kaydığını belirten Taner Timur, haklı görünmektedir: “Sınıflı toplumlarda egemen sınıflar ve onların temsilcisi durumundaki kadrolar sorunları somut düzeyde çözemeyince, ideolojik düzeyde çözerler. Başka bir deyişle, gerçekte var olmayan bir toplum düzenini, ideal planda varmış gibi gösterirler. Böyle durumlarda milliyetçilik çok başvurulan bir ideolojidir. Türkiye'de de böyle olmuştur.” Aktaran Manka, Ayşe Gülçin, **Halkla İlişkilerin İdeoloji Aşılama İşlevi Örnek Olay: Halkevleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, 1997, s.45.

¹²⁷ Önder, a.g.e, s. 8.

olmuştur. Bu, muhtemelen, Atatürk'ün Celal Bayar'ı başbakanlığa getirerek ülke gidişatına daha etkin bir biçimde yön verme kararı ile ilgilidir.

Atatürk'ün bu dönemde yaptığı geziler, özellikle Batı illerinde, ekonomik meselelere yoğunlaşmış görünmektedir. Gezilerde, çoğu kez bir fabrika açılmıştır. Doğu Anadolu'daki birçok ile de, Atatürk, 1937 senesinde ziyarette bulunmuştur. Buradaki vurgunun daha ziyade demiryolları ve Türklük¹²⁸ gibi, güvenliğe ve milli kimliğe dair meselelere yoğunlaştığı görülmektedir.

Atatürk'ün Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illere yaptığı ziyaretler, diğer yerlere oranla oldukça seyrekdir. 1925 ile 1937 arasında, bu bölgelere hemen hemen uğranmadığı söylenebilir. Bunların içinde 13-14 Şubat 1931 tarihleri arasında Malatya'ya ve 26-27 Ocak 1933 tarihleri arasında Gaziantep'e yapılan seyahatler istisna oluşturmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir kısım ile hiç ziyaret gerçekleştirmezken, gerçekleşen iller Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya ve Gaziantep'tir. Mardin, Bitlis, Siirt gibi illere, Mustafa Kemal, Cumhuriyet kurulduktan sonra uğramamıştır. 1923'ten sonraki dönemde, bu bölgelerde ziyaret edilen illere, en fazla iki defa uğranmışken; örneğin Yalova'ya 18, İstanbul'a 15, Eskişehir'e 13, Bursa'ya 11 ve İzmir'e 9 kez ziyarette bulunulmuştur.¹²⁹

¹²⁸ Türk Tarih Tezi'nin ortaya atılmasından sonra, Atatürk'ün Türklük ile ilgili beyanatlarında tezin etkileri açıkça görülür. Örneğin 13 Şubat 1937'de Malatya'ya yaptığı seyahatte demiryollarına değindiği bir konuşmasında şunları söylemiştir: "Türkiye Hükümeti'nin tespit ettiği projeler dahilinde belirli zamanlar içinde vatanın bütün bölgeleri çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kitle haline gelecektir. Demiryolları, memleketin tüfekten, toptan daha önemli bir koruma silahıdır. Demiryollarını kullanacak olan Türk milleti, doğuşundaki ilk sanatkarlığın demirciliğinin eserini tekrar göstermiş olmakla övünecektir. Demiryolları, Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır." Önder, **a.g.e.**, s.345.

¹²⁹ Bu bilgiler için bkz. Önder, **a.g.e.**, bilgiler eserin tamamına yayılmıştır. Bu ziyaretlerdeki azlığın sebebi, o dönemde hükümet otoritesinin, o bölgede yeterince kurulamamış olmasına ilişkin görünmektedir. Bir başka sebep de, muhtemelen, bölgede yeni kurulan idarenin aldığı ve süreklilik gösteren tepkilerdir.

Atatürk'ün yaptığı geziler, onun milletin sorunlarına önem verdiğini göstermek istemesinin ve modern bir devlet adamı oluşunun doğal sonucudur. Yapılan ziyaretler genellikle coşkuyla karşılanmıştır. Söz konusu olan Osmanlı döneminde ihmale uğramış bazı Anadolu kentleri olduğunda, ziyaretlerin bilhassa önem kazandığı söylenebilir. Bu hususta, Erzurum'a 30 Eylül 1924 tarihinde yapılan ziyarette, akşam yemeği sırasında söz alan bir okul müdürünün söyledikleri manidardır:

“Şimdiye kadar hiçbir sultanın, hiçbir hükümet reisinin, hiçbir devlet adamının bilhassa böyle felaketli zamanlarda, maalesef öteden beri pek yabancı telakki edilen Erzurumumuza kadar gelerek milletin efradı arasına yine bir fert gibi karıştıkları katiyen görülmemiştir.”¹³⁰

İleride basınla ilgili kısımda göstereceğimiz gibi, Atatürk'ün bir şehre yaptığı ziyaretlerin, gece yarısına kadar sevinçten halkın eğlenmesine sebep olduğuna dair haberler, abartılı olarak değerlendirilebilirse bile, uzun süren ihmallerin sonrasında, en üst düzeyde yapılan bu ziyaretlerin, halkta olumlu duygular uyandırdığı da, herhalde kesindir.

¹³⁰ a.k, s.171.

2. İDEOLOJİK YAYINLARLA “YENİ TÜRK” ÜN KURULMASI

“Yeni Türk” ün kuruluşu, rejimin hedeflerine uygun bir ulusal taban yaratma ihtiyacına dönük olarak yapılan bir ideoloji aşılama faaliyetidir. Devlet, oluşturulan milli devletin ideolojisine uygun yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, özellikle vatandaşlık ve medeni bir millet olma bilinci, çeşitli kitap ve yayınlar aracılığıyla, Cumhuriyet nesillerine aşılarmaya çalışılmıştır.

Devletin amaçlarına yönelik olarak şekillendirilecek olan Yeni Türk, Kemalist devrimci ahlaka göre yaşaması istenen kişidir. Bu dönemde, ahlakın dinsel referansları, hemen hemen tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yeni Türk, laik bir anlayışla, doğrularını akıl yürüterek bulacaktır.¹³¹ Buna karşın, yönetim, henüz bu aşamada olmayan halka kılavuzluk görevini icra edecektir.

Kemalist yönetimin anlayışı doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan Yeni Türk’ün ahlaki duruşu, İslami referanslardan soyutlanmasına karşın, onun ahlaki kabulleriyle birçok açıdan uyum taşımaktadır. Ancak bu ahlaki duruşu sağlayacak olan araçlar ve motivasyonlar farklıdır.

Bu motivasyonlar içinde en önde geleni, “Atatürk’ün çocukları”¹³² olarak inkılabı hizmet etmenin zorunluluğudur. Cumhuriyet için, vatan için, inkılap için çalışırken, onun gözleri bizler üzerindedir,¹³³ O, her yerden bizleri gözlemektedir.¹³⁴ Türkler, Atalarının çağrısına uyarak inkılap için sevinçle çalışmalıdırlar.

¹³¹ Kemal Karpat’tan aktaran Heper, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, s.134.

¹³² Kitlelerin düşüncelerini şekillendirme konusunda ebeveyn otoritesi figüründen yararlanmak sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bunun yanı sıra, Brown’un belirttiği gibi, tasarlanmış tam ve mükemmel bir fikir aşılama çocukları ve gençleri hedef almalıdır; çünkü telkine ve ikna edilmeye en müsait olanlar onlardır. Bkz. Brown, J.A.C, **Siyasal Propaganda**, Ağaç Yayıncılık, Şubat 1992, s.30-31. Atatürk’ün, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğine ilişkin uyarılarına gençlere hitap ederek yapması, bu gereklilikle yakından bağlantılıdır.

¹³³ 10 Kasım 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde Abidin Daver şöyle yazmıştır: “Cumhuriyet için, inkılap için, vatan için çalışırken O’nun çelik parıltılı gözlerinin bizim üzerimizde olduğunu, bize baktığını unutmayalım.” Aktaran Ökte, **a.g.e**, s.7-8.

Ahlaka dair bir diğerk motivasyon, vatan ve Cumhuriyet kavramları etrafında şekillenmektedir. Atatürk, Gençliğe Hitabesi'nde, Türk insanının mevcudiyetinin ve geleceğinin yegane temeli olarak, Türk vatanının bağımsızlığını ve Cumhuriyet'in devamını göstermiştir. Yeni nesillerin, Türk bağımsızlığına ve Cumhuriyet'e kendini adayan bir milli ahlak anlayışı ile yetişmesi istenmektedir.

Bu motivasyonların yanı sıra, rejimin, ahlaki yaşamı topluma yerleştireceğine inandığı bazı araçlar da mevcuttur. Bunların başında, spor gelmektedir.

Sporun, kişiyi alkol, fuhuş, tütün ve diğerk kötü alışkanlıklardan koruması beklenmektedir; çünkü sporcu, kötü alışkanlıklardan uzak bir yaşam süren kişidir:

“(…)sporcunun dudakları ispiro, tütün gibi zehirlere kapalıdır. Onun ağzı ellisinde bile süt kokar. Yüzünde firma, forma, kulüp yok spor vardır ve sporda siyaseti spora suikast şekilde görür. Zaafa hürmet eder, zayıfları korur, kuvvet karşısında ise belki parçalanır; fakat asla eğilmez.”¹³⁵

Spor, aynı zamanda, gençleri zamanın eğlence denilen salgınından korumak ve milli bir ideal etrafında toplanmalarını sağlamak için de önemli görülmüştür.¹³⁶ Spor, gençleri uygunsuz yerlerden de uzak tutmaktadır. Hasan Ali Yücel'e göre:

“Bugün, bizlerin ve bizden evvelki nesillerin devirlerinde bugün hikayelerini dinlediğimiz birçok ahlaksızlıklar yok denecek kadar azalmıştır ve bu azalış memlekette beden terbiyesinin gençler arasında

¹³⁴ Aka Gündüz Atatürk için şunları söylemiştir: “Atatürk'ün tapkınıyız!(...) Her yerde Atatürk. Yerde O, gökte O, denizde O, var da O, yok da O! Yerdedir, göktedir, sudadır, alandadır, dikedir, pusudadır. Görünmezi görür.” Bkz. Nişanyan, Sevan, **Yanlış Cumhuriyet&Atatürk ve Kemalizm Üzerine 51 Soru**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s.116.

¹³⁵ Seyyah, “Hayalimdeki Sporcu”, Türk Spor, no: 4, (24 Teşrinievvel 1929)'dan aktaran Akın, Yiğit, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.196-197.

¹³⁶ Vildan Aşır Savaşır'ın makalesinden aktaran Akın, **a.g.e**, s.197.

yayılmış olmasıyla izah olunabilir. Çünkü yaşına göre yaptığı sporla esrar içmek veyahut kötü yerlere gitmek, bunlar bugün gençlerde tesadüf edilmeyen hususlardır.”¹³⁷

Spor, Cumhuriyet’in ihtiyaç duyduğu nesilleri oluşturmak için kullanılan bir araç olduğu için, rejimin amaçlarına mugayir olan unsurların onun içine sızması da istenmemiştir. Bunlardan başlıcası, sporun, eğlence ve kulüpçülükle karıştırılmasıdır. Agah Sırrı Levend’e göre, bugün artık spor, bir kulüp işi olmaktan çıkmış ve umumileşmiştir. O, işsiz kişilerin vakit geçirmek için yaptıkları bir eğlence olmaktan da çıkmıştır. Spor, maksatsız ve hedefsiz bir hareket, bir yorgunluk değil; fakat zihni ve bedeni terbiye için; daha da önemlisi kütleleşmek için yapılan bir harekettir.¹³⁸

Ahlaki oluşumun bir diğer kaynağı ise kitaplar yani bilim ve eğitimidir. Çünkü spor ve beden terbiyesi, devletin ihtiyaç duyduğu “güvenilir bir kapital” olarak Yeni Türk’ün oluşturulmasına yeterli değildir. Özverim’e göre şuursuz kuvveti bin bir şekle sokmak, iyiye ve kötüye götürmek imkanı yoktur. Bu ancak sağlam bir fikir terbiyesi ile sağlanabilir.¹³⁹

Bu bakımdan, Yeni Türk’ün oluşturulması için, ders kitapları da şekillendirme faaliyetine katılmıştır. Yurt Bilgisi dersleri ve bu dersler için hazırlanan kitaplarda, öğrencilere telkin edilecek fikirler, 1926 yılındaki müfredatta, liberal sayılabilecek bir içerik taşımaya karşın, 1936 yılına gelindiğinde müfredatın içeriği, 1935 Parti Programı’nda ilkokulların hedefleri arasında gösterilen kuvvetli cumhuriyetçi,

¹³⁷ a.k, aynı yerde.

¹³⁸ Levend’in görüşleri için bkz. Levend, Agah Sırrı, **Halk Kürsüsünden Akisler**, Kayseri Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından: XVIII, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1941, s.81-82.

¹³⁹ Hulusi Özverim, “Hıfzısıhha Bakımından Beden Terbiyesi ve Spor”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, no: 13, (1 Ocak 1940)’dan aktaran Akın, a.g.e, s.194. Burada “Güvenilir kapital” tabirinin, Özverim’e ait olduğunu belirtmek isteriz.

ulusçu, halkçı, devletçi, laik vatandaşlar yetiştirmek doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir.¹⁴⁰ Bu programda, öğretmenlere de şu uyarıda bulunulmuştur:

“Yurt Bilgisi dersinde öğretmenin vazifesi yalnız milli kurumları tanıtmak değil, milli kurumların manasını ve önemlerini talebeye kavratmak, bu kurumlara karşı kendilerinde bağlılık ve saygı besletmektir. Gene bu derste öğretmen çocuklara kuru kuruya haklarını ve vazifelerini öğretmekle kalmayarak, bu hakların ve vazifelerin önemi üzerinde duracak, bu hakları elde etmek için asırlardan beri milletin yaptığı fedakarlığı talebeye anlatacak, bu haklardan mahrum olan milletlerin elim olan halini kavratacak, buna karşı her vatandaşın, vatandaşlık vazifelerini milletin istediği gibi ve istediği zaman yapmasının ne kadar önemli ve zaruri olduğunu, vazifesini yapmayanın hak istemeye hakkı olamayacağını, her Türk vatandaşının milli vazifeleri uğrunda en yüksek fedakarlığı yapması ve icap ederse canını da feda etmesi tabii bulunduğunu telkin edecektir.”¹⁴¹

Böylece Yurt Bilgisi dersleri ve ders kitapları sayesinde Türkler, “kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci” yurttaşlar olarak yetiştirilecektir.¹⁴²

Söz konusu ders kitaplarında, “İyi Türk”ün ahlaki vasıfları ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Örneğin Ali Kami'nin, ilkokul dördüncü sınıflar için, 1927-1928

¹⁴⁰ Üstel, Füsun, **Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşruiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.134-144.

¹⁴¹ **a.k.**, s.142.

¹⁴² **a.k.**, s.143.

döneminde okutulmak üzere yazdığı Yurt Bilgisi ders kitabında, Türk ailesinde kadın ve erkeğin vazifeleri tarif edilmiştir. Buna göre:

“Ev işleriyle kadın uğraşır, erkek işe gider (...)Akşam eve gidince her şeyi önünde hazır bulur, ev işleri ve çocukların bakımıyla uğraşmak zavallı valideye göz açtırmaz. Erkeğin hali vakti yerindeyse bir hizmetçi kız, bir can yoldaşı bulur ya da büyükler, akrabalar yardım eder.(...) Kazancı temin etmekle yükümlü erkek, evin reisidir, dolayısıyla onun aile içinde de bir büyük hakkı vardır ki, o da itaat olunmaktır.”¹⁴³

Dönemin anlayışında, aile gerçekten önemli bir yer almış görünmektedir. Aile, milli birliğin bir timsali olarak görülmüş ve aile ocağı vatana benzetilmiştir.¹⁴⁴ Muallim Orhan Fuat’ın ilkokul dördüncü sınıflar için yazdığı 1926 tarihli Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye adlı kitapta, bu benzeşim şöyle açıklanmıştır:

“Bir millet adeta bir aile demektir. Bunlar aynı iklimde otururlar, aynı hissi taşırlar. Aynı terbiyeyi alırlar. Müşterek vatanlarının muhafazası, müdafaası için aynı fedakarlığı yaparlar. Şu halde, içinde doğup büyüdüğümüz ev, nasıl bizim aile ocağımız ise üstünde yaşadığımız (vatan) da millet ocağımızdır. Milletın büyükleri bizim manevi babalarımız, analarımız, ağabeylerimiz, ablalarımız oldukları gibi bizden küçük olanlar da kardeşlerimiz demektir. Çünkü ecnebilere karşı bir vatandaşın namusu, şerefi, bizim müşterek namusumuz, şerefimiz

¹⁴³ a.k, s.187.

¹⁴⁴ a.k, s.164.

demektir. Vatanın bir köşesine bir zarar gelse, bütün milletdaşlar onun acısını çekerler.”¹⁴⁵

Yeni Türk’ün kuruluşunda, Batılı “medeni” milletlerin ahlaki özellikleri ve adabları da, önemli bir yer taşımaktadır. Türk milleti, medeni milletler camiasında yer almak için, laubalilik, ihmal, dikkatsizlik, nezafet ve intizama adem-i riayet gibi nakısalardan içtinap etmek mecburiyetindedir.¹⁴⁶ Bu sebeple Muslihiddin Adil, Cumhuriyet Çocuklarına Malumat-ı Vataniye adlı kitabında, Türk çocuklarını davranışlarını kontrol altına almaları konusunda uyarmıştır:

“Siz, medeni memleketlerde yaşayan medeni çocuklarsınız.(...) Medeni yaşamak kolay bir iş değildir; birçok incelikleri vardır. Hareketlerimizdeki ufak bir yolsuzluk, bizi medeni insanların yanında mahcup bırakır.”¹⁴⁷

Medeni milletler ailesi içinde yer almak isteyen Türk ulusunun, ulusal bilincinin de bu doğrultuda şekillendirilmesi, elzem görülmüştür. Türk ulusuna ve dünyaya, medeni kabiliyeti ile belirmiş, eski ve saygın bir ulus olarak Türklerin tanıtılması isteğidir ki, Kemalist yönetime, yeni bir tarih tezi oluşturma gereğini düşündürmüştür.

Türk Tarih Tezi, böylece, dünya ve Türk kamuoyuna yönelik, ciddi bir ideolojik kampanya olarak belirmiştir. Türk Tarih Tezi, temelde şu üç noktayı ispatlamaya çalışmaktadır:

¹⁴⁵ a.k, s.164.

¹⁴⁶ Bu uyarı, Vasıf Çınar’ın 1924 tarihinde öğretmenlere yayımladığı genelgede yer almıştır. Bkz. Üstel, a.g.e, s. 175.

¹⁴⁷ a.k, s.176.

- 1) Türkler, tarihin en eski milletlerindendir. Tüm dünyaya yayılan medeniyetin kökeninde, Türkler vardır. Bu sebeple Türkler, medeni kabiliyeti çok yüksek olan bir ulustur.
- 2) Türkler, iddia edilenin aksine, çok eski dönemlerden beri, Anadolu'nun otokton ahalisidirler. Anadolu, her zaman bir Türk vatanı olagelmıştır.
- 3) Türkler, İslamiyet'e girmeden önce de büyük bir millet olarak var olmuştur. Türk uygarlığı, yüceliği ile İslamiyet'e çok şeyler katmıştır; fakat yabancı ve uluslararası gayeler günden bir din olan İslam, Türklerin milli benliğini zedelemiştir.

Bu tezlerin ortaya atılışı, kuşkusuz nedensiz değildir. Batı'nın büyük düşünürleri arasında yer alan Kant, Herder, Hegel, Marx gibi isimler, Türkler, Doğu ve İslamiyet üzerine çok sert ve küçümseyici yazılar yazmışlardır.¹⁴⁸ Yine dönemin önde gelen medeniyet kuramcıları olan Danilevski, Spengler ve Toynbee, Türkleri ve Osmanlı'yı, tarihin büyük medeniyet kurucuları içinde saymadıkları gibi, örneğin Danilevski, Türkleri tarihte yıkıcı bir rol oynayan bir kavim olarak zikretmiştir.¹⁴⁹ Toynbee'ye göre ise Osmanlı, gelişimi durdurulmuş (arrested) bir medeniyet olarak ele alınabilir.¹⁵⁰

Kemalist yönetim, laiklik ve milliyetçilik anlayışı çerçevesinde, Batılıların İslam'a yönelik olumsuzlamalarını yeniden ele almış ve Osmanlı döneminde, İslamiyet'i savunmaya dönük olarak var olan reddiye geleneğini terk etmiştir.

¹⁴⁸ Bu düşüncelerin ayrıntılı şekilde yer aldığı bir inceleme, Onur Bilge Kula'ya aittir. Bkz. Kula, Onur Bilge, **Avrupa Düşüncesi'nde Türkiye ve İslam İmgesi**, Buke Yayıncılık, İstanbul, 2002.

¹⁴⁹ Sorokin, Pitirim, **Bir Bunalm Çığında Toplum Felsefeleri**, Çev: Mete Tunçay, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008, s.86.

¹⁵⁰ **a.k.**, s.149. Saldırılmak istenen düşmanın, insani ve medeni vasıflardan yoksun, barbar bir topluluk olarak gösterilmesi, günümüze kadar gelen bir emperyalist taktiktir. Pratkanis ve Aronson'un belirttiği gibi, modern zamanlarda yapılan savaşların hemen hepsi, düşmanın insandan daha aşağı bir şey olarak tasvir edilmesiyle beraber yürütülmüştür. Bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.54. Atatürk ve arkadaşlarının uğraşısı, Batılı emperyalist devletlerin elinde bu silahı alma amacına yönelikti.

Batılı bilginlerin, barbar ve göçebe olarak değerlendirdikleri Hunlar ve Göktürklerin ahfadı olmak ise, anlaşılabilirdiği kadarıyla, Kemalist yönetimin medeniyet anlayışı ve gerçekleştirmeye çalıştığı proje için yeterli görülmemiştir. Buna karşın yeni tarih tezi, Doğulular ile Batılıların beğenilerine karşılık gelen bütün yüceltici unsurları, değişen tonlarda, Türk tarihinin bir parçası olarak kabul etmiştir.

Türkler, bilinen tarihten önce ve sonra var olmuş bir kavim olarak ele alınmış ve bilim adamlarınca tarih çağlarının başlangıcı kabul edilen bütün olayların gerçekleştiricisi kabul edilmişlerdir. Bir heyet tarafından hazırlanan ve daha sonra da çoğaltılıp dağıtılan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı esere göre, Yontma Taş Devri'ni Doğulular, Avrupalılardan 5000 sene evvel yaşamaya başlamışlardır.¹⁵¹

Cıvalı Taş Devri'ni ise, ilk olarak Türkler idrak etmiştir. Bu devirde, Avrupa'da Türk kavimleri görülmeye başlamıştır ve bu kavimler, Avrupa'ya ziraatı ve hayvan evcilleştirmeyi öğretmişlerdir.¹⁵²

Teze göre, demir sanatı da Türkler tarafından Orta Asya'da keşfedilmiştir. Oradan Tuna yalılarına ve Tuna boyunca Avrupa'ya yayılmıştır.¹⁵³

Milattan 7000 sene evvel, Türkler, tabiatla saf olarak altın ve bakır madenlerine tesadüf etmişlerdir. Sonra, onlara ateşte eritilerek şekil verilebileceğini de fark etmişlerdir.¹⁵⁴

Böylece, tüm tarih çağlarının Türkler tarafından açıldığı tezi işlenmiş oluyordu.

Fakat Tarih Tezi'ne göre, bilinen büyük yerleşik medeniyetlerin tamamı da Türkler sayesinde kurulmuştur. Buna göre, Yunan medeniyetinin kökeninde

¹⁵¹ **Türk Tarihinin Ana Hatları: Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1999, s.40.

¹⁵² **a.k.**, s.42.

¹⁵³ **a.k.**, s.44.

¹⁵⁴ **a.k.**, s.45.

Anadolu'dan Yunan Yarımadası'na geçen Türk soylu bir kavim, Akalar, vardır.¹⁵⁵ Aslında demokrasi de, ilk olarak, Türk soylu kavimler olan, Sümer, Akat ve Elamlarda ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶

Bir diğer büyük uygarlık olan Mısır uygarlığının kökeninde, Asya'dan oraya medeniyeti götüren Türk göçmenler bulunmaktadır.¹⁵⁷ Hindistan'a medeniyeti götüren ve orada büyük bir uygarlığın doğmasına yol açan da yine, Türklerdir.¹⁵⁸

Batılıların, medeni temellerinden biri olarak gördükleri Roma uygarlığının kökeninde olan Etrüskler de, Türk'tür.

Yine, Çin'de ortaya çıkan medeniyet de Türklerin eseridir. Konfüçyüs, Yin adında Türk soylu bir sülaleden gelmektedir.¹⁵⁹

Batılıların kabul ettiği büyük medeniyetler ve büyük şahsiyetlerin Türk kökenli olduğunun ispatlanmasının yanı sıra, Doğu dünyasında kabul edilen büyük şahsiyetlerin de Türklüğü iddia edilmiştir. Bu bağlamda, Cengiz Han ve Timur,¹⁶⁰ Türk kabul edilmiş ve kurdukları imparatorluklar da Türk İmparatorluğu olarak vasıflandırılmıştır.

İslamiyet'in ise, yükselişinin ancak Türklerin İslamlığa geçmesinden sonra mümkün olduğu ileri sürülmüştür. 1928 senesinde, İslamiyet'in millileştirilmesi projesi bağlamında, Reşit Galip tarafından, Hz. Muhammed'in de Türk olduğu tezi işlenmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁵ a.k, s.89.

¹⁵⁶ İnan, a.g.e, s.30.

¹⁵⁷ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s.62.

¹⁵⁸ a.k, s.60.

¹⁵⁹ a.k, s.88.

¹⁶⁰ Timur'un büyük bir Türk devlet kurucusu olduğu yönlü tez, Mahmut Esat Bozkurt tarafından kitaplaştırılmıştır. Bkz. Bozkurt, Mahmut Esat, **Aksak Demir'in Devlet Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁶¹ Cündioğlu, Dücane, **Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s.257-258.

Bu şekilde, Doğu'da ve Batı'da önemli sayılan pek çok şahsiyet ve hemen tüm medeniyetlerin kuruculuğu, Türklere atfedilmiştir. Bu duruma, sadece Osmanlı tarihi, geçici bir parantez oluşturmaktadır.¹⁶² Osmanlı'nın oluşturduğu altı yüz yıllık parantez dışarıda tutulursa, Türkler, tarihleri boyunca, bir medeniyet misyoneri olarak medeniyete hizmet etmişlerdir.

Böylece, Tarih Tezi'ne göre, bir medeniyet misyoneri olarak Türkler, “karşılaştıkları ilkel yerlilerle çarpışarak ya başka yerlere sürdüler ya da içlerine girerek medenileştirdiler. Yerlilere göre çok daha yüksek zekaları, gelişmiş silahlarıyla galebe çalmakta, yerleşmekte ve hükümlerini yürütmekte güçlük çekmediler. Boş buldukları alanlarda ise beğendikleri yerlere yerleşerek oraların otokton ahalisi oldular.”¹⁶³

Bu yargının doğal sonucu, Anadolu gibi medeniyetlere beşiklik etmiş bir ülkenin de, Türklerin kadim vatanı olmasıdır. Nitekim, Türk Tarih Tezi'nde, Türklerin en az 7000 yıldan beri Anadolu'nun otokton ahalisi olarak burayı yurt edindiklerini ileri sürülmüştür.

Temel çerçevesini burada anlattığımız bu tezler, halkevi dergilerinden Atatürk'ün yazmış olduğu “Medeni Bilgiler” kitabına oradan gerek okullarda okutulan gerek çoğaltılıp dağıtılan tarih kitaplarına kadar, pek çok yerde dile getirilmiştir. Ayrıca Atatürk başta olmak üzere, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri de, verdikleri nutuklarda, tezlerde işaret edilen hususlara değinmişler ve bu maksimalist Türk ulusu tarihini, uluslarını yeni işler için yüreklendirmek adına her fırsatta kullanmışlardır.

¹⁶²Bkz. Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.143.

¹⁶³ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s.59.

Tezlerde demokrasi¹⁶⁴ ve laikliğin,¹⁶⁵ medeniyet kuruculuğun ve milli benlik duygusunun,¹⁶⁶ Türk tarihinde, İslamiyet'e geçiş sonrası dönem ve özelde Osmanlı asırları hariç, hemen her zaman var olagelmiş doğal vasıflar olduğunun ileri sürülmesiyle, Türklerde bir öze dönüş duygusu yaratmak kaydıyla, Batılılaşma sağlanmaya çalışılmıştır. Tezler, Osmanlı dönemindeki apolojetik¹⁶⁷ karakteri korumasına karşın, dikkat çeken nokta, bu apolojetikliğin, bizatihi Türklüğün beynelmilel bir medeniyet taşıyıcısı olarak, yerelliğinden soyulmuş bir şekilde sunulmasıyla, anlamsız hale getirilmesidir. Tezlerin geliştiği ortamın ve hedeflerinin doğal bir sonucu, halk muhayyilesinden kopuk ve Batı ile çatışmacı olmayan bir şekilde, Yeni Türk'ü tanımlamaya çalışmasıdır.

¹⁶⁴ “Ammenin kabul ettiği terimle demokrasi denilen bu idare tarzı eski tarihlerde Türkleri medeniyet ve refah seviyelerinin en yükseklerine, zulümlere ve zalimlere karşı yapılan savaşlara, zaferlerin en erişilmesi güç şahikalarına çıkarmıştı. Eski Türk tarihlerinin en son kayıtlara ve delillere göre tetebbuu, demokrasinin Türk uluslarında dikkatle takip olunduğunu göstermektedir.” Şükrü Kaya'nın bu sözleri için bkz. “Cumhuriyet'in 14. Yıldönümü”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.390.

¹⁶⁵ Perinçek, Doğu, **Kemalist Devrim-5: Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.36.

¹⁶⁶ Örneğin Attila, milliyetçi bir lider olarak tanıtılmıştır. Bkz. **Tarih II: Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2005, s.23.

¹⁶⁷ Gencer, Bedri, **İslam'da Modernleşme**, Lotus Yayınları, Ankara, 2009, s.234.

3. MİLLET MEKTEPLERİ

Harf ve dil devrimi konusundaki düşünceler, Cumhuriyet dönemiyle birlikte ortaya çıkmış değildir. Bu konudaki tartışmalar, Cumhuriyet kurulmadan önce başlamıştır ve modern Türk düşüncesinin üç ayrı ekolü tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Bunlardan Türkçüler ve Batıcılar, dilde reform yanlısı idiler. Batıcılardan Abdullah Cevdet, Latin harflerine geçilmesine taraftar idi ve dergisi olan İttihat'da ve kitaplarında Frenk rakamlarını kullanırdı.¹⁶⁸

Türkçüler içerisinde bu hususta en önemli faaliyetleri gösteren grup ise, Selanik'te, "Genç Kalemler" adı altında toplanmıştı. Genç Kalemler, İttihatçı önderlerden olan Dr. Nazım'ın iki yeğeni tarafından Manastır'da çıkarılan Hüsn-ü Şiir adlı edebiyat dergisinin, 9. sayıdan itibaren devamıdır. Muhtemelen 1910 senesinde faaliyete geçen Genç Kalemler, bünyesinde, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Kazım Nami gibi önemli isimleri barındırıyordu.¹⁶⁹ Dergide, Ziya Gökalp tarafından, artık bir uyanış devresine giren Türklere, yeni, tabii bir lisanın, kendi lisanlarının gerekli olduğu düşüncesi savunulmuştur.¹⁷⁰ Yazarların temel gayesi, Türkçe'nin yalınlaşıp uygar bir ulusun dili durumuna gelmesidir. Bu amaç doğrultusunda ortaya atılan görüşler, şöyle özetlenebilir: "Yabancı dillerden gerektiğinde sözcükler alınabilir. Ancak Türkçe'nin yapısına uymayan Arapça ve Farsça kurallardan ve tamlamalardan vazgeçmek gerekir. Osmanlı yazınına yapay olarak giren sözcükler de yaygın biçimde kullanılsalar bile bırakılmalıdır. Dilde

¹⁶⁸ Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s.477.

¹⁶⁹ Arai, **a.g.e**, s.49-56.

¹⁷⁰ **a.k**, s.63.

alıkonacak bütün yabancı kökenli sözcükler ise yalnızca Türkçe anlamlarıyla kullanılmalıdır.”¹⁷¹

Bilimsel terimlerin nasıl kullanılacağı konusunda da, Batıcılarla Türkçüler arasında tam bir anlaşma yoktu. Örneğin Ziya Gökalp, sosyoloji bilimini Türkiye’ye tanıtırken içtimaiyat karşılığını kullanmış ve ruhiyat, şeniyet, hars, mefkure gibi Arapça kökenli yeni terimler türetmişti. Abdullah Cevdet ise bilimsel terimlerde kaynak olarak Latince’nin kabul edilmesi yanlısı idi. Bu yüzden Gökalp’in ruhiyat dediğine o psikoloçya diyordu.¹⁷²

Bu tartışmalara karşın, Enver Paşa’nın uygulamaya geçirilemeyen bir denemesi dışında harflere ve dile ilişkin sorun, olduğu gibi Cumhuriyet dönemine aktarılmıştır. Öyle ki Hüseyin Cahit, Atatürk’ün İzmir’de gazetecilerle yaptığı toplantıda, Latin harflerine ne zaman geçileceğini sormuştu.¹⁷³

İsmet İnönü’nün aktardığına göre, Mustafa Kemal 1926 senesinde Harf Devrimi konusunu gündeme getirmişti.¹⁷⁴ Fakat Enver Paşa ile yaşadığı deneyimden dolayı İsmet Paşa, Mustafa Kemal’e, bununla başa çıkamayacaklarını söylemiştir. Bu konuşmadan ötürü Mustafa Kemal, Harf Devrimi’ni iki yıl ertelemiştir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Turan, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, Ekim 2005, s.72.

¹⁷² a.k, s.77.

¹⁷³ Atay, a.g.e, aynı yerde.

¹⁷⁴ 1926 senesinde bu konuya ilişkin olarak, Akşam gazetesi, bir tartışma başlatmıştır. Gazetenin başlattığı tartışma doğrultusunda gazeteye cevap veren ve aralarında Halit Ziya Uşaklıgil, Ali Canip Yöntem ve Fuat Köprülü gibi isimlerin de bulunduğu 13 kişi, değişikliğe karşı çıkarken, yalnızca üç kişi Arap harflerinin kaldırılmasını savunmuştur. Bu kişiler Abdullah Cevdet, Mustafa Hamit ve Refet Avni Aras’tır. Bkz. Kavaklı, Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi: Akşam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005, s.61-62. Gazete, aslında bir ön-ikna çalışması olarak, Harf İnkılabı meselesine kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştı; ancak gelen tepkiler henüz aydınların bile bu hususta hazır olmadığını göstermekteydi.

¹⁷⁵ İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, Kasım 1987, s.221.

Latin harflerinin kabulü, garplı (= asri) bir ulus yaratma projesinin bileşenidir. Aynı zamanda, gerçekleştirilen devrim projesinin halka aktarılması, halkın hükümete ısındırılması açısından da son derece büyük önem taşımaktadır.¹⁷⁶

Mustafa Kemal, İnönü ile yapılan bu konuşmadan iki sene sonra, bu kez kesin bir kararlılıkla harekete geçmiştir. Latin harflerine geçileceği haberi, 8-9 Ağustos 1928'de, Sarayburnu Parkı'nda bizzat Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Bu haberin hemen ardından, 11 Ağustos'tan itibaren, Dolmabahçe Sarayı'nda, uygulama dersleri verilmeye başlanmıştır.¹⁷⁷ Mustafa Kemal, Dolmabahçe'de ders alan ve yeni harfleri öğrenen milletvekillerinden, seçim bölgelerine giderek halka, yeni harfleri öğretmelerini istemiştir. Bu arada 9 Eylül'de, halka yeni harfleri öğretebilmek adına, Halk Dershaneleri açılmıştır.

Uygulamaların nasıl yürütüldüğünü bizzat müşahede etmek isteyen Mustafa Kemal, bir yurt gezisine çıkmış ve bu arada memurları da yeni harflerden sınav yapmıştır.¹⁷⁸ Halkı teşvik etmek adına zaman zaman yapılan uygulamalardan biri olan para ile ödüllendirme, Harf Devrimi uygulamasında da kullanılmış ve İstanbul'da, yeni harfleri en kısa sürede öğrenene beş bin lira ödül verileceği duyurulmuştur.

Hükümet, yeni harflerin çabuk öğrenilebilmesi için, camileri, hükümet salonlarını ve okulları, belirli zamanlarda ders verilmek üzere kullanmıştır. Ayrıca sinema,

¹⁷⁶ Bunun sebebi, rahatlıkla anlaşılacağı gibi, halkın kullanmakta olduğu dille ona ulaşılacak olunmasıdır.

¹⁷⁷ Ova, Nalan, **Harf İnkılabı Ve Türk Basımı (1928-1929) : Vakit, İkdam ve Hakimiyet-i Milliye Örnekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.57-58.

¹⁷⁸ a.k, s.60.

tiyatro, kahvehane gibi halka açık yerlere de, bir propaganda heyeti gönderilerek yeni harfler konusunda halkın ilgisi çekilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁹

Nihayet hükümet, Latin harflerini kabul eden yasayı, 1 Kasım 1928'de çıkartmıştır. Yasa, 3 Kasım'dan itibaren yürürlüğe girmiştir.

Bu kabulle birlikte, hükümet, harflerin öğretilmesi konusunda daha geniş çaplı bir yaygın eğitim organizasyonu gerçekleştirmeye girişmiştir. Millet Mektepleri, işte bu amaçla, 1 Ocak 1929'da kurulmuştur. 21 Kasım 1929 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 7284 sayılı Millet Mektepleri Talimatnamesi'ne göre, Arap ve Latin (Türk) alfabeleri ile okuma yazma bilmeyen ve tahsil çağını geçirmiş olan kişiler için dört ay; eski harflerle okuma yazma bilen; ama yeni harfleri bilmeyen kişiler için iki ay kurs öngörülmüştür.¹⁸⁰ 16-45 yaş arası erkek-kadın; Müslüman-Hıristiyan bütün vatandaşlar mekteplere gidip okuma yazma öğrenecektir. Yine Millet Mektebi Talimatnamesi'ne göre sistem üç aşamalı olarak belirlenmiştir. A programı ile okuma yazma öğretilmesi, B programı ile A'yı bitirenlere yaşamları ve işleri için gerekli temel bilgilerin verilmesi, C programı ile de B'yi bitirenlere daha üst düzeyde bilgi ve beceriler kazandırılması hedeflenmiştir.¹⁸¹ Bu arada derslere devam edilmesinin denetlenmesi de, polis, jandarma ve belediye memurlarının görevidir. Devam etmeyenlerin, hükümet emrine muhalefetten cezalandırılmaları öngörülmüştür.¹⁸²

Millet Mektepleri'nin faaliyet gösterebilmesi için, tüm ilkokul binaları, salon ve ocaklar bu mekteplere tahsis edildiği gibi, tüm öğretmenler aynı zamanda Millet

¹⁷⁹ a.k, s.61.

¹⁸⁰ a.k, 68.

¹⁸¹ Sakaoğlu, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.192.

¹⁸² Ova, a.g.e, s.69.

Mektepleri'nin öğretmeni sayılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilatı olmayan yerlere ise, seyyar muallim heyetleri gönderilmesi talimatnamede yer almıştır.¹⁸³

Okuma yazma oranı çok düşük olduğu için, yeni harflerin öğretilmesi konusunda, basına da görev düşmüştür. Bu sebeple gazetelerde Kıraat Sütunları oluşturulmuştur.¹⁸⁴

Mekteplerin açılışının ilk gününde, İstanbul'da, 1208 Millet Mektebi, törenle açılmıştır. Bu mekteplere ilk günkü katılım, kırk beş bin kişidir. 1936'ya kadar faaliyet gösteren mekteplerden, söz konusu 8 yıl zarfında, 2.546.051 kişi diploma almıştır.¹⁸⁵ Fakat mekteplerin sayısı ve faaliyeti, zaman içerisinde düşüş göstermiştir. Metin Özodaşık, 1932'den itibaren mekteplerin etkinliğini giderek yitirdiğini ve Halk Okuma Odaları'nın bu işlevi üstlendiğini yazmaktadır.¹⁸⁶

Millet Mektepleri, okuma-yazma seferberliği için ancak sınırlı bir başarı gösterebilmiştir. Mektepler, okuma yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmama ülküsünü gerçekleştirilemeden unutulup gitmiştir.¹⁸⁷

İsmail Arar'a göre, Millet Mektepleri'nin sönüp gitme nedenleri arasında şunlar bulunmaktadır:¹⁸⁸

- 1) Mali olanakların çok kısıtlı oluşu
- 2) 1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'yi de etkilemesi sonucu devletin ve halkın mali olanaklarının daha da daralması

¹⁸³ a.k, s.70.

¹⁸⁴ a.k, s.71.

¹⁸⁵ Bayramoğlu, Sonay, "1929: Yönetimde Merkeziyetçiliğin İnşası", **Açıklamalı Yönetim Zamanizini (1929-1939)** içinde, Ed: Birgül Ayman Güler, AÜSBF KAYAUM Yayını, Ankara, 2007, s.35.

¹⁸⁶ Özodaşık, Metin, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Ağustos 1999, s. 242.

¹⁸⁷ Büyükakalın, Yeşim, "Harf Devrimi'nin Eğitim ve Kültür Yaşamımıza Etkileri ve Millet Mektepleri", **Atatürk Haftası Armağanı** içinde, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi S: 24, Ankara, Kasım 1991, s. 173.

¹⁸⁸ a.k, aynı yerde.

- 3) Millet Mektepleri için gerekli ödeneğin bütçeye konulmayarak masraflarını karşılamanın İl Özel İdaresi'ne bırakılması
- 4) Yerel yöneticilerin konuya gerekli biçimde ve ölçüde sahip çıkmamaları
- 5) Öğretmen sayısındaki yetersizlik

Bu nedenlerle zaman içerisinde, bu tür bir faaliyet için, daha kapsamlı ve etkin bir organizasyona sahip olunması gerektiği düşüncesi güç kazanmıştır. İşte bu kapsamlı organizasyon, diğer pek çok işleviyle birlikte belirecek bir kültür kurumu olan, Halkevleri olacaktır.

4. HALKEVLERİ

4.1. Türk Ocağı'ndan Halkevleri'ne

Türk Ocakları, imparatorluğun son dönemlerinde belirmeye başlayan Türkçülük akımının kültürel faaliyetler gösteren bir kurumu olarak 1912'de kurulmuştur. Bünyesinde pek çok önemli edebi ve bilimsel şahsiyeti barındıran Ocaklar, Kafkaslardan gelen Türkçülerle Osmanlı topraklarındaki Türkçülerin ortak mekanı idi. Bu önemli Türkçüler arasında Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Mehmet Emin Yurdakul gibi isimler bulunmaktaydı.

Ocak, siyasi değil kültürel bir kurum olduğunu özenle vurgulamıştır. Fakat Türkçülüğün hele ki Osmanlı İmparatorluğu gibi farklı ulus ve dinlerden insanları barındıran bir yapıda, siyasal etkilerinin olmadığı söylenemezdi. Bu sebeple, dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki tarafından, sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

İktidardan özerk olarak davranmak isteyen Ocaklarla, onu kendi kültür kurumu haline getirmek isteyen İttihat ve Terakki arasında, bu sebeple, ilişkiler kimi zaman gergin olmuştur. Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma yapan Üstel'e göre, İttihat ve Terakki Partisi'nin Türk Ocağı karşısındaki tutumu, önceleri onu "Merkez-i Umumi'nin birer kültür şubesi" haline getirmek, parasal yardımlarla desteklemek şeklinde iken, I. Dünya Savaşı'ndan sonra değişerek, Ocağı bir rakip olarak görmek şeklini almıştır.¹⁸⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, savaştan sonra, cemiyeti kontrol altında tutabilmek için, aynı zamanda İTC'nin ideologu durumunda olan Ziya Gökalp'i kullanmaya

¹⁸⁹ Üstel, Füsün, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.73.

çalışmıştır. Gökalp'in Türk Ocağı'nın 1918'de yapılan Kongresinde, İdare Heyeti seçimi sırasında İdare Heyeti üyesi ve Başkan seçilmesi sağlanmıştır.¹⁹⁰

Fakat I. Dünya Savaşı, sadece imparatorluğun değil, bir siyasi parti olarak İttihat ve Terakki'nin de sonu olmuştur. Anadolu'da, İttihatçılarla bazı konularda anlaşamayan Mustafa Kemal'in liderliğinde, yeni bir oluşum başlamış ve bu oluşum, İstiklal Harbi sonrası Halk Fırkası'na dönüşerek, siyasi iktidarı eline almıştır.

Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulmaya başlanan yeni rejime, Türk Ocağı'nın bakışı temelde olumludur. Mustafa Kemal'i etkileyen iki akımdan birinin Türkçülük olması, Ocaklıları rejimin geleceği konusunda umutlandırmaktadır.

Oldukça çalkantılı bir dönemde, iktidarlarla ilişkileri dengede tutmayı becerebilmiş olan Türk Ocağı önderleri, yeni siyasi iktidarla da bu açıdan iyi geçinmeye çalışmıştır. Rejimin benimsediği Batılılaşarak Türkleşmek düsturu, Ocak Başkanı Hamdullah Suphi tarafından da hararetle savunulmuştur.¹⁹¹

Yeni siyasi iktidarın Ocağa bakış açısı ise, İTC'den pek farklı olmamıştır. Halk Fırkası, Ocağı, kendi kültür kurumu olarak değerlendirmiş ve Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar, tıpkı Enver, Cemal ve Talat Paşaların yaptığı gibi, Ocağı parasal olarak desteklemişlerdir.¹⁹²

Ancak 1930'dan itibaren Ocak ile yönetimin ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır.

1929 Büyük Buhranı, Türkiye'yi de oldukça olumsuz etkilemiştir. Partinin yerel idarecilerinin¹⁹³ ve memurların¹⁹⁴ sert ve sömürücü tavırları, halk ile seçkinler

¹⁹⁰ a.k, s.76.

¹⁹¹ a.k, s.134.

¹⁹² a.k, s.133 ve 232.

¹⁹³ Ahmet Hamdi Başar, anılarında bu husus hakkında şunları yazmaktadır: "Halk Fırkası'nın büyük şehirlerde ve hele İstanbul'da başına inkılapçılar ve idarecilerden ziyade, istismarcılar ve menfaatçiler

arasındaki kültürel mesafe ile birleşince, sorunlar büyümüştür. Mustafa Kemal, ekonomik yapının tedricen; fakat kültürel yapının radikal bir şekilde dönüştürülebileceğine inanmaktadır.¹⁹⁵ Bu sebeple öncelikli olarak yapılması gereken, halk ve aydınlar/yöneticiler arasındaki kültürel mesafenin kapatılması, uluslaşma ve Batılılaşma sürecine hız verilmesidir. Oysa Mustafa Kemal, daha önce de değindiğimiz üzere, yaptığı yurt gezilerinde, bu hususta Türk Ocağı'nın çabalarını yetersiz bulmuştur.

İkinci bir sebep, Türk Ocağı ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ideolojik ayrışmadır. Türk Ocağı, sonuç itibariyle, Türkçü bir örgüttür ve Ocağın bazı üyeleri, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiş hatta kuruculuğunu yapmışlardır.¹⁹⁶ Halk Partisi, kendi siyasi varlığını tehdit etmeyecek ve tamamen kendi ideolojisi doğrultusunda hareket edecek bir örgütlenme oluşturmak istemektedir.

geçiyor. Bunlar halkı ve ameleli firkadan soğutuyorlar; ve kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmüyorlar. Bu fikrimi Şeflerin müsaadesi ile açıkça ortaya attım. Evet, halk ve amele Halk Fırkası'ndan memnun değildiler.(...) Ameleye ait iki misal vereceğim. İstanbul'da liman ameleli bile Serbest Fırka'ya rey veriyor. Çünkü bu amele Halk Fırkası namına istismar ediliyor. Amelenin bir cemiyeti vardır. Bu cemiyet onları korumak, hastalarına bakmak, muhtaçlarına yardım etmek için kurulmuştur. Amele yevmiyelerinden kesilen yüzde beşler buraya verilir. Cemiyetin başına Halk Fırkası tarafından reis, idare heyeti azası ve katip diye birtakım adamlar konmuştur. Reis, filan vekilin tanıdığı eski bir şeyhtir. Katibi umumi mazul bir mülkiye memuru, azalardan biri falanın akrabası, diğeri de falanın kayırmasıdır. Reis dört yüz lira, azalar ikişer yüz lira aylık alırlar. Amelenin bıraktığı yüzde beşler bu maaşlara bile yetişmediğinden, yardım işini mecburen Liman Şirketi kendi üzerine almış; cemiyet sadece bir yeyinti yeri olmuştur. Cemiyete kayırlı olmayan ameleye iş verilmez. Onun için evinde çocuğu ilaç beklerken amele, Cemiyet ismi verilen bu tufeyli istismar yuvasını Halk Fırkası'nın kendisi olarak görüyor ve ilk fırsatta bundan kurtulmak için Serbest Fırka'nın kucacağına düşüyor." Bkz. Başar, **a.g.e.**, s.7-8.

¹⁹⁴ 1929 senesi vatandaşların memurların kötü muamelesinden rahatsız olduğu bir senedir. Nitekim 9 Ocak 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesi, bir komiserin sokak ortasında bir vatandaşı dövmesini "Gene Dayak" başlığı ile vermiştir. Olayın kamuoyunda geniş yankı bulması üzerine, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, memurların halka iyi muamele etmelerinin lüzumu hakkında vilayetlere bir tamim göndermiştir. Tamimde, memurların vatandaşlara karşı kötü ve sert davranmaları durumunda, bu memurlar hakkında Memurin Kanunu'nun 27. maddesi uyarınca ihraç işleminin dahi uygulanabileceği belirtilmiştir. Bkz. Bayramoğlu, **a.g.m.**, s.39 ve 42-43.

¹⁹⁵ Bkz. Heper, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, s.91.

¹⁹⁶ Fırkanın kuruluş süreci ve üyeleri için bkz. Okyar, Osman, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, Kasım 2007, s.97-127.

Bu sebeplerden ötürü Mustafa Kemal, Türk Ocağı'nın kendisini feshedip yeni kurulacak olan Halkevleri'ne katılmasını istemiştir. Ocak yöneticileri, bu konuda pek istekli olmasalar da, sonuçta Mustafa Kemal'in iradesi ağır basmış ve Ocak kendini feshederek Halkevleri'ne katılmıştır.

4.2. Halkevleri'nin Kuruluşu

4.2.1. Kuruluş Amacı

1932 yılında kurulan Halkevleri, temelde birbiriyle bağlantılı dört amaçla oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi, halkın rejime, yöneticilere ve aydınlara ısındırılmasıdır. Özellikle Kubilay (Menemen) Olayı ve Atatürk'ün yurt gezileri sırasında edindiği izlenimler, bu doğrultuda harekete geçilmesini önemli hale getirmiştir.¹⁹⁷

Bir başka amaç, halkın inkılap sürecine katılımını sağlayarak eğitim ve telkin faaliyetlerini daha etkin bir biçimde yürütmektir. Batılılaşma ve uluslaşma konularında o döneme kadar kat edilen mesafe, yeterli görülmemiştir. Yönetim, halkın hayatıyla bağlantısız olarak yürütülen inkılap faaliyetinin, hiçbir sonuç vermediğini SCF Olayı ile görmüş¹⁹⁸ ve inkılabı halka mal etmek için çeşitli organizasyonlar düzenlemeye başlamıştır.

¹⁹⁷ “(...) Bu birkaç misal bu sahalarda çalışmaya her milletten çok fazla mecbur bulunduğu halde maddi ve manevi vasıtaları maalesef çok eksik olan memleketimizde resmi, gayri resmi kuvvetlerin aynı maksat üzerinde teksifi lüzumunun kıymetini tebarüz ettirebilir. Biz bu vadiye başka memleketlere nazaran fazla olarak şimdi tarihe geçmiş müesseselerin cemiyet bünyesinin en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, cumhuriyet ve inkılap esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere hakim mukaddes iman şartları halinde perçinlemek vaziyfe ve mecburiyeti ile karşı karşıyayız. Menemen hadisesi ve emsali vakalardan çok uzakta olmadığımız gibi menfi cereyan safhaları artık bir an evvel tarihe terk etmek zarureti aşikardır.” **CHF Halkevleri Talimatnamesi**, yayıncı belirtilmemiş, Ankara, 1932, s.2.

¹⁹⁸ Kılıç Ali, Atatürk'ün bu konuda İsmet Paşa'ya söylediği şu sözleri aktarıyor: “İyi oldu. Memnun ol. Durumu anlamış olduk. Görüyoruz ki halkı memnun edememişiz. Ona göre hareket etmek ve halkı kazanmak lazımdır. Anlaşıyor ki parti teşkilatı dediğimiz şey çarık çürük bir yapıdan ibarettir. Bunu

Yürütülen faaliyetlerin nihai amacı ise, Kemalist ilkeler çerçevesinde halkın uluslaşmasının ve asrileşmesinin sağlanmasıdır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, halkı seferber edebilme gücünün yüksek olduğu tespit edilen otoriter rejimlerin yöntemlerinden ve kurumsal modellerinden faydalanılmış;¹⁹⁹ ancak yabancı ideolojilerle olan mesafe, ısrarlı bir biçimde vurgulanarak, halkın yabancı ideolojilerin etkisinden korunmasına gayret sarf edilmiştir.

4.2.2. Yapılanışı

Halkevleri, büyük ölçüde Türk Ocağı'nın yerini almıştır.1912 ile 1931 yılları arasında, yirmi yıla yakın faaliyet gösteren Ocağın birikimi, Halkevleri için önemli bir temel oluşturmuştur.

Reşit Galip, Halkevleri kurulurken, dünyadaki çeşitli kültür ve gençlik teşekküllerinin yanı sıra, memleketin içtimai bünyesi, ihtiyaçları, genel kültür seviyesi gibi konuların incelendiğini ve bu arada 19 yıl milli kültür sahasında çalışmış olan Türk Ocakları'nda geçirilen tecrübelerden de istifade edildiğini belirtmiştir. Reşit Galip'e göre, Halkevleri, tümüyle orijinal ve milli bir müessesedir.²⁰⁰

Halkevleri, açılmalarından sonra, kısa bir süre içerisinde sayıca oldukça artmışlardır. Halkevleri'nin kuruluşu olan 19 Şubat 1932'de 14²⁰¹ olan bu sayı,

anladığımız da iyi oldu.” Bkz. Turgut, Hulusi, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Aralık 2008, s.272-273.

¹⁹⁹ Söz konusu halk eğitim faaliyetinin, özellikle otoriter rejimlerin halkı seferber edebilme becerileri karşısında Kemalist seçkinlerin etkilenmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim, talimatnamenin başlangıç kısmında, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin deneyimlerinden örnekler verilmektedir.

²⁰⁰ Bkz. Manka, **a.g.e.**, s.60-61.

²⁰¹ **Halkevleri 1932-1935**, s.5.

1934'e gelindiğinde 80'e, 1935'te 103'e²⁰² 1939'da 367'ye²⁰³ ve 1940'ta 379'a²⁰⁴ yükselmiştir.

Halkevleri, Türk Ocağı örneğine uygun olarak, dokuz şube halinde faaliyet göstermektedir. Bu şubeler; Dil, Edebiyat ve Tarih; Güzel Sanatlar; Temsil, Sosyal Yardım, Halk Dersaneleri ve Kurslar; Kitapsaray ve Yayın; Spor; Müze ve Sergi ve de Köycülük'tür.²⁰⁵

Halkevleri talimatnamesine göre, halkevleri, inkılap için çalışmak isteyen her vatandaşa açık olmakla birlikte, halkevi idare heyetiyle şube idare komitelerine üye olabilmek için, Halk Fırkası'na mensup olmak lazımdır. Halkevleri'nin açılma kararları, mesailerinin genel sevk ve idaresi Fırka Umumi İdare Heyeti'ne, evlerin tesis, teşkil, tanzim ve mürakabesi talimatname hükümlerine göre Vilayet İdare Heyetleri'ne aittir.

Bunlardan Ankara Halkevi'nin başkanı, umumi idare heyeti tarafından seçilir ve bütçesi yine bu heyetçe onaylanır. Ankara Halkevi, doğrudan doğruya Umumi Katip ile muhabere eder ve raporlarını buraya gönderir.²⁰⁶

Belirtilen dokuz faaliyet şubesinin seçilen üyeleri özel bir deftere kaydedilir. Bunlardan üye sayısı ondan elliye kadar olan şubeler 3, elliden fazla olanlar 5 kişilik şube komitesi seçerler. Halkevi İdare Heyeti ise, şube idare heyetlerinin seçecekleri birer temsilci üyeden oluşur. Fakat üye sayısı 10'dan eksik olan şubelerin idare heyetleri bulunmaz; bunların halkevi idare heyetleri için seçecekleri temsilci aynı zamanda o şubenin idaresine ait işleri görür.

²⁰² a.k, s.10.

²⁰³ **CHP 1939'da Halkevleri**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1939, s.3.

²⁰⁴ Çeçen, Anıl, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.184.

²⁰⁵ **CHF Halkevleri Talimatnamesi**, s.4.

²⁰⁶ a.k, s.3.

Halkevleri Talimatnamesi'nde, her şubenin görevleri hakkında özel kısımlar bulunmaktadır. Şubelerin, bu esaslara uygun olarak çalışması öngörülmüştür. Ankara Halkevi dışındaki halkevleri, vilayet fırka heyetlerinin temin ve tespit edeceği varidat ile idare edilir. Vilayet Fırka İdare Heyetleri, aynı zamanda, halkevlerinin bütçelerini onaylamakla ve denetlemekle görevlidir.²⁰⁷

4.2.3. Yayınları

Halkevleri tarafından yapılan yayınlar, dört kategoride toplanmaktadır. Birinci kategori, partinin siyasal ideolojisini yaymak için tasarlanmış kitap ve broşürlerden oluşur. İkinci kategori, Halkevleri'nin kendi faaliyetlerini anlattığı raporlardan; üçüncü kategori edebi eserler, mahalli ozanlar ve yazarlar hakkında monografiler ile mahalli folklor ve müziğe ilişkin derlemelerden oluşur. Son kategori ise mahalli toplulukların yapısı ve tarihi hakkında incelemeleri kapsar.²⁰⁸

Siyasi ideolojiyi yaymak üzere oluşturulan en etkili yayın organı, merkez tarafından içeriği ciddi şekilde belirlenen Ülkü dergisidir. Ülkü, ticari kaygı taşımadan,²⁰⁹ bilimsel ve yararlı olma gayeleri güden bir dergidir.²¹⁰ Dergide, Cumhuriyet ilkelerini çok yönlü olarak açıklayan yazılar yayınlanmıştır ve

²⁰⁷ a.k, s.4.

²⁰⁸ Karpat, Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, s.341.

²⁰⁹ Recep Peker, "Ülkü Niçin Çıkıyor?" adlı makalesinde, Halkevleri'nin çıkış sebebini ve yayın politikasını şöyle açıklamıştır: "Fikirlerine kıymet verilen vatandaşların yazılarını satın almak, bunları bir süslü kap içinde sıralayarak müşterilerini bulup satmak ve bu yoldan yarısı hizmet yarısı ticaret olan bir muamele yapmak... Bir mecmua böyle de kurulabilir. Fakat ÜLKÜ yalnız hizmet için kuruluyor. O herkesin müşterek malı olacaktır.(...) Ve biz, bu şartlar altında çıkarılacak ÜLKÜ'nün okunur ve aranır bir kıymet sahibi olacağına da inanıyoruz.(...) Halkevleri'ni kuran siyasi fırkanın ana mefhumlar üstündeki telakkileri, birçok vesilelerle açık bir halde yazılmış ve söylenmiştir. Bu izahlara devam için her fırsattan istifade edeceğiz. Birkaç taraflı, dağıtıcı, bulanık fikirler ÜLKÜ'de yer alamayacaktır.Yazılar bu bakımdan dikkatli bir göz altında tutulacaktır" bkz. Recep (Peker), "Ülkü Niçin Çıkıyor?, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.2.

²¹⁰ Karpat, a.g.e, s.336.

Halkevleri tarafından çıkarılan tüm dergilerin bu konuda Ülkü'yü örnek almaları önerilmiştir.²¹¹

Dergide, çok çeşitli konularda yazılar yayımlanmıştır. Bu konular arasında Edebiyat, tarih, dil, güzel sanatlar, sosyoloji, felsefe, ekonomi, spor, köycülük, yurt koruma, ziraat, halk sıhhati, bibliyografya ve halkevleri haberleri yer almaktadır.

Ülkü, çıkmaya başladığı tarih olan 1933'ten 1936'ya kadar Recep Peker; 1936'dan 1941'e kadar Fuat Köprülü ve 1941'den sonra Ahmet Kutsi Tecer tarafından yönetilmiştir. Derginin yönetiminde bulunan kişilerin şahsi ilgileri derginin içeriğinde belirleyici olmuştur; öyle ki Recep Peker döneminde Tek Parti rejiminin ideolojik sertliğini dergide vurgulu bir şekilde görmek mümkünken, Köprülü döneminde bilimsel ve tarihsel yaklaşım²¹² önem kazanmıştır. Tecer ise sanat ve edebiyat konularında derginin içeriğini genişletmiştir.²¹³

Ülkü'nün yanı sıra, çeşitli illerdeki Halkevleri'nde de yerel yayınlar çıkarılmaktaydı.²¹⁴Çeşitli illerde çıkarılan dergiler ve karşılık gelen halkevi ile yayımlandığı toplam sayı sırasıyla şöyledir²¹⁵:

²¹¹ **a.k.**, s.aynı yerde. Örnek alınması önerilen bir diğer dergi de Yeni İstanbul dergisidir.

²¹² **a.k.**, s.335.

²¹³ **a.k.**, s.336.

²¹⁴ Yerel dergilerle birlikte çıkarılmakta olan bir diğer dergi de Halk Bilgisi Haberleri'dir. Güz, dergi hakkında şu bilgileri vermektedir: "Halk Bilgisi Haberleri Halkevi dergileri içinde ilk yayımlanan dergidir. Yayın hayatına başladığı tarih olan 1 Kasım 1929'da henüz halkevleri kurulmamıştır. Dergi bu tarihte İstanbul Halk Bilgisi Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılmaya başlandı. Bu dergini yayın organı olarak Halk Bilgisi Mecmuası adıyla çıkarılan dergi, aylık olarak 19 sayı yayımlandı ve 1 Mayıs 1932 tarihli sayısıyla yayınına ara verdi. Dergi 25 Nisan 1933'te 20. Sayısı ile birlikte Eminönü Halkevi'ne bağlı olarak yeniden yayımlanmaya başlandı. Şubat 1942'ye kadar Halk Bilgisi Haberleri adıyla yayın hayatını sürdürdü. Bu süre içinde 124 sayı yayımlandı.1947 yılında 125. Sayı ile birlikte yeniden yayımlanmaya başladı. Ancak dergi yine Halk Bilgisi Derneği'ne bağlandı." Bkz. Güz, Nurettin, **Halkevleri Dergileri Üzerine Bir İnceleme**, Teksir, Ankara, 1993, s.23.

²¹⁵ **a.k.**, s.141-142.

- 1) Aksu –Giresun-58
- 2) Akpınar–Niğde–61
- 3) Altan-Elazığ-48
- 4) Altınyaprak-Bafra-29
- 5) Altıok-Edirne-26
- 6) Anafarta-Çanakkale-9
- 7) Atayolu ve Yayla-Erzurum-2+11=13
- 8) Başpınar-Gaziantep-104
- 9) Batı Yolu-Kırklareli-8
- 10) Bozok-Yozgat-14
- 11) Çoruh-Artvin-3
- 12) Çorunlu-Çorum-61
- 13) Derme-Malatya-21
- 14) Devrimin Sesi-Bilecik-6
- 15) Dıranaz-Sinop-52
- 16) Doğuş-Kars-61
- 17) Duygular ve Abant-Bolu-7+13=20
- 18) Edirne ve Üçsu-Edirne-4+1=5
- 19) Erciyes-Kayseri-85
- 20) Fikirler-İzmir-30
- 21) Gediz-Manisa-102
- 22) Görüşler ve Çukurova-Adana-91+9=100
- 23) Halk Bilgisi Haberleri-Eminönü-124
- 24) Halkevi ve Porsuk-Eskişehir-36+62=98

- 25) Hatay-Hatay-12
- 26) Ilgas-Kastamonu-5
- 27) İçel-Mersin-60
- 28) İnan-Trabzon-62
- 29) İnanç-Denizli-106
- 30) Karacadağ-Diyarbakır-130
- 31) Karaelmas-Zonguldak-48
- 32) Kaynak-Balıkesir-35
- 33) Konya-Konya-140
- 34) Muğla-Muğla-17
- 35) OcaK-Urla-2
- 36) 19 Mayıs-Samsun-114
- 37) Ordu ve Yeşil Ordu-Ordu-67
- 38) Orta Yayla ve 4 Eylül-Sivas-16+35=51
- 39) Sakarya-Adapazarı-6
- 40) Taşan-Merzifon-30
- 41) Taşpınar-Afyon-141
- 42) Türk Akdeniz-Antalya-34
- 43) Uludağ-Bursa-102
- 44) Ülker ve Burdur-Budur-6+26=32
- 45) Ün-Isparta-172
- 46) Yeni Milas-Milas-5
- 47) Yeni Türk-Eminönü-125
- 48) Yeşilirmak-Amasya-8

4.3. Halkevleri'nin Faaliyetleri

Halkevleri'nin faaliyetleri, konumuz açısından dört kategoride incelenebilir. Bunlardan birincisi, halkın inkılap sürecine katılımının sağlanmasına yönelik faaliyetlerdir. İkinci bir kategori, halkın devlete/rejime ve aydınlara ısınmasını sağlamak üzere yapılan faaliyetlerdir. Bir diğeri, halkın uluslaşması ekseninde yapılan çalışmalardır. Son olarak, halkın medeni/Batılı olması noktasından yapılan çalışmalar söz konusudur. Bu konularda yapılan faaliyetleri, başlıklar altında inceleyeceğiz.

4.3.1. Halkın İnkılap Sürecine Katılımının Sağlanmasına Yönelik Faaliyetler

Halkevlerinin nihai amacı, belirttiğimiz üzere, Kemalist ilkeler çerçevesinde halkın uluslaşması ve asrileşmesidir. Ancak bu faaliyetlerin yürütülebilmesi için, halkın, çeşitli yollarla eğitim ve telkin faaliyetlerinin yapıldığı mekanlara çekilmesi gerekmektedir.

Halkevleri'nde, bu ihtiyacı gidermek üzere çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda iki yöntemin kullanıldığı söylenebilir. Bunlardan biri, çağrı mekanizmasıdır. Örneğin Mersin ve Gümüşhane Halkevleri, temsil kolları tarafından hazırlanan piyeslerin çevre halkınca izlenmesi için, sistemli bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Yine Ankara ve Beşiktaş Halkevleri, tatil zamanında çocukları, okulda verilen eğitim ve telkinin devam etmesi için hazırlanmış tezli piyesleri ve filmleri izlemek üzere davet etmişlerdir.²¹⁶

²¹⁶ **Halkevleri 1932-1935**, s.60.Sinema, Halkevleri tarafından Kemalist prensiplerin öğretilmesi amacıyla yönelik olarak kullanılmıştır. Hatta köylere kadar sinema sokulmuştur. Halkevleri'nde sinema bedava olduğu için de, halk, sinema izlemek üzere Halkevleri'ni tercih etmiştir. Bkz. Öztürk, Serdar, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, Elips Kitap, Ankara, Haziran 2005, s.59-60 ve 93.

İzlenen bir diğer yol, görevlendirme ve ödüllendirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Halkevleri'nde her yıl Köy Kanunu'nu ve halkevi komitelerinin öğütlerini tatbik etme konularında köyler arasında yarışma düzenlenmiş ve en başarılı olan köye 100, ikinci olan köye de 50 lira ödül verilmiştir. Yine Diyarbakır Halkevi tarafından 42 tane Türkçe bilen köylünün 55 tane Türkçe bilmeyen köylüye Türkçe öğretmekle görevlendirilip en başarılı şekilde öğrenen ve öğretene de dörder öküz vermesi, aynı uygulama kapsamında ele alınabilir.²¹⁷

Ödüllendirme yapıldığına dair bir bilgiye ulaşamamakla birlikte, köylülerin Halkevleri'ni inşa etmekle görevlendirilmesi de,²¹⁸ izlenen ikinci yöntemin kapsamına girmektedir. Bu şekilde, muhtemelen, halkın kendi yapıtlarına sahip çıkması sağlanmaya çalışılmıştır.

4.3.2. Halkın Devlete ve Rejime Isındırılmasına Yönelik Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında, halk ile devlet seçkinleri arasında devam etmekte olan bir mesafe mevcuttu. Karşılıklı güvensizlik ve anlayamamazlık halinin, inkılabın yerleşmesi açısından doğuracağı engeller açıktı. Bu sebeple Halkevleri'nin önemli gayeleri arasında, bu soğukluğu gidererek halkın inkılabı katılımını temin etmek bulunmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, Halkevleri çeşitli faaliyetler göstermişlerdir. Halkın rejime, devlete ve aydınlara ısındırılması konusunda en etkin faaliyetler, hiç şüphesiz Sosyal Yardım Şubeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu şubeler, talimatnamede,

²¹⁷ **Halkevleri 1932-1935**, s.20.

²¹⁸ **a.k.**, s.5. Raporun 5. sayfasında her ne kadar köylülerin kendi kendilerine yaptıkları belirtiliyorsa da, aynı raporun 120. Sayfasında köylülere Halk Okuma Odaları'nın inşa ettirildiği belirtilmektedir. Turan Güneş de, hasat zamanında dahi köylülerin halkevi inşaatı için çağrıldığını yazmaktadır. Bkz. Güneş, Turan, **Türk Demokrasininin Analizi**, Derleyen: Hurşit Güneş, Agora Kitaplığı, İstanbul, Ağustos 2009, s.243.

“halkevinin bulunduğu bölgede hakiki surette yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, sakatlar, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi zavallılar hakkında sosyetenin şefkat ve yardım duygularını uyandıracak ve bu duyguları en yüksek derecesine çıkaracak çalışmalarda ve yol göstermelerde bulunmak” ile görevlendirilmiştir.²¹⁹

Bu kapsamda köylülerin devletle ilgili işlerini görmelerinde onlara yardımcı olunmasının yanı sıra, giyecek, yiyecek, yakacak, okul eşyası, ilaç, muayene gibi pek çok alanda halka yardımlarda bulunulmuştur. Sosyal Yardım Şubeleri, gerek dışarıdakilere gerek cezaevinden çıkacak olanlara iş bulma konularında da destek vermişlerdir.²²⁰

Sosyal Yardım Şubeleri'nin bu faaliyetlerinin dışında, halkla kaynaşmayı sağlayıcı daha birçok uygulama gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilgi çekici bir tanesi, Malatya Halkevi tarafından her salı gecesi gerçekleştirilen Halk ve Memurlar toplantısıdır.²²¹

Aydınlarla halkı bir araya getireceği düşünülen bir diğer organizasyon, konferanslardır. Halkevleri Talimatnamesi'ne göre, her Halkevi, ayda en az iki konferans vermekle yükümlüydü.²²² Konferanslarda, halkı ilgilendiren konuların da işlenmesine özen gösterilmesi istenmiştir. Sınai, zirai ve sıhhi konularda verilen pek çok konferans bu nedenle gerçekleştirilmiştir.

Özellikle köylü nüfusunun çok olduğu o günün Türkiye'si'nde, köy ziyaretleri de önemli görülmüştür. Kendini Osmanlı aydınından farklı olarak, halkla iç içe bir

²¹⁹ Halkevleri 1932-1935, s.83-84.

²²⁰ a.k, aynı yerde.

²²¹ a.k, s.27.

²²² Manka, a.g.e, s.80-81.

imajla takdim etmeye çalışan dönemin aydınları için köylülerle temas önemliydi. Hatta bunun bir hac vazifesi gibi algılanması bile söz konusu olmuştu.²²³

Köylülerle temasın artırılması adına Halk Parti'sinin ve bazı illerdeki halkevlerinin köylüye özel olarak çıkardığı mecmualar da mevcuttu. Adana ve Çanakkale Halkevleri'nin edebiyat ve köycülük kollarının işbirliği ederek çıkardıkları köylü için duvar gazetelerinin yanı sıra, Cumhuriyet Halk Partisi de köylüye armağan olarak 15 günde bir Yurd Gazetesi'ni çıkararak dağıtmaktaydı.²²⁴ Bursa Halkevi'nde ise, son bir haftadaki haberlerin özünün derlenmesiyle oluşturulan Son Yedi Gün adlı dergi, her köye parasız olarak dağıtılıyordu.²²⁵

Festivaller, ulusal gün ve bayramların kutlanması da halkın rejime ısındırılması açısından işlevsel olmuştur. Halkevleri Bayramı, Kubilay Günü, Mimar Sinan Günü, Ağaç Bayramı, 23 Nisan, 19 Mayıs, İnönü Zaferleri, İbni Sina Günü, Lozan Günü, Av Bayramı, Alfabe Devrimi Günü, 30 Ağustos, Milli İktisat ve Tasarruf Haftası, Toprak Bayramı, Hava Şehitlerini Anma Günü gibi gün ve bayramlar, her yıl bütün halkevleri tarafından kutlanmaktaydı.²²⁶ Özellikle toprak bayramlarında köylüler ile kentlilerin bir araya getirilmesine çalışılmıştı.²²⁷

4.3.3. Halkın Uluslaşmasına Yönelik Faaliyetler

Uluslaşma ile modernleşme, Kemalist seçkinlerin gözünde, belli bir bağlamda aynı anlama gelmektedir demiştik. Ziya Gökalp, Türkleşmek ile muasırlaşmayı,

²²³ Halkevleri 1932-1935, s.116.

²²⁴ a.k, s.24.

²²⁵ a.k, s.120.

²²⁶ Şimşek, Sefa, **Bir Psikolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri (1932-1951)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.135.

²²⁷ a.k, s.135.

birbiriyle çelişmeyen ama ayrı temellere dayalı şeyler olarak tarif etmekteydi.²²⁸ Muasırlaşmanın temeli güzideler ve medeniyet olduğu halde, Türklüğün temeli halk ve kültürdü.²²⁹

Halkevleri'nin uluslaşma konusundaki işlevine dair bu anlayışa dayalı görüşler bulmak, dönemin eserlerine bakıldığında zor değildir. Örneğin 1936 tarihli Halkevleri faaliyet raporunda, köylüden öğrenilecek ve ona öğretilcek şeyler şöyle ifade edilmekteydi:

“Köy gezilerindeki maksat ve fayda emme ve basma olmalıdır: Fikir vermeli, malzeme almalı; inan vermeli, azim almalı; umut vermeli, şev almalı. Öğreteceğimiz şeyler kadar öğreneceğimiz şeyler de olduğunu bilmeli ve bu iki cepheli verimin teminine çalışılmalıdır.”²³⁰

Fakat Mustafa Kemal, Ziya Gökalp'in tarif ettiği hars-medeniyet ayrımına katılmamakta idi. Mustafa Kemal, bu iki kavramın muhtevaca aynı olmalarından ötürü, ayrı ayrı şeyler gibi gösterilmelerinin gereksiz olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple Türklüğün anlamı, medeniyetin gerekleri ile doldurulacaktı.

Bununla birlikte, halkın geleneksel dokusunu ve yaşayışını öğrenmek, medeni dönüşümü bu şekilde gerçekleştirmek gerekmektedir. Ulusun tarihsel varlığına dair verilerin toplanmasının modern bir ulusun inşası açısından önemi, burada yatmaktadır.

²²⁸ Bkz.Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz: Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s.23-33.

²²⁹ Bkz. Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2001, s.40-45.

²³⁰ **Halkevleri 1932-1935**, s.117.

Halkevleri, bu verilerin işlenmek üzere toplanması için çok kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar, temelde dil, tarih ve edebiyat alanlarında yürütülmüştür.²³¹

Dilin millileştirilmesi ve Türkçe söz varlığının tespit edilebilmesi amacıyla, halk dilindeki sözleri içeren 40.000 adet fiş toplanmıştır. Bu bağlamda atasözleri de toplanmıştır.²³²

Şubelerin dil ile ilgilenen kısımları, buldukları yerlerde Öz Türkçe olmadığı sanılan köy ve sokak adları hakkında incelemeler yapmış ve gerekenleri değiştirmişlerdir.

Dil, Edebiyat ve Tarih şubelerinde, Soyadı Kanunu'nun çıkmasından sonra, halkın Türkçe soyadlar alması için de faaliyette bulunulmuştur. Örneğin Ankara'da, soyadı koyma törenleri yapılmış, Milas'ta da birçok kişiye şube tarafından soyadı bulunmuştur. Bazı Halkevleri ise, Türkçe ad konulmasına yardımcı olmak için kitaplar yayınlamışlardır. Kayseri Halkevi'nin "Halk Sözlüğü", Tekirdağ Halkevi'nin "Türk Çocuklarına Türk Adları", Balıkesir Halkevi'nin "Öz Türkçe Adlar" ve Muğla Halkevi'nin "Türk Adları" adlı kitapları, bu çabalara örnek olarak verilebilir.²³³

Dil bölümleri, halkın Türkçe öğrenmesine de katkıda bulunmuştur. Bu amaçla Diyarbakır Halkevi'nde, 42 tane Türkçe bilen köylü, 55 tane Türkçe bilmeyen köylüye hoca tayin edilmiştir. Sonunda, en iyi öğrenen ve en iyi öğreten seçilip mükafatlandırılacaktır. Mükafat ikisine de dört adet öküz verilmesidir.²³⁴

Edebiyat bölümü ise, milli şair, milli piyes yazarı ve milli romancıya gereken malzemeyi toplamak için faaliyet göstermektedir. Milli edebiyatın ortaya çıkarılması

²³¹ Zaten bu amaçla Halkevleri'nde Dil, Edebiyat ve Tarih Şubeleri bulunmakta idi.

²³² **a.k.**, s.18-19.

²³³ **a.k.**, aynı yerde.

²³⁴ **a.k.**, s.20.

için, halk türküleri ve halk adetleri toplanmış; milli mücadele ve eski savaflara dair halk içinde söylenegelen menkıbeler tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra, bazı illerdeki Halkevleri, yerli şairlerin değerli görülen şiirlerini bir araya getirerek, kitaplar çıkarmışlardır. Isparta'da 80, Çorum'da 50, Afyon'da 30, Kayseri'de 25 ve Kütahya'da 20 yerli şairin derlenen şiirleri kitaplaştırılmıştır.²³⁵

Tarih alanında da, uluslaşma faaliyetini destekleyici çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Tarih tezini destekleyecek²³⁶ malzeme toplama, kent tarihleri yazma ve bu amaçla kent tarihine dair bilgi toplama, İstiklal Harbi'nin halksal tarihini ortaya çıkarmak için, o günlere dair hatıraları derleyip bir araya getirme gibi faaliyetler, bu kapsamda gerçekleştirilmiştir.²³⁷

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, bu verileri toplarken,²³⁸ diğer şubeler de, halkın kütleleşmesini ve milli heyecanı duymasını sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Temsil şubelerinin, tarih tezini doğrulayan ve milli menkıbeleri anlatan temsiller vermesinin yanı sıra,²³⁹ spor şubelerindeki faaliyetler de, halkın kütleleşmesini sağlamaya dönük olarak gerçekleştirilmiştir.

4.3.4. Halkın Asrileşmesine Yönelik Faaliyetler

Halkın asrileştirilmesi, bir medeniyet paketine sahip olduğunu düşünen seçkinlerin, yerel verileri dikkate alarak halka medeniyet götürmesi şeklinde

²³⁵ a.k., s.23.

²³⁶ Halkevleri'nin tarih şubeleri, Türk Tarih Kurumu'na bağlı kalmış ve ondan aldığı direktifler doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Gütülen gaye, devrimin tarih tezini halka yaymaktır. Bu amaçla örneğin Ankara Halkevi, 1935 senesinde, Ahiler (Hasan Fehmi Turgut tarafından), Etilerle Muasır Huriler (Hamit Zübeyir tarafından) ve Oğuzlar (Hüseyin Namık Orkun tarafından) konulu konferanslar vermiştir. Bkz. **Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde 300.000 Yurddaşı Çatısı Altında Topladı (1935-1936)**, yayıncı belirtilmemiş, Ankara, 1936, s.5.

²³⁷ **Halkevleri 1932-1935**, s.29-34. Ayrıca bkz. Karpat, a.g.e., s.339.

²³⁸ Tarihsel değer taşıyan milli varlıkları tespit ederek sergileyen Müze ve Sergi şubeleri de, veri toplanmasına katkıda bulunmuştur.

²³⁹ **Halkevleri 1932-1935**, s.55.

anlaşılmıştır. Halkevleri'nin pek çok şubesi de, doğrudan doğruya bu amaca hizmet etmek üzere kurulmuştur.

Asrileşmenin uluslaşma boyutu ile ilgili olarak Halkevleri'nde yapılan faaliyetleri yukarıda ele almıştık. Fakat asrileşmenin başka boyutları da vardır.

Sanat faaliyetleri, bunlardan bir tanesidir. Dinsel bazı sebeplerden ötürü ihmal edildiği düşünülen güzel sanatlar, Halkevleri içerisinde yeniden ele alınmış ve resim, mimarlık, heykeltıraşlık, müzik gibi sahalarda faaliyetler gösterilmiştir.

Halkın Batı müziğine alıştırılması özellikle önemli görüldüğü için, radyo, bando ve orkestralar aracılığıyla, bu müziklerin halka tanıtılmasına ve sevdirmesine çalışılmıştır.²⁴⁰ Bu bağlamda halk koroları oluşturulmuş, çeşitli halkevlerinin düzenlediği organizasyonlarla bandolar tarafından konserler verilmiştir.²⁴¹

Tiyatro da, halkın asrileşmesi için kullanılan araçlar arasındadır. Batılı medeni uğraşların halkın milli bir uğraşısı şeklinde takdim edilerek benimsetilmeye çalışılması, burada da görülmektedir. İslamiyet'in olumsuz tesirleri ile tiyatro ve kuklayı terk eden Türkler, aslında Orta Asya'dayken bu faaliyetleri yapmaya başlamış ve diğer milletlere öğretmişlerdir.²⁴²

Yapılan temsiller arasında, modernleşme ile sıkı bağlantısı olan milliyetçi temalı oyunlar oldukça fazladır. Şimşek, 1932 ile 1951 arasında Halkevleri'nde oynanan 386 temsilin 110 kadarının milli ya da Kemalist piyes niteliğinde olduğunu kaydetmektedir.²⁴³

²⁴⁰ a.k, s.41.

²⁴¹ Örneğin Balıkesir'de her akşam, Adana'da haftada iki defa bando ile konserler verilmiştir. Yozgat'ta ise yılda toplam 175 konser verilmiştir. Bkz. **Halkevleri 1932-1935**,s.41. Ankara Halkevi ise her hafta Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'na konser vermiştir. 1935 senesi içerisinde bu halkevi tarafından verilen tüm konserlere katılım, 18.000 kişi olarak gösterilmiştir. Bkz. **Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde 300.000 Yurddaşı Çatısı Altında Topladı (1935-1936)**, s.14.

²⁴² Şimşek, a.g.e, s.90.

²⁴³ a.k, s.193.

Sanatsal uğraşı alanlarından biri olan resme ilişkin olarak, Halkevleri'nin gösterdiği en önemli faaliyetler arasında, resim sergileri yer almıştır. Örneğin Balıkesir Halkevi, her yıl bir defa resim sergisi; Ankara Halkevi de her Cumhuriyet Bayramı'nda, ülkenin önemli ressamlarının katılımıyla bir inkılap sergisi açmaktadır. Halkın Batılı ressamların resimleriyle tanışabilmesi içinse, Batı ülkelerinden çeşitli ressamların Türkiye'de sergi açmaları sağlanmıştır.²⁴⁴

Halkevi şubeleri, “irfan” yoluyla halkın asrileştirilmesine de çalışmışlardır. Bu doğrultuda Devlet Kurumları, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, CHP Genel Sekreterliği ve vatandaş bağışları ile temin edilen pek çok kitap kütüphanelerde toplanmıştır.²⁴⁵ 1939 senesine kadar, halkevlerinde toplanan 285.757 kitabın 1909910 kişi tarafından okunduğu, 1939 tarihli Halkevleri kitapçığında belirtilmektedir.²⁴⁶

Girilen yeni medeniyetin dillerini öğrenmek ve öğretmek, Kemalist rejimin asrileştirici hamlelerinden bir diğeridir. Eski medeniyete ait ve Osmanlıların ihmalleri nedeniyle iyi öğrenilmemiş dillerin yerine, Halk Dershaneleri ve Kurslar şubeleri tarafından, “medeniyet akrabası” diller öğretilmektedir.²⁴⁷

Halkın asrileştirilmesine ilişkin ele alınması gereken son bir faaliyet türü, ahlaka ilişkin faaliyetlerdir. Osmanlı'nın çöküş sebepleri arasında görülen kötü ahlakın, dini değil fakat milli ve medeni referanslarla yeniden ele alınarak vatandaşlara telkin edilmesi, ahlaksızlığa karşı mücadele edilmesi, Halkevleri'nin faaliyetleri arasında yer almıştır. Bunlardan Bartın Halkevi, üyelerine, hapisanede iyi ahlak telkin eden eserleri yüksek sesle okuma görevi verirken, Bursa Halkevi de, kumar ile mücadele

²⁴⁴ **Halkevleri 1932-1935**, s.46.

²⁴⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.343.

²⁴⁶ **CHP 1939'da Halkevleri**, s.6.

²⁴⁷ **Halkevleri 1932-1935**, s.96.

faaliyeti yürütmüştür. Bu kapsamda İsabey Köyü'nde kumar oyununa yol açan bütün oyunlar köy kahvelerinden kaldırılmış ve bunların yerine hikaye okumak, saz çalmak gibi oyunlar ikame edilmeye çalışılmıştır.²⁴⁸ Bunların yanı sıra, şehveti çekici gösteren ve gençliğe kötü alışkanlıklar aşılayan yayınların kütüphanede bulunmasının yasaklanması da,²⁴⁹ ahlaka ilişkin uygulamalar arasında zikredilebilir.

Halkevleri, belirttiğimiz amaçlar doğrultusunda yukarıda ayrıntılarıyla açıkladığımız faaliyetleri göstermişlerdir. Fakat burada yürütülen eğitim ve telkin faaliyetleri, kurumsal bir yapı altında gerçekleşmiştir.

Halk Partisi yönetimi, muhtemelen diğer ülkelerdeki propagandist yapılanmaları da örnek alarak, Halkevleri henüz kurulmadan önce, 1931 senesinde, Halk Hatipleri Teşkilatı'nın kuruluşunu parti örgütüne haber vermiştir. Şimdi, ideolojik telkin gayesi güden bu teşkilatın faaliyetlerini ele alacağız.

²⁴⁸ **a.k.**, s.121.Kahvehanelere olumsuz bakış, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir süreklilik halinde gelmiştir. Serdar Öztürk, kahvehanelerin ideolojik denetimi daha zor heterojen mekanlar olması sebebiyle yönetimler tarafından hoş karşılanmadığını belirtirken şüphesiz haklıdır. Fakat Osmanlı modernleşmesinde faydalı işlerle uğraşmanın ve üretmenin yeni ahlak anlayışının önemli bir bileşeni olduğunu unutmamak gerekmektedir. Örneğin Ahmet Mithat Efendi, damadı Muallim Naci'yi, aşk ve şarap gibi iktisadi gelişme ile ilgisi olmayan uyuşturucu kavramları gazeteye soktuğu için, Tercüman'dan kovmuştu. Bkz. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, s.56. Öztürk'ün görüşleri için bkz. Öztürk, Serdar, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Kahvehane ve İktidar (1930-1945)**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, Ocak 2006, s.21-34.

²⁴⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.343.

5. HALK HATİPLERİ TEŞKİLATI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, halkın büyük çoğunluğu okuma yazma bilmemektedir. 1927 nüfus sayımı verilerine göre, Türkiye'de okur-yazar oranı %10'a bile ulaşmamaktadır.²⁵⁰ Bu durum, halka yazılı materyal ile ulaşmayı oldukça zorlaştırmaktaydı. Okur-yazar oranındaki düşüklük, halka söz aracılığıyla ulaşmayı bir ölçüde zorunlu hale getirmişti.

Halk Partisi yöneticileri, bu durumun farkına varmakta gecikmediler. Bu hususta Recep Peker, Türkiye'de dinleme rağbetinin okuma rağbetine göre ileride olduğunu ve rejimin ilkelerini yaymak için sözlü vasıtalarından daha çok istifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵¹

Halk Hatipleri Teşkilatı'nın kuruluşunu, halk ile elit arasındaki kopukluğun kolayca giderilemeyecek kadar büyük olmasına dayandıranlar da vardır.²⁵² Bununla birlikte, Rusya'ya yapılan seyahatlerden sonra, orada komünist partisinin örgütlediği ajitatörlerden de etkilenmiş olma ihtimalleri yüksektir.

Halk Hatipleri Teşkilatı, öyle görünmektedir ki, gerek ülkenin okuma-yazma konusundaki eksikliklerden ötürü halka ulaşmada alternatif yolların kullanılması amacıyla gerekse de yabancı ülkelerdeki yönetimlerin etkin propaganda yapılanmaları olarak bu gibi teşkilatlar oluşturmalarından etkilenerek kurulmuştur.

Teşkilatın kuruluşu, 22.9.1931 tarih ve 2426 sayılı genelge ile parti örgütüne duyurulmuştur. Genelgede belirtilen amaç, parti ilkelerinin ve büyük idealin halk tabakaları arasında yayılmasıdır.²⁵³ Teşkilata ilişkin yetkilendirmenin parti tüzüğüne girişi ise 1935'te gerçekleşmiştir. 1935 Parti Nizamnamesi ile Umumi İdare

²⁵⁰ Çakan, **a.g.e.**, s.18.

²⁵¹ Recep (Peker), "Konuşunuz Konuşturunuz", **Ülkü (Seçmeler)** içinde, s.23.

²⁵² Şimşek, **a.g.e.**, s.55.

²⁵³ Çakan, **a.g.e.**, s.68.

Heyeti'ne, Kemalist ideolojiyi yaygınlaştırma ve bellek oluşturma görevi bağlamında, parti prensiplerini ve partinin fikir ve maksatlarını söz ile de halka anlatmak için halk aytaçları (hatipleri) örgütü yapma ve gerekli görülen yerlerde halk kürsüleri²⁵⁴ açma yetkisi verilmiştir.²⁵⁵

Halk Hatipleri Teşkilatı'nın gerçekleştireceği telkin faaliyetinin esasları, bir talimatname ile tespit edilmiştir. Teşkilat talimatnamesinde, teşkilatın amacı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini ve büyük ideallerimizi ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarımızı en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için Fırka'nın hatipler teşkilatı yapılacaktır. Teşkilattan maksat; esaslı telkinlerimizin, gelişi güzel ve hazırlıksız olarak herhangi zevat tarafından yapılmasına meydan bırakılmayarak bu mühim işi itinalı bir surette yetiştirilecek, müessir söz söylemeğe liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları her zaman söz söyleyecek esaslar ve malumat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır.”²⁵⁶

Talimatname'ye göre, hatiplerin telkinatı üç esas doğrultusunda şekillenecektir.

Birinci esas, inkılabın esaslarını, Fırka'nın program ve prensiplerini, Cumhuriyet'in faziletlerini ve verdiği feyizli neticeleri, milliyetperverliği her vesile ile gündeme getirerek halka anlatmaktır.

²⁵⁴ Halk Kürsüleri 1933'ten itibaren oluşturulmuştur. Bkz. **a.k.**, s.62.

²⁵⁵ **a.k.**, s.64.

²⁵⁶ **CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı**, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s.5.

İkinci esas, Türk medeniyetinin, Türk tarihinin, Türk kahramanlıklarının yani kısaca Türk kültürünün mekteplerdeki teferruatlı tedris şekline benzemeyen ve her zaman arzu ve hevesle dinlenebilecek olan bir şekilde telkinine önem vermektir.

Üçüncü esas ise, herhangi günde memleket dahilindeki vaziyete göre halkı aydınlatmak için izah edilmesi gereken ve günün gereklerine göre değişen mevzuların, halka anlatılmasıdır. Bu mevzular, Zafer Bayramı, Cumhuriyet Bayramı gibi belirli günlerde de, ilk iki maksada ek olarak, duruma göre dile getirilebilir.²⁵⁷

Talimatname'de, hatiplerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği de belirtilmiştir. Bu kişiler, şahısları itibariyle sevilen zatlar olmalı; kendisine verilecek vazifelere göre söz söylemeye tabiaten yetenekli olmalıdır. Yine bu vazifeyi yapacak kişiler, partinin idealine candan inanmış kimseler oldukları gibi, günün icabına göre bunları, sakın ya da hararetle bir biçimde söyleyebilme becerisine de sahip bulunmalıdırlar. Hatipler seçilirken de, sakın ya da hararetle konuşma gereğine göre, hatipler arasından bir seçim yapılmalıdır. Son olarak, hatiplik vazifesi verilen kişilerin, bizzat buna hevesli olmaları gerekmektedir.²⁵⁸

Hatipler, talimatnamede, görevlerine göre iki kategoriye ayrılmıştır.

Birinci kategoride, şehirlerde aydınlara ve halk kütlelerine hitap edecek nutukçu ve konferansçılar yer alacaktır. İkinci kategoride ise, köylerde ve küçük kasabalarda halka halk lisanı ile ve fakat fırka hatibi vasfını dinleyenlere tasdik ettirecek “talakatlı bir cerbeze” ile maksatlarını ifade edecek kişiler yer alacaktır.

Her iki kategorideki hatiplerden de, sözünü söylerken halk psikolojisini sezmesi, karşısındakilerin kalplerinde parti ve ortak ideal lehine sevgi ve iyi tesir bırakması ve

²⁵⁷ a.k, s.6

²⁵⁸ a.k, s.7. Bununla birlikte, talimatnamenin dördüncü kısmında, Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup olan ve devletin, milletin kurtuluşunu ve saadetini partinin başarısında gören her partili, partinin daimi hatibi olarak gösterilmiştir. Bkz. a.k, s.11.

vazifenin kendisine parti tarafından verildiğini unutmayarak, kendi şahsi arzu ve eğilimlerine tabi olmaktan kaçınması istenmektedir.

Hatıplerin dikkatli olması istenen bir başka konu da, halkın kalbini okşamaya ve onda parti lehine sevgi oluşturmaya çalışırken, bu gaye için bile olsa, parti tarafından reddedilen his ve kanaatlere ve parti prensiplerinin hudutları dışında kalan eski tesislere mülayim gelecek sözlerden ve özellikle mutaassıplara rüşvet verecek mahiyette sözlerden kaçınmaktır. Talimatnamede, bu gibi davranışlardan katıyetle sakınılması istenilmektedir.²⁵⁹

Halk Hatıpleri Teşkilatı Talimatı'nda, hatıplerin vazifelerini nasıl yerine getirecekleri de açıklanmıştır. Hatıpler, her yerde ve her toplanışta partinin sesinin işitilmesine çalışmalıdırlar. Bunun için örneğin Cumhuriyet Bayramı gibi günler mutlaka değerlendirildiği gibi, herhangi bir kasaba ya da köyün düşman işgalinden kurtulduğu gün orada nutuklar söylenmelidir.²⁶⁰ Hatta köyde umumi bir sünnet düğünü, kasabada panayır gibi halkın toplandığı yerlerde, hatıpler faaliyetlerini yerine getirmek için doğal bir zemin hazırlamalıdırlar.²⁶¹

Hatıpler, özellikle köylülerle konuşurken, konuşmanın basit ve anlaşılır olmasına dikkat etmelidirler. Ayrıca, kıyafet ve halce de köylülere benzer bir tarzları olması faydalı olacaktır. Hatıpler, aktaracakları fikirleri, karşılarındakini yormayacak bir şekilde; fakat devamlı ve sebatlı bir tarzda ve her vesilede tekrarlamalıdırlar.²⁶²

Talimatnamede, partinin doğal hatibi olarak görülen her partiliden de, nerede ve hangi durumda olursa olsun, Fırka prensiplerine ve esaslarına uymayan bir sohbeta

²⁵⁹ a.k, s.8.

²⁶⁰ Dönemin gazetelerine bakıldığında, bu uygulamanın Halkevleri bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

²⁶¹ a.k, s.9.

²⁶² a.k, s.10.

şahit olduklarında ya da böyle bir fikir işittiklerinde, derhal zeminin ve durumun gereklerine göre yani icabında sert veya yumuşak olarak hakikatleri açıklamaları ve hataları düzelterek, dinleyicilerde yanlış kanaatlerin oluşumunu önlemeleri istenmektedir. Örneğin; “herhangi maksatla yapılmış bir içtimada veya başkalarının verdikleri konferanslarda Fırkamızın hüviyetine, şerefine, prensibine uymayan bir ifade ve cereyan gören fırkacı, kim olursa olsun derhal söz alarak, bildiği, gördüğü kadar mevcut halkı tenvir etmeli ve yine mesela bire tren yolculuğunda, bir kahve sohbetinde, bir otel, han arkadaşlığında konuşanlar yanlış ve zararlı şeyler söylerlerse dinleyenlerin hüsnü telakki edeceği bir tarzda söze katılarak yanlışları tashih etmelidir.(...) Bunun gibi buna benzer yerlerde, vaziyetlerde, seyahatlerde, toplanma ve konuşmalarda, sohbetlerde aleyhte ve aksi telkinde bulunanlar olmasa bile her fırkacı kendiliğinden sözü açarak ve maksatlara intikal ettirerek fırka(nın) o zemin ve zaman uyan bir prensibini, bir kaidesini, icraatını ortaya sürmeli ve herkesi memnuniyetle inandıracak tarzda hakikatleri muhabbet mevzuu olarak tenvir ve ifade eylemelidir.”²⁶³

Talimatnamede, teşkilata mensup olan halk hatiplerinden, kendilerine verilen vazifeyi daimi bir hüviyet unvanı gibi telakki etmemeleri de istenmektedir. Bu, parti tarafından, partili arkadaşlara ve parti içinde verilmiş bir vazifedir. Dolayısıyla parti hatiplerinin sözlerine (Ben Fırka’nın hatibiyim veya Cumhuriyet Halk Fırkası namına söylüyorum) tarzında ima ile dahi olsa bir söz ve fikir ilave etmemeleri gerekmektedir. Hatipler, vazifelerini, sadece o günün icabı olarak ve kendi teşebbüsleri ile yapıyor görünmelidirler.²⁶⁴

²⁶³ a.k, s.12-13.

²⁶⁴ a.k, s.9-10. Bu hususta daha sonra sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu sebeple, 11.11.1931 tarih ve 3091 sayılı genelgede şöyle denmekteydi: “Halk hatipleri talimatnamesinin

Talimatname'ye göre, teşkilatlanma ise şöyle gerçekleşecektir.

Fırka merkezi, mebus veya Fırka'ya mensup diğer kişilerden bir esas halk hatipleri zümresi vücuda getirecektir. Bunlar, Fırka'nın halk hatipliğine esaslı bir iş olarak ve kaideli bir surette tanzim olunacak nutuklarla hazırlanacaklardır.

Bu kişilerin dışında, her vilayet idare heyeti kendi muhit ve mıntikasında talimatnamede belirtilen vasıflara uygun özelliklerde hatipler seçecektir. Bunlar, İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Samsun ve saire gibi kalabalık ve hinterlandı geniş, birçok cereyanlara sahne olan yerlerde 5-15 kişi civarında hazırlanacaklardır. Her kaza idare heyeti, yerin ehemmiyetine göre 2-5 hatip; nahiye idare heyetleri 1-3 hatip; semt, köy ve mahalle ocakları da 1-2 hatibi hazırlamalılardır.

Hatipler, merkez teşkilatının tedris ve nezareti altında, merkezde açılacak kurslarda eğitim göreceklendir. Bu kurslarda, öncelikle önemlilerinden başlanarak birkaç vilayetten ve sonraları tedricen diğer vilayetlerden, bu vilayetler tarafından seçilen veyahut merkezce uzaktan tanınıp tespit edilen yetenekli kişiler ve bu vazifeyi fiilen yaparken mahallerinde liyakatleriyle beliren kişiler celbolunarak umumi surette yetiştirileceklerdir. Bazı vilayetlere ise, nutuk ve konferans hakkında vilayet ve kaza hatiplerini yetiştirmek üzere liyakatli kişiler gönderilecektir.²⁶⁵

Oluşturulan halk kürsülerinde konuşulacak konular da, halk kürsüleri talimatnamesi ile tespit edilmiştir. Buna göre halk kürsülerinin amacı, Cumhuriyet yönetimine ilişkin halkta güzel duygular uyandırmak ve devrimi geniş kitlelere benimsetmek şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda her vilayet ve kazada bir halk

beşinci kısmında kaydedildiği veçhile halk hatipliği (sadece Fırkaca Fırka arkadaşlarımıza ve kendi aramızda verilmiş bir vazife)dir. Binaenaleyh (ben Fırka hatibiyim veya Cumhuriyet Halk Fırkası namına söz söylüyorum) tarzında ima ile de olsa söz ve fikir ilave etmek memnu olduğundan Cumhuriyet Halk Fırkası hatibi ibaresini havi kart bastırmaktan veya halk hatipliğini bir sıfat ve unvan gibi kullanmaktan arkadaşlarımızı tahzir eder ve bu cihete bilhassa ehemmiyet verilmesini tekrar ve muhabbetle rica ederim." Bkz. Çakan, **a.g.e.**, s.73.

²⁶⁵ **a.k.**, s.13-15.

kürsüsü kurulması öngörülmüştür. Bu kürsülerde, 18 yaşını doldurmuş her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşına söz söyleme hakkı tanınacaktır. Ancak talimatnamenin 6. maddesinde, öncelikle söylenecek nutukların kapsamı ve sınırları belirlenmiştir: ‘İnkılabın, cumhuriyetin ve istiklalın kıymetini, üstünlüğünü ve ehemmiyetini, mefhumlarla ve misallerle anlatmak.’²⁶⁶

Kürsülerde, sadece Türkler değil fakat çeşitli unsurlardan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları konuşurulmuştur. Örneğin İstanbul’da, Artin Cebeli, Fener Rum Mektebi Müdürü Konstantin Vapuridis, Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Mişon Ventura Bey gibi azınlıklar da, halk kürsülerinde söz almış ve cumhuriyetin erdemlerini anlatmışlardır.²⁶⁷

Görülebileceği üzere Halk Partisi, bu oluşumla, ülkenin her köşesinde parti ve rejimin propagandasının yapılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Rejimin halk katlarına inemediği yönündeki daha önce belirttiğimiz endişe doğrultusunda oluşturulan bu teşkilatlanma ile devrim ilkelerinin köylere kadar yayılması ve mümkün olan her fırsatta halka, devrim ilkelerinin anlatılması amaçlanmaktadır. Yine hatipler, partinin uygulamalarını ve Cumhuriyet’i övmek kaydıyla, halkın rejime ve yönetime ısınmasını sağlamaya çalışacak, yaptıkları etkili konuşmalarla, halkın inkılabı katılımını teşvik edeceklerdir.

Yönetim, bu amaçları gerçekleştirebilmek adına partinin mevcut eğitimli insan gücünden yararlanmaya çalıştığı gibi, halk içinde sevilen ve parti prensiplerine inanan yetenekli kişilerden de istifade etmeye çalışmıştır. Bu nedenle, bu kişilerin tespit edilerek eğitilmelerine yönelik bir çalışma da, talimatnamede öngörülmüştür.

²⁶⁶ Çakan, **a.g.e.**, s.76.

²⁶⁷ **a.k.**, s.142. Parti hatipleri ve vatandaşlar birlikte ele alındığında, Cumhuriyet’in 10. Yıl kutlamalarında yalnızca ile ve kazalarda 5558 kişi kürsülerde söz almıştır. Bkz. Çakan, **a.g.e.**, s.146.

Hatıplerin konuşmalarında, halkın gönlünü kazanmak için bile olsa geleneksel bazı kurum ve değerlere gönderme yapmaması yönündeki direktif ise yapılan faaliyetin temelinde, kesin olarak belirlenmiş devrim prensipleri doğrultusunda halkın görüşlerinin şekillendirilmesi olduğunu göstermektedir. Bu faaliyet yapılırken, propagandanın temel kurallarından biri olan belli birtakım görüşlerin, muhatabın anlayabileceği bir dille sürekli olarak tekrarlanması ilkesine uyulması konusunda hatıpler uyarılmıştır. Hatıplerin, telkin sırasında, önemli bir propaganda esasları olan halkın duygu durumunu da gözetmek hususunda dikkati çekilmiştir. Yine aynı şekilde, halkın içerisinde sürekli olarak partinin ilkelerini savunan insanların bulunmasını sağlamaya yönelik çaba da, toplumdaki insanların görüşlerinin bu yönde olduğuna dair halk nezdinde bir kanı uyandırma amacına yönelik görünmektedir ki, bu da, propagandanın bir diğer önemli kuralıdır.²⁶⁸ Bu durum ise, oldukça bilinçli bir propaganda faaliyetinin yürütölmekte olduğunu, gözler önüne sermektedir.

²⁶⁸ Propaganda kuralları için bkz. Domenach, Jean Marie, **Politika ve Propaganda**, Çev: Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003, s.55-80. Ayrıca Brown, **a.g.e.**, s.33-47.

6. BASIN

6.1. Basının Kontrol Altına Alınması

6.1.1. 1931 Basın Yasası'na Kadar Basınla İlişkiler

Cumhuriyet yönetiminin basın ile ilişkisi başından itibaren pürüzlü olmuştur. Bunun önemli bir sebebi, o dönemki Türk basınının en etkili yayın organlarının bulunduğu İstanbul ile Ankara arasındaki görüş farklılıklarıydı. Diğer önemli bir sebep, Mustafa Kemal Paşa'nın muhalefetten hoşlanmıyor oluşuydu. Türkiye'de yeni ve radikal bir oluşumun gerçekleşebilmesi için, içeride ve dışarıda barışın sağlanması gerektiğini düşünen Mustafa Kemal, tartışma ve çekişme değil; fakat belli bir hat üzerinde ülkenin kalkındırılması için işbirliği istiyordu.

İstanbul basınının bir kısmı, İstiklal Harbi yıllarında milliyetçi Türk subaylarının tepkisini çeken yayınlar yapmıştı. Ankara ile İstanbul arasında var olan güvensizlik, savaştan sonraki döneme de yansdı ve Ankara'nın basına yönelik mesafeli tutumuna, İstanbul basınının iktidarı ve rejimi yerici yayınları eklendi.

Bu çekişme, öncelikle Cumhuriyet'in ilanında görüldü. Böylesine önemli bir değişimin aceleye getirildiği yönlü eleştiriler basında yer aldı ve özellikle Rauf Orbay'ın Velid Ebuuzziya'nın gazetesi olan Tevhid-i Efkâr'da çıkan beyanatları, parti grubunda sert tepkiyle karşılaştı.²⁶⁹

Mustafa Kemal ile birlikte yola çıkan pek çok komutanın ve İstanbul basınının ortak amacı, Mustafa Kemal'in iktidarı tamamiyle elinde toplamasını engellemektir. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra halifelikle ilgili ortaya çıkan tartışmalar sırasında, Hüseyin Cahit, köşesinde Mustafa Kemal'in diktatörlüğe doğru gitmekte

²⁶⁹ Bkz. **CHP Grup Toplantısı Tutanaqları (1923-1924)**, Yayına Hazırlayanlar: Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2002, s.17-107.

olduğuna dair endişesini dile getiriyor ve “En büyük ruhlu adamlar bile kişisel güç sahibi olmanın cazibesine karşı koyamamışlardır”²⁷⁰ diyordu.

Halifeliğin geleceği ile ilgili tartışmaların arttığı bir sırada, Hintli Müslümanların liderlerinden olan Emir Ali ve Ağa Han da bir mektup ile konuya müdahil oldu: Mektup, halifeliğin korunması talebini içeriyordu ve hem İstanbul basınına hem de Ankara’ya gönderilmişti; fakat mektup, 5 Aralık 1923 tarihinde hükümet konuyu henüz değerlendirmeye almamışken Tanin ve İkdam gazetelerinde yayınlanınca, hükümet bunu kamuoyuna dönük bir İngiliz operasyonu olarak nitelendirdi. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi, söz konusu mektubu yayınlayan gazetecilerin İstiklal Mahkemesi’nde yargılanması kararına vardı. Yapılan seçim sonucunda İstiklal Mahkemesi, İhsan Topçu (Başkan), Vasıf Çınar (Savcı), Refik Koraltan (Üye), Cevdet İzrap (Üye) ve Hakkari mebusu Asaf Bey (Üye)’ den oluştu.Yargılanacak olanlar ise, mektubu basan gazetelerin sorumlu müdürleri olarak Hüseyin Cahit, Velid EbuZZiya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin Beyler ile birlikte, meşrutiyetçi ve halifelik yanlısı görüşlerini beyan eden²⁷¹ Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey idi. Bu kararın ertesi günü, Matbuat Cemiyetleri Yönetim Kurulu, Halit Ziya Uşaklıgil başkanlığında toplandı ve söz konusu isimlerin kötü bir davranışa araç olamayacaklarına dair görüşünü bildirdi.²⁷² Mahkeme yapıldı ve sonuç olarak tüm sanıklar beraat etti.²⁷³

İstiklal Mahkemesi Başkanı İhsan Topçu, bu duruşmadan sonra, Gazi ile gazetecilerin arasını bulmak için bir toplantı düzenlemeye çalıştı ve bu toplantı 4

²⁷⁰ Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s.144.

²⁷¹ Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.86.

²⁷² Topuz, **a.g.e.**, s.145.

²⁷³ Fakat Lütfi Fikri Bey, 27 Aralık 1923 günü, mahkeme tarafından 5 yıl küreğe mahkum edilmiştir. Buna karşın daha sonra, aflu bu cezadan kurtulmuştur. Bkz. Tunçay, **a.g.e.**, s.86-87.

Şubat 1924'te İzmir'de yapıldı. Toplantıya İkdam'ın sahibi Ahmet Cevdet, Tanin'in başyazarı Hüseyin Cahit, İleri'nin başyazarı Celal Nuri, Akşam'ın başyazarı Necmettin Sadak, Vakıf'ın başyazarı Mehmet Asım, Tercüman-ı Hakikat başyazarı Hüseyin Şükrü ve Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Beyler katıldılar.²⁷⁴

Fakat bu toplantı ilişkileri normalleştirmeye yetmedi. İki tarafın da birbirlerine karşı kuşkuları devam ettiği gibi, yılların gazetecileri, düşüncelerinden feragat etmeye yanaşmıyorlardı. Bu ortam sürerken, 1925 senesi başlarında, Şeyh Sait İsyanı çıktı. Bu isyan, Fethi Okyar'ın görece ılımlı ve lokal tedbirleri ile bastırılmak istendi; buna karşın isyanın yayılma eğilimi göstermesi, şahin bir başvekele olan ihtiyacı gündeme getirdi ve Okyar, Başvekaleti İsmet İnönü'ye bıraktı. İnönü, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu'nun kabul edilmesini sağladı. Bu kanun, oldukça ucu açık yetkilerle hükümeti donatıyordu. Yasaya göre, "İrticaya ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve barışını, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilatı, kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları, Hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Hükümet, sanıkları İstiklal Mahkemeleri'ne verebilir."²⁷⁵ Yasa iki yıl için kabul edilmişti; fakat iki yıl daha uzatılarak 1929'a kadar sürecektir.

Yasanın kabul edilmesindeki amaçlardan biri, muhalif basını susturmak ve basını denetim altına almak idi. Partinin şahin kanadından olan Recep Peker, kanuna ilişkin olarak şu değerlendirmede bulunmuştur:

"İstanbul gazetelerinin, memlekette ne kadar kurum ve makam varsa

hepsini yıkmaya yöneldiğini görüyoruz. Şeyh Sait İsyanı'na sebep

²⁷⁴Tevhid-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebuzziya ise bu toplantıya karşı olumlu bir tutum takınmadı, bunun üzerine Mustafa Kemal de, sabit ve geri fikirlerinden dolayı, onunla tartışmanın bir fayda vermeyeceği kanısına vararak, onun toplantıya katılmamasını istedi. Bkz. Topuz, **a.g.e.**, s.146.

²⁷⁵**a.k.**, s.147.

olanların başında bunlar gelir. En başta Millet Meclisi olmak üzere bütün kurumlara saldırdılar. Bu kanunun teklif edilmesine de İstanbul basını sebeptir. Çünkü yayın ve telkinleriyle isyanın çıkmasına sebep olmuşlardır. İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bu yılanlar, bu zehirli yuvalar, kanun kuvvetiyle dezenfekte edilmedikçe, memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur. İşte bu sebeple, bu kanunu Yüksek Meclis'in kabul etmesi bir vatani mecburiyettir.”²⁷⁶

Hükümet, isyanın nedeni olarak, İstanbul basını ve TCF'yi gösteriyordu. Bundan ötürü, TCF kapatıldı. Basın ise, Peker'in açıklamalarına karşı kendisini savunmaya geçmişti. Vatan gazetesinde yayınlanan bir yazıda, “Bizde hatalı fikirleri savunan gazeteciler bulunabilir, fakat düşman gayelere alet olan, zengin sermaye sahiplerinin menfaati uğruna olayları tahrif eden, sınıf düşmanlığını körükleyen, yabancı tesiri altında bulunan her çeşit gazetecilik bizde her yerden azdır.” değerlendirmesinde bulunulmuştu.²⁷⁷ Fakat hükümetin tutumu değişmeyecekti. 6 Mart 1925 Cuma günü, İstanbul gazetelerinden Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç; 7 Mart'ta Toksöz (Adana); 9 Mart'ta Saday-ı Hak (İzmir), İstiklal (Trabzon), Kahkaha (Trabzon), Presse du Soir (İstanbul) ve Sayha (Adana); 15 Nisan'da Tanin (İstanbul) hemen ardından Resimli Ay ve 12 Ağustos'ta da Vatan kapatıldı.²⁷⁸

Bu kapatmalardan sonra, adı geçen gazetelerin yazarları, İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi. Hüseyin Cahit, TCF merkezinde yapılan araştırmaları “Terakkiperver

²⁷⁶ a.k, aynı yerde.

²⁷⁷ a.k, s.148.

²⁷⁸ a.k, s.148.

Fırka Basıldı” şeklinde yayınladığı için, yazı işleri müdürleri Baha ve Kadri Beyler ve sorumlu müdürler olan Muammer ve Nuri Beyler ile birlikte Ankara İstiklal Mahkemesi’ne çıkarıldı. Hüseyin Cahit, kendisinin Cumhuriyetçi, Laik ve ilerici olduğunu ileri sürdü ve kendisini asıl mürteci ve padişahçıların beğenmemesi gerektiğini belirtti.²⁷⁹ Sonuç olarak, 7 Mayıs 1925’te Yalçın, ömür boyu Çorum’da sürgün cezasına, Muammer ve Nuri Beyler de ikişer yıl hapis cezasına çarptırıldılar.²⁸⁰

Diğer dava, Resimli Hafta dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü Zekeriya Sertel ile suç unsuru oluşturan “İdama Mahkum Olan İnsanlar Bile Bile Ölüme Nasıl Giderler” başlıklı yazıyı Hüseyin Kenan takma adıyla yazan Cevat Şakir’e karşı açılmıştı. Bu yazı, “ordu ileri gelenlerine ve hükümete karşı tahrik ve askeri, kaçmaya kışkırtmak” yönünden suçlu bulunmuştu.²⁸¹ Tutuklanan iki yazar Ankara’ya gönderildi. Bu sırada Sertel’e arkadaşı Hamdi Bey aracılığıyla asılacağı bilgisi geldi. Hamdi Bey, bunu, akşam yemeği yediği İstiklal Mahkemesi üyelerinden öğrenmişti.²⁸² Fakat sonuç olarak, Sertel üç yıl Sinop’a sürgün cezası alırken, Cevat Şakir de iki yıl için Bodrum’a sürülmüştü. Zekeriya Sertel, idamdan kurtulmuş olduğu için olacak, durumu eşine “Müjde... Üç yıl Sinop’ta kalebentliğe mahkum oldum!” diye haber vermişti.²⁸³

Bu davayı, Şeyh Sait’in kendisini ayaklanmaya kışkırttığını iddia ettiği Tevhid-i Efkâr (Velid Ebuzziya), Son Telgraf (Sadri Ertem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İlhami Safa), Sebilürreşat (Eşref Edip) ve Toksöz (Abdülkadir Kemali) gazetelerinin

²⁷⁹ Yalçın, gerçekten söylediği görüşlere sahip olmasına karşın, Mustafa Kemal’in şahsına güven beslemediğinden ve onun diktatörlüğe gideceğini düşündüğünden, Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber birden bire şeriat ve halifelik savunan yazılar yazmıştı.

²⁸⁰ **a.k.**, s.150.

²⁸¹ **a.k.**, s.151.

²⁸² Sertel, **a.g.e.**, s.140.

²⁸³ Topuz, **a.g.e.**, s.151.

yazarlarının yargılanması izledi. Bu olaylardan iki ay sonra da Vatan gazetesi kapatıldı ve Ahmet Emin, Suphi Nuri, Ahmet Şükrü, İsmail Müştak Beylerin tutuklanıp Elazığ İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmelerine karar verildi. Gazeteciler, kendilerine gelen telkinler sonucunda, Gazi'ye aflatı için mektup yazdılar.²⁸⁴ Gazi de mahkeme başkanına bir telgraf çekerek, bu durumun dikkate alınmasının uygun olacağını belirtti ve sonunda bütün gazeteciler beraat ettiler. Anlaşılan o ki, Yalman, gazetecilik yapmama taahhüdü karşılığında bu beraati koparmıştı. Bu sebeple 10 yıl gazetecilikle uğraşmadı.²⁸⁵ Sonuç olarak, Takrir-i Sükun Kanunu, muhalif gazetecileri susturmayı ve basını kontrolü altına almayı, hükümet için mümkün kılmıştı.

6.1.2. 1931 Basın Yasası ve Otoriter Sistemin Kurumsallaşması

1929 Büyük Buhranı sonrası, Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde başlayan arayışlar, görelı bir serbestleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Serbest Fırka kurulmuş ve basında bu partiyi destekleyen ve CHF'yi eleştiren yazılar yer almıştır. İlk başta bunun demokratik yönetimin bir gereğı olduğunu belirterek ılımlı bir tavır takınan CHF'li köşe yazarları, muhaliflerin eleştiri tonunun artması ve SCF'yi gerçek bir iktidar alternatifi olarak görmeleri sebebiyle tutum değiştirmişlerdir.

Fethi Okyar'ın olaylı İzmir seyahatinden sonra tartışmaların sertliğı artmış ve ağır suçlamalar karşılıklı olarak yöneltiştir. Aslında bir iktidar alternatifi olmaktan ziyade, ölçülü bir denetim aracı olarak kurulması planlanan SCF'nin, istenilen noktanın ötesinde bir etki yaratması ve halktan gördüğü teveccüh, ona olan

²⁸⁴ a.k, s.152.

²⁸⁵ a.k, s.154.

tahammülün kısa sürmesine yol açmıştır. Atatürk'ün de CHF'den yana ağırlık koyan beyanatları sonrasında Fethi Okyar ve arkadaşları, partiyi feshetmek zorunda kalmıştır.²⁸⁶

SCF'nin feshedilmesinden kısa bir süre sonra, 1931 yılı şubat ayında, basında yeni bir basın yasasının hazırlanmakta olduğuna dair haberler çıkmaya başlamıştır.²⁸⁷

Temmuz ayında konu mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Tartışmalar çok sert geçmiş, CHP'lilerin çoğu, basının sıkı sınırlamalara tabi tutulmasını savunmuşlardır.²⁸⁸ CHP Milletvekili ve gazete yazarı Mahmut Soydan ise, bu sert eleştirilerin haklı endişelerden kaynaklandığını yazmıştır.²⁸⁹

Sonuç itibarıyla Basın Yasası, 25 Temmuz 1931 tarihinde, sadece 1 red oyu alarak kabul edilmiştir. Kanun, 68 asıl, 2 geçici madde ve 23 bölümden oluşmaktadır.²⁹⁰

1931 Basın Yasası'na göre,²⁹¹ gazete veya dergi çıkarmak için ruhsat alma mecburiyeti bulunmamaktadır. Fakat ülke menfaatine ters düşen yayınlar yapan gazeteler, hükümet kararıyla kapatılabilir. Yine rejim ya da devrim aleyhine veya padişah ve halife lehine övücü yazı yazmak; komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlarda bulunmak yasaktır. Hükümet, ülke dışından gelen gazete ve dergilerin

²⁸⁶ Bununla birlikte, basında SCF'yi destekleyen yazıların yer alması, Halk Partisi saflarında büyük bir kaygı uyandırmıştır. Bunu devrime karşı bir sadakatsizlik olarak algılayan Falih Rıfkı, muhalif gazetecileri çok ağır şekilde eleştiren şu sözleri söylemiştir: "Bütün bu muhalif gazeteciler, hepsi, bir kelime ile alçaktırlar. Balkanlar'dan Amerika'nın öbür ucuna kadar öyle mahluklar, casus ve baba katili gibi iğrenç mücrimlerle bir sıraya konur ve şahsi hürriyetleri bile kendi ellerine teslim edilmez. Biz ise gazete denen müesseseyi teslim etmişiz." Bkz. Koç, İ.Ceyhan, **Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri (1929-1938)**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2006, s.19.

²⁸⁷ a.k, s.13.

²⁸⁸ Bkz. Koç, a.g.e, s.16-17.

²⁸⁹ a.k, s.18.

²⁹⁰ a.k, s.19.

²⁹¹ 1931 Basın Yasası'na dair bilgi için bkz. Koç, a.g.e, s.31-32.

ülkeye girişini de yasaklayabilecektir. Gazetelere getirilen bir diğer yasak, piyango, tombala, lotarya gibi oyunlara ilişkindir. Bu oyunların oynatılması yasaklanmıştır.

1931 tarihli Basın Yasası, 28 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3518 sayılı yasa ile bazı değişikliklere uğratılmıştır. Yasaya göre gazete ve dergi çıkarma, kötü ün sahibi olmama (md 12) ve yayının yapıldığı yerin nüfusuna göre 500 liradan 100.000 liraya kadar milli bir bankanın kefaletini taşıyan güvence mektubu verme (md 9) şartlarına bağlanmıştır. 27. maddede yapılan bir değişiklikle ise, takma isimle ya da imzasız olarak yazılan yazılar, ülkenin iç ve dış güvenliği ve gizli askeri bilgilere ait ise, gazete sahibinin yazarın kimliğini Cumhuriyet Savcılığı'na bildirmesi zorunluluğu, bütün yazıları kapsar hale getirilmiştir.²⁹² Böylece söz konusu yasanın, rejimin otoriter mahiyetini arttırarak devam ettirdiği söylenebilir.

Basının kontrol edilmesi için etkili olarak faaliyet gösteren kurumlardan biri de Matbuat Umum Müdürlüğü'dür. İlk olarak 7 Haziran 1920'de kurulan müdürlük, 1931 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş, 1 Haziran 1931'de lağvedilmiştir. Fakat kapanmasından iki sene sonra, 22 Mayıs 1933 tarihli kuruluş kanunu ile tekrar kurulmuştur. Yeniden örgütlenen müdürlüğün başına ise, Vedat Nedim Tör getirilmiştir. Basın, özellikle bu tarihten itibaren sıkı bir denetim altında tutulmuş,

²⁹² 1938'de alınan önlemlerle ilgili olarak Alpay Kabacalı da şunları yazmaktadır: "1938'de Emniyet Umum Müdürlüğü'ne bağlı, basını denetlemekle kalmayıp bütün yazar, gazeteci ve muhabirleri fişlemekle de görevlendirilen IX. Şube kuruldu. Bu şubenin bir örneği elimizde bulunan 24 Ocak 1939 tarihli 1938 yılı faaliyet raporunda şöyle yazmaktadır: 'Günlük gazetelerin ekserisi İstanbul'da çıktığına ve bunlardan bir kısmının yabancı ideolojilerin tesiri altında kalmış bulduklarına göre yapılan neşriyatın günü gününe incelenmesi için (...) İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde şubemiz namına bir memur bulundurmak ve çalıştırmak faydalı olur kanaatindeyiz.(...) Bizim maksadımız, İstanbul'un günlük gazetelerini saati saatine tetkik edecek emniyetçi, atlamaz ve durbin bir gözün orada bizi temsil etmesidir.(...) Bundan maada gazete muharrir ve muhabirleri hakkında da siyasi kanaatlerini yazılarından ölçmek suretiyle sağlam esaslara müstenit bir fiş tanzim edeceğiz.'" Bkz. Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.156.

Atatürk'ün kişiliğine ya da devrimlere karşı, hilafet, şariat, Turancılık, ırkçılık, komünistlik gibi “tahriklere” karşı çok hassas bir tutum takınılmıştır.²⁹³

Özellikle Serbest Fırka deneyiminden sonra, gazetelerin zaten Halk Partisi çizgisine getirildiği söylenebilir. En önemli denetim mekanizmalarından biri de, gazete sahiplerinin ve yazarlarının büyük ölçüde CHP vekillerinden oluşuyor olmasıdır. CHP'nin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye ve devamı olan Ulus'un dışında, Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'i, Mahmut Soydan'ın Milliyet'i, Asım ve Hakkı Tarık Us'un Vakıf'ı bunlar arasında sayılabilir.²⁹⁴ Hatta kalemi güçlü görülen muhalif gazete yazarları, milletvekilliği teklifi ile hükümet yanlısı yapılmaya çalışılmıştır.²⁹⁵

Koloğlu'nun belirttiği gibi, 1930'larda Kemalizm'i diğer ideolojiler arasında bir yere oturtma çabasında basının işlevi, yeni fikirler üretmek değil; fakat partiden gelen yönergeleri tartışmasız şekilde topluma aktarmaktır.²⁹⁶ İleride örnekleriyle göstereceğimiz gibi, bu yıllarda önemli bir kültürel devrim atılımı yapılmaktadır ve bu atılıma karşı bir yayın politikası izlenmesi de mümkün değildir. Aksine, basın, çeşitli uygulamalarla bu hamleyi destekleyici yayınlar yapmıştır.

²⁹³ Koç, **a.g.e.**, s.36.

²⁹⁴ Şüphesiz, hükümeti destekleyen gazeteler bunlarla sınırlı değildir. Akşam, İdam, Son Saat, Anadolu gibi gazeteler de, hükümet yanlısı yayınlarıyla göze çarpmıştır. Hatta cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul basını, Akşam gazetesinin Mustafa Kemal'e gösterdiği bağlılık ve verdiği destek nedeniyle, gazetenin ortaklarını “Mustafa Kemal'in prensleri” şeklinde nitelemiştir. Bkz. Kavaklı, **a.g.e.**, s.51.

²⁹⁵ Kabacalı, 1920-1939 arası dönemde, TBMM'de milletvekilliği yapan basın mensuplarının sayısının kırkı bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Kabacalı, **a.g.e.**, s.153.

²⁹⁶ Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, Ağustos 2006, s.118.

6.2. Basında Halkla İlişkiler ve İdeoloji Aşılama

Yukarıda ele aldığımız bir dizi uygulama ile basın, sıkı bir şekilde kontrol altına alınmıştır. Muhafif seslerin çıkmasının büyük ölçüde önlendiği bu ortamda, Kemalist ideolojinin basın aracılığı ile halka benimsetilmesi, şüphesiz çok daha zahmetsiz bir şekilde gerçekleşecektir. Yukarıda açıkladığımız bir dizi uygulama ve tedbirle, Cumhuriyet Halk Partisi, basını kontrol altına almış ve gerek Kemalist prensipleri yaymak gerek halkı rejime ve yönetime ısındırmak gerekse de halkın inkılap sürecine katılımını sağlamak doğrultusunda kullanmıştır.

Özellikle 1931 Basın Yasası ile Ahmet Oktay'ın deyişiyle adeta “kamuoyu dilsizleştirilmiştir.” Bu sebeple gazetelerin denetim kısılcısından kaçabilmek için, siyasi olaylarla ilgili polemiklerden mümkün merteye uzaklaştığı görülmektedir. Aynı olgu, gazetelerin magazin, aktüalite-roman, hikaye ve dış haberler gibi konulara ağırlık vermesini beraberinde getirmiştir.²⁹⁷

Bununla birlikte bizim çalışmamızı basın bağlamında ilgilendiren kısım, belirttiğimiz dört amaç doğrultusunda, basının, Tek Parti'nin bir ideolojik aygıtı olarak nasıl kullanıldığıdır. Kemalist prensiplerin benimsetilmesi ve inkılap sürecine katılımın sağlanması noktalarından, özellikle dil, kılık-kıyafet ve tarih tezi konularında basının sağladığı katkı dikkatle incelenmiştir. Aşağıda, bu hususların basında nasıl işlendiği ele alınmaktadır.

²⁹⁷ Kavaklı, a.g.e, s.77-78.

6.2.1. Halkın İnkılap Sürecine Katılımının Sağlanması

Halkın inkılap sürecine katılması hususunda, basında temelde iki tür uygulama görülür. Bunlardan bir tanesi, ödüllendirme ya da promosyonlar, dikkat çekici yayınlar ya da yarışmalar aracılığıyla, halkın ilgisini temin etmektir. Büyük bir eğitim seferberliğine dönüşen Harf Devrimi sırasında, bu uygulamaya özellikle rastlanır. Basın, bu sürece, kıraat sütunları oluşturarak; promosyon ve ödüllendirmelerle²⁹⁸ halkı gazete okumaya teşvik ederek katkıda bulunmuştur.

Bunun yanı sıra, Türk Ocakları'nda ve Halkevleri'nde olan çeşitli etkinlikler de basın tarafından duyurularak, halkın katılımı teşvik edilmeye çalışılmıştır. Yine, önemli günlerde²⁹⁹ ya da Mustafa Kemal Atatürk'ün ziyaretlerinde,³⁰⁰ basın bir coşku havası yaratarak, halkın miting alanlarına gitmesini teşvik etmiştir.

Dil devrimine ilişkin olarak ise, 1933 senesinde, Türk Dil Kurumu tarafından gazetelere verilen sözcük listeleri yayınlanmış ve yurttaşlardan da bu listeleri takip ederek verilen sözcüklere öz-Türkçe karşılık bularak ilgili yerlere yollamaları istenmiştir. Yine örneğin Cumhuriyet gazetesi, 1933 senesinde bir dil müsabakası düzenlemiş ve içinde en az yabancı sözcük bulunan ve iyi bir Türkçe ile yazılmış

²⁹⁸ Bu konuda faaliyet gösteren gazetelerin Halk Partisi tarafından parasal yardım gördüğünü de belirtmek gerek. Özellikle Harf Devrimi'nden sonra azalan gazete tirajlarından ötürü pek çok gazetenin kapanma noktasına gelmesi, hükümeti “fırka ve hükümetin propagandasını yapan” gazeteleri destekleyici önlemler anlamaya itmiştir. 1928 yılının sonuna doğru İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yaptığı teklif doğrultusunda, yabancı ülkelerden getirilecek yeni matbaa harflerinin gümrük vergisinden muaf tutulması için Gümrük İdaresi özel bütçesine 200.000 lira eklenmesine; yine Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesine gazetelere dağıtılmak üzere 200.000 lira ilave edilmesine ve “belirli” gazetelere 1 Aralık 1928 tarihinden itibaren aylık yardımda bulunulmasına karar verilmiştir. Bkz. Ova, **a.g.e.**, s.107.

²⁹⁹ 20 Teşrinievvel 1929 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde, halkın rejimi desteklemesi konusunda şöyle bir haber yer almıştır: “Vatandaş, 29 Teşrinievvel Cumhuriyet Yıldönümüdür. O gün Hamiyet-i Etfal rozeti alarak aziz Cumhuriyet'in temelini kuvvetlendir.”

³⁰⁰ Örneğin 6 Ağustos 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Mustafa Kemal'in İstanbul'u ziyareti, birinci sayfadan büyük puntolarla ve bayraklarla bezeli olarak, “Sevgili Gazimizi Bugün Doya Doya Bağrımıza Basacağız” şeklinde, yine Mustafa Kemal'in Eskişehir ve Bursa seyahatleri de, 12 Ocak 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, birinci sayfadan “Eskişehir ve Bursa Bir Bayram Sevinci İçinde Kendilerini Bekliyor” şeklinde verilmiştir.

hikaye yahut nesirlerden en iyi on tanesine ödül vaad etmiştir. Bunlardan en iyi otuz tanesi de gazetede yayınlanacaktır. Milliyet gazetesi de, 1934 senesinde, bir güzel yazı yarışması düzenlemiştir.

Batı medeniyetinin bakış açısını ve zevklerini halka kazandırmak ve bu hususta halkı teşvik etmek adına, sanatsal faaliyetlere ilişkin yarışmalar da düzenlenmiştir. Örneğin Cumhuriyet gazetesi, 1 Ocak 1930 senesinde sonuçlanan bir Müzik yarışması düzenlemiştir. Batı müziği alanında gerçekleştirilen yarışmayı, Hudadat Şakir Hanım kazanmıştır.

Daha sonra ise, yine bir müzik yarışması düzenlenmiş ve bu sefer amaç, “Öz Türk Müziğinin Örneklerini” bulmak olmuştur. Bu yarışma, 1934 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bilime ilişkin olarak da halkın hem bilgilendirilmesine hem de bu hususta ilgisinin çekilmesine çalışılmıştır. Yine Cumhuriyet gazetesi, 1928’de “Büyük Alimler Yarışması” ve 1929’da da “Medeniyete Hizmet Eden Büyük Adamlar Yarışması” düzenlemiştir.³⁰¹

Belirleyebildiğimiz ikinci bir uygulama türü ise, inkılap sürecine katılımı, vatani bir görev olarak³⁰² halka empoze etmek şeklindedir. Kemalist ideolojide halkın devletin amaçlarına hizmet etmesi, bir görev olarak algılanmıştır. Özellikle rejimin otoriter eğilimlerinin artmasıyla, nizam, intizam, disiplin ve şeflerin çağrılarına icabet etmek kavramları, basında sıkça kullanılır olmuştur.

Örneğin Halk Partisi’nin ideolojik yayın organı olarak görülebilecek Hakimiyet-i Milliye yazarlarından Zeki Mesut’a göre, inkılap hayatı her şeyden önce say ve nizam

³⁰¹ Köktener, Aysun, **Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2005, s.39.

³⁰² İnsanların yapacakları eylemleri vatani bir görev olarak göstermenin insanların sürece olan ilgisini arttıracığı düşünülüyordu.

hayatıdır. İnkılap hayatı disiplin ve fedakarlığı icap ettiren bir yaşayış şekli olduğu için bazı cepheleri itibariyle fertlerin hürriyetini ve serbestçe inkişaf arzusunda bulunan kaprislerini tehdit ve tazyik edebilir. Bununla birlikte, cemiyet içinde mevkii, mesleği ne olursa olsun hiçbir fert inkılap hayatıyla alakası olmadığını iddia edemez. Her vatandaş kendi muhitinde inkılabı hizmet edecek vaziyettedir. Eski devirlerin memurlarından farklı olan bugünün memurları da, halkın devletle münasebetlerinde bir laubalilik görürlerse, bunun tekrar ortaya çıkmasını önlemek için gerekeni yapacaklardır.³⁰³

Aynı zamanda Siirt Mebusu olan Mahmut Soydan ise, Harf İnkılabı ile ilgili yazdığı bir şiirde, inkılap sürecine katılımı, şefin buyruğunu yerine getirmekle ilişkilendirmiştir:

“Okuyup yazdın mı gayrı bir kere

Kimse getiremez sırtını yere

Gazi'nin emrinden ayrılma zerre

Tutunduğun tek daldır hemşeri!”³⁰⁴

Soydan'ın şiirinde görülen iki yönlü ilişki, şefin çağrısına icabet hususunda süreklilik arz eden bir nitelik olmuştur. Bir yandan, şefin emirlerinin mutlak doğruluğu ve isabeti öne çıkarılırken, diğer yandan yapılanların ve istenilenlerin

³⁰³ Zeki Mesut (Alsan), “İnkılap Hayatı”, **Hakimiyet-i Milliye (14 Teşrinievvel 1929)**. Aka Gündüz'ün “Yıl Dönümü ve Bir Vaziyfe” başlığıyla 28 Ekim 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan şu görüşü de, inkılap sürecine katılımın bir görev olarak benimsetilmeye çalışılmasına iyi bir örnektir: “ Her yılın bu gününde her birimiz ayrı ayrı ve beşer onar dakikya kendi kendimize bir vicdan ve fikir hesabı vermekle mükellefiz, mesela: Ben bu sekiz sene içinde cümhuriyete ve inkılabı ne hizmetler ettim? Kaç vatandaşa kaç şey öğrettim? İnkılap hareketlerindeki işimin ve bağlılığımın derecesi ne oldu? Nefsimin bu muhasebesi neticesinde beraat kararı verebiliyor muyum? İşte bu gibi sualler, her yılın 29'uncu teşrinievvel sabahı bizden cevap bekler. Eyi cevap verebilirsek, eyi bayram etmeye hak kazanırız.” Aka Gündüz, “Yıldönümü ve Bir Vaziyfe”, **Hakimiyet-i Milliye (28 Ekim 1931)**. Bu türden yazılarla, bir yandan “ben katılmasam ne olacak ki?” şeklinde belirecek itirazlar bertaraf edilmeye ve katılımın vatani bir görev olduğu benimsetilmeye çalışılıyor, diğer yandan da bu katılımı gerçekleştirilmeyenlerde bir suçluluk duygusu yaratılmak isteniyordu.

³⁰⁴ Mahmut Soydan, “Kaldır Hemşehri”, **Milliyet (8 Ocak 1929)**.

halkın kendi çıkarına uygun olduğu vurgulanmıştır. Böylece halktan, kendi çıkarına olan inkılap sürecini benimsemesi ve ona katılması istenmektedir.

6.2.2. Halkın Yönetime ve Rejime Isındırılması

Halkın yönetime ısındırılması konusunda izlenen politikanın, büyük ölçüde şeflerin yaşamları ve yaptıklarıyla ilişkilendirildiği görülür. Bu noktada basındaki şef imajı, iki yönlüdür.

Birinci modelde şef, II. Mahmud döneminde başlayan süreci devam ettirerek, dünyevi işleri içinde, halktan biri olarak takdim edilir. Şefler, güneşlenmekte, denize girmekte, ata binmekte³⁰⁵ ya da halkla birlikte yemek yemek için restorana gitmektedirler.³⁰⁶

Şeflerin halkın içinde, halkın sorunları ile meşgulken takdim edilişleri, halkçı lider profilinin bir diğer bileşenidir. Gazetelerde hemen her gün Atatürk, İnönü ve bakanların, nerede, halkın hangi meselesi ile meşgul olduklarına dair haberler yer almaktadır.³⁰⁷

İmajın diğer kısmı, Atatürk'ün karizmatik kişiliği etrafında şekillenmektedir. Atatürk'ün her yaptığı iş ayrı bir bereket ve keramet taşımakta,³⁰⁸ gittiği her yerde bir

³⁰⁵ 24.7.1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, “Başvekilimizin Tatil Günleri” başlığı ve “İsmet Paşa Hz. Nasıl Vakit Geçiriyorlar?” alt başlığı altında verilen haberde şöyle denmektedir: “Başvekilimiz sabahları deniz ve güneş banyosu yapıyor, akşamları atla geziyorlar.”

³⁰⁶ 1.8.1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Demokrat Başvekilimiz başlığıyla verilen haber: “Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri, dün aileleri ve yaverleri ile birlikte Sirkeci’de Ali Efendi Lokantası’na giderek öğle yemeği yemişlerdir. O sırada lokantada bulunan müşterilerden paşayı tanıyanlar demokrat Başvekilimize lazıme-i ihtiramı ifa etmişlerdir.”

³⁰⁷ Örneğin 20.7.1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, “Ankara’nın Eski Kısmında Büyük Bir Yangın Felaketi” başlığı altında verilen haberde, Gazi Hazretlerinin bütün geceyi yangın yerinde geçirerek yangının söndürülmesine çaba gösterdikleri belirtilmiştir. Yine 7 Eylül 1930 tarihli Milliyet gazetesindeki “Gazi Hz. İsmet Paşa ile birlikte Halk Arasında” habere de bakılabilir. Gazetelerde, bu türden daha pek çok haber bulunmaktadır.

³⁰⁸ Yunus Nadi, 6.8.1929 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki başyazısında şöyle demektedir: “Her hareketinde bir hikmet, her işaretinde bir mana olan Büyük Gazi’nin şimdi de millete iktisat yolunda rehberlik etmekle meşgul bulunduğunu herkes biliyor.”

bayram coşkusu yaşanmaktadır.³⁰⁹ Türk halkının, daha önce yaptığı yanlışlar, başında bulunanlara güvenmemesinden ötürüdür. Oysa Gazi'nin ilhamatına tabi olan millet, ona karşı sınırsız bir güven beslemektedir.³¹⁰ Bu yüzden, çizilen bu açık yolda, yanılma imkanı yoktur.³¹¹

Halkın şefine duyduğu sonsuz güven, halkçı-köycü söylemle de perçinlenmeye çalışılmıştır. Halka yakın ve halkçı tavır basında yüceltilirken, bir Köylü Cumhuriyeti olmakla da övünülmüştür. Bu bağlamda milliyetçi bir Cumhuriyet için en sağlam temel olarak görülen köylülerle daha yakından ilgilenilmesi görüşü savunulmuştur.³¹²

Halkın yönetim ve rejime ısındırılmasında, Osmanlı-Cumhuriyet dikatomisinden de yararlanılmıştır. Osmanlı döneminde, kasıtlı olarak geri plana itilen ve zulmedilen Türklüğün³¹³ Cumhuriyet döneminde nasıl yüceldiği, medeniyetten uzak bir durumdayken medeni bir toplum haline nasıl geldiği, ülkenin nasıl bayındır hale

³⁰⁹ 2.3.1935 tarihli Ulus gazetesinde, "Kayseri'de Atatürk Heykeli" başlıklı haber: "Büyük Önder Atatürk'ün belediye tarafından, askeri kıyafette, heykeltıraş Kenan Ali'ye yaptırılan heykelinin açılma merasimi bugün saat 14'de Cumhuriyet Meydanı'nda yapıldı. Şehir baştan başa donanmıştı. Daha sabahtan meydan on binlerce halk ile dolmuştu. Şehirde büyük bir canlılık göze çarpıyordu. Her dükkan ve ev bugünün şerefine süslenmişti. Saat 14'de artık Cumhuriyet Meydanı'nda kımıldamanın dahi imkanı kalmamıştı." Aynı gazetenin 6.3.1935 tarihli nüshasında da, "Kayseri'de Atatürk Heykeli Günü" başlıklı haberde, heykel açılışının büyük bir bayram olduğu ve halkın gece yarısına kadar Cumhuriyet alanından ayrılmayarak sürur içinde eğlendiği belirtilmektedir. Bu husus, öyle görünmektedir ki Rusya'da olanların örnek alınmasıyla yakından ilgilidir. Nitekim Zeki Mesut, "Propaganda Kuvvetli" adlı yazısında şöyle demektedir: "Almanya her gün bir vesiyle ile yapılan şenlikler, içtimalar, müsabakalar, kongreler dolayısıyla adeta bir panayır yerine dönmüştür." Zeki Mesut (Alsan), "Propaganda Kuvveti" **Hakimiyet-i Milliye (18 Eylül 1933)**.

³¹⁰ "Türk milleti eğer tarihte zaman zaman yanlış yollara sapmışsa, bu aldanişın sebebi, başında bulunanlara emniyet etmemesidir. Halbuki bugün Gazi'nin ilhamatına tabi olan millet, o büyük şefine karşı nihayetsiz bir itimat besliyor." Mahmut Soydan, "Türkiye'nin Atısı", **Milliyet (19 Ocak 1929)**.

³¹¹ "Yolumuz aydınlıktır. Yanılmaya imkan yoktur. İnkılabın prensipleri bu yolu vuzuh ile çizmiştir." Bkz. Mahmut Soydan, "Temel Taşı", **Hakimiyet-i Milliye (29 Ekim 1929)**.

³¹² 4.1.1933 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Köy Ne Halde" başlığıyla yayınlanan haberde, Türkiye'yi bir Köylü Cumhuriyeti olduğu için küçümseyen Avrupalılar eleştirilir. Tam aksine, Türkiye, en sağlam bir temel olan köylülere dayanmaktadır. Buna göre tek yapılması gereken, onlarla daha yakından ilgilenmektir. Yine, basında, köylülerin durumunun iyileştirilmesi ve köylünün korunması hususlarında pek çok haberin yer alması, döneme egemen olan köycü/halkçı söylem ile ilişkilendirilebilir.

³¹³ Örneğin Reşit Tankut, "Köylerimiz: Bugün Nasıldı? Dün Nasıldı? Yarın Nasıl Olmalıdır?" başlığını taşıyan ve 30.12.1938 tarihli Ulus gazetesinde yayımlanan yazısında, "(...) Osmanlı idaresi bu bahtiyar durumu da çok gördü. Sıra sıra cellatlar, sürü sürü Türkmen doğramaya başladı. Zaten ta Fatih döneminde bu işe Otlukbeli'nden başlanmıştı. Sonralar şeriatçı zihniyet kuvvet bulunca, Türkmen aleyhtarlığı kızıştı kızıştı." şeklinde bu durumu ifade etmiştir.

getirildiği³¹⁴ ve ülkenin zenginliklerinin yeni bir bilinçle nasıl ele alınıp halkın hizmetine sunulduğu, yabancıların sömürdüğü Türk topraklarının yalnızca Türk halkına nasıl hasredildiği³¹⁵ sıklıkla işlenmiştir. Bu şekilde, kendisine ait olan rejime, sahip çıkması gerektiği mesajı verilmiştir.

6.2.3. Kemalist İlkelerin Halka Benimsetilmesi

İnkılap yanlısı basının önemli görevlerinden biri de, Kemalist prensiplerin halka benimsetilmesidir. Bu prensipler, köşe yazılarından fıkralara, şiirlerden haber ve reklamlara kadar basının pek çok unsurunda yansıma bulmuştur. Biz bu kısımda, tezin genel kapsamı bağlamında, milliyetçilik ve medeniyetçilik ilkelerinin basında işlenişine değineceğiz.

6.2.3.1. Milliyetçilik

Milliyetçilik, Kemalist prensipler içerisinde en vurgulu olarak işlenen konuyu oluşturur. Oldukça geniş bir ölçekte, milliyetçi temaları görmek mümkündür.

Bunların başında, hiç şüphesiz ki, Türk Tarih Tezi'ni işleyen ve savunan yazılar gelir. Diğer ideolojik yayınlarda olduğu gibi, burada da, Osmanlı-Bizans ve Haçlı

³¹⁴ “Bundan 14 sene evvel padişah diye besmelesiz ağızımıza alamadığımız adamlar yüzlerce seneden beri esirlik nedir bilmez, kölelik nedir tanımaz, bizim gibi asil ve kahraman oğullarını pahasız ve fiatsız olarak bundan 30 sene evvel bize kölelik yapan bir millete sattırdı.(...) O günlerde vergilerle mi mükellef değildik? Askerlikte çantalar omzumuzda boyunlarımız kırılacak bir hale mi getirilmedi? Padişahlar zevklerine hizmet etmişlerdi de, hangi demiryollarını hangi şoseleri meydana getirmişlerdi? Şu içinde bulunduğumuz 14 yıl içinde bin bir zahmetten kurtulup şimdi neremiz kaldı ki demiryolu varmasın; neremiz kaldı ki etrafımız örümcek gibi şose olmasın?” Kanad, Halil Fikret, “Ankara Köylerinde Kültür Hareketleri” **Ulus (23 Aralık 1938)**.

³¹⁵ “Osmanlı Türkiyesi, bütün rejisinin adında görüldüğü üzere müşterekülmenfaa bir müessese idi. Ancak bu menfaat beraberliğinin en küçük payı Türklerindi. Kemalist Türkiye yalnız Türklerindir; o, bir tek menfaati temsil eder.” Atay, Falih Rıfkı, “1872-1936”, **Ulus (27 Aralık 1936)**.

zihniyetinin yanlı ve hatalı tarih anlatılarının eleştirisi yapılmakta ve tüm dünyada önde gelen bilim adamlarının bu tezi artık kabul ettikleri belirtilmektedir.³¹⁶

Milliyetçilikle ilgili üzerinde titizlikle durulan bir diğer tema, dil meselesidir. Basında Harf Devrimi'ne ilişkin olarak, bu devrimin ümmiliği kaldırarak ulusun egemenliğini etkin şekilde kullanmasına yardımcı olacağı ve Türkler arasında cehaletin kaynağı olan Arapça'nın etkisini sona erdirerek halkı Batı medeniyetine daha çok yaklaştıracığı görüşü egemen olmuştur.³¹⁷ Öz-Türkçecilik hareketi bağlamında ise, yazarların kullandıkları Öz-Türkçe kelimelerin anlamlarını yazının sonuna ekleyerek halkı bilgilendirdikleri görülmektedir. Yine öz-Türkçe yazılan yazılar, okuyucuya işaret edilmek kaydıyla sıklıkla yayınlanır olmuştur.

Milliyetçilikle ilgili dikkat çekici bir diğer tema, yerliliğe verilen önemdir.

Öncelikle, gazetelerde yerli malı kullanılmasının teşvik edildiği görülmektedir ve Yerli Malı Pazarı'na ilişkin büyükçe ilanlar yayınlanmıştır. Yerli Malı Haftası yaklaştığında, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin verdiği ilanlar gazetelerde yer almıştır. Bunun yanı sıra, çeşitli ürünler için yerliliğin vurgulandığına da rastlanmaktadır. Örneğin 28 Şubat 1933'te, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında Salih Zeki, "Mutlaka Yerli Tavuk" başlığı altında, memlekette ecnebi tavukları çoğaltılmasından ve ecnebi horozların yerli tavuklarla melez yapılması teşebbüsünden vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yerli malı kullanımı, şiirlerle de teşvik edilmiştir. Haşim Nezihi'nin şu şiiri, buna bir örnektir:

³¹⁶Örneğin bkz. Artin Cebeli, "İki Nehir Ve Deniz Medeniyetini Türkler Kurdu!" **Cumhuriyet (14 Ocak 1933)**.

³¹⁷ Harf Devrimi konusunda egemen olan görüşler için bkz. Ova, **a.g.e**, s.89-91.

“El malını ne diye sırtına giyeceksin?

Yurdundan yabancılar artık elini çeksın

Sen kendi kumaşınla kendi vücudunu sar.”

Yerlilik/millilik vurgusunun özel hayat bağlamında gündeme geldiğine de tanık olmaktadır. Bu vurgunun yer aldığı bir yazı, 9.1.1929 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. K.Ö adıyla kaleme alınan yazı “Yalnız Türk Kızı” başlığını taşımaktadır ve yazıda vatanını seven her Türk’ün ecnebi kadınla evlenmeyi aklından silmesi gerektiği öne sürülmüştür.³¹⁸

6.2.3.2. Medeniyetçilik

Medeniyetçilik, Kemalist basında bazı bağlamlarda milliyetçilik ile iç içe geçmiş olarak ele alınmıştır. Yukarıda değindiğimiz dil ve tarih konularının basında yer alma şekillerine bakıldığında, milliyetçi vurgu kadar medeniyetçi vurgunun varlığı da dikkati çeker. Çünkü Dil Devrimi, yalnızca sözcüklerde Türkçeleşmeyi ve okuma-yazmayı arttırarak milli bilinci yükseltmeyi hedeflemez. Aynı zamanda, Türkleri köhnemiş Doğu uygarlığından koparıp Batı uygarlığına götüren bir işlev de görmektedir.³¹⁹ Türk Tarih Tezi’nin işlenişinde de benzer bir tutum söz konusudur. Türkler, hemen her yere medeniyeti götürmesiyle övünç duyulacak bir kavimdir. Türklük gururu ile medeniyetçilik, bu noktada iç içe geçmiştir.

³¹⁸ Yazıda şu ifadeler kullanılmıştır: “Ecnebi kadınla evlenmemeyi her Türk prensip olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Çünkü dava hükümetle iş göreceklere münhasır değildir. Vatanını seven her Türk’ün ecnebi kadınla evlenmeyi aklından silmesi lazımdır.(...) Evlilik hayatının şahsi olduğu kadar vatani gayeleri de vardır.(...) Ecnebi bir kadın yarın belki kardaşına karşı harp edecek olan bir millete çocuk hediye etmez.”

³¹⁹ Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü, Matin gazetesi muhabiri M. Henri de Kayol’a verdiği beyanatta, konuya ilişkin şu sözleri dile getirmiştir: “Mustafa Kemal bir gün meclisin bazı tarihi içtimalarında olduğu gibi bir peygamber kehanetiyle Türkiye ile Avrupa arasında ve millet ile medeniyet arasındaki mevaniin bizim Arap harfleri olduğunu söyledi.” Bkz. “Biz Asyai Bir Hükümet Değiliz” başlıklı haber, **Cumhuriyet (18 Ağustos 1929)**.

Ancak Kemalistlerin medeniyet tasavvurunda çağa ayak uydurma kaygıları, Batıcılıktan daha önde gelmiş görünmektedir. Bu konudaki tedbirli tutumun, özellikle 1930'larda güç kazandığı anlaşılmaktadır. Kemalist yönetimin bu dönemdeki tercihi, liberal demokrat Avrupa ülkelerinden, daha otoriter rejimlere doğru kaymıştır.³²⁰ Bu, kendi iç gereksinimleri ile ilgili olduğu kadar, dış dünyadaki gelişmelerin takibine de ilişkindir. Dönem boyunca Asya'da Rusya ve Japonya; Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın halklarını seferber edebilme becerilerindeki artış, Kemalist yönetimi ve yazarları etkilemiştir.³²¹ Hatta zaman zaman, Asyalı halkların başarılarının dünya güç dengelerinde -dolayısıyla Türkiye'nin duruşunda- önemli değişikliklere yol açacak gelişmeler olarak yorumlandığına da rastlanılabilmektedir.³²²

Fakat söz konusu kayma, daha çok devlet organizasyonu ve ilkelerin yorumlanışında ortaya çıkmıştır. Dönemin basınında, Kemalist medeniyet anlayışının ana doğrultusu olan Batı uygarlığına girme konusunda bir değişikliğe rastlamadık. Bu, Cumhuriyet ve demokrasi gibi ana ilkeleri savunan yazılardan, kılık kıyafet gibi daha tekil meselelere ilişkin haber ve yorumlara kadar, açıklıkla göze çarpmaktadır.

³²⁰ Kemalist yönetim halkçılığı (demokrasi) bir ilke olarak benimsemekle birlikte, dönem içerisinde onun liberal-demokrat ülkelerdeki uygulanışı eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Öyle ki, bu ülkeler, demokrasinin gerçek mahiyetini anlayamamakla itham edilmiştir. Zeki Mesut Alsan'ın 3 Mart 1935'te Ulus gazetesinde yayınlanan "Kamutay Açılırken" başlıklı yazısı, bu görüşü savunan çok sayıdaki yazıdan sadece bir tanesidir. Alsan, şöyle yazmaktadır: "Kamutay, Türk ulusunun özünü ve sözünü içinde yaşatan yüksek bir kurumdur. Başka ülkelerde olduğu gibi, o türlü siyasal ve ekonomik partiler için kavga alanı değildir. Vakit vakit terazinin ağır basan gözündeki isteklere bağlanan bir kurum sürekli ve verimli işler göremez. Başka ülkelerde bunun türlü örneklerini görmekteyiz. Demokraside kriz denilen şey de bundan ileri gelmektedir. Yoksa demokrasinin özü her vakit olduğu gibi bugün de değerini tutmaktadır. Ondaki kriz daha çok özün eyi anlayamamasından ve realite alanına eyi uydurulamamış olmasından doğuyor. Demokraside de işin başının ulus içinde ülkü birliğini gerçekleştirmek olduğuna kuşku yoktur."

³²¹ Nitekim Mahmut Soydan, Falih Rıfkı'nın Yeni Rusya adlı kitabıyla ilişkilendirerek yazdığı yazısında, şöyle demektedir: "Yeni Rusya, halkı ısındırmak ve tespit ettiği hedeflere götürmek tilsimini keşfetmiştir." Mahmut Soydan, "Rusya'nın Rejimini Değil Onun Metodlarını Almalıyız", **Milliyet (7 Mayıs 1932)**.

³²² Örneğin Yunus Nadi şöyle yazmaktadır: "Avrupa'nın müstemlekeci tahakkümleri artık yeter olmuştur. Dünyanın idaresini biraz da Asya eline almalıdır ve alacaktır.(...) Yekdiğerleriyle tamamen anlaşmış Asya milletleri: Öyle anlaşılıyor ki kendi kendinizi kurtaracağınız ve ondan sonra da belki insanlığa yol göstereceğiniz zaman hulul etmiş benziyor." Yunus Nadi, "Uzak Şark İşlerinin Bize Verdiği Dersler", **Cumhuriyet (8 Mart 1933)**.

Kılık kıyafet, temelde kadınlara ilişkin bir mesele olarak basında yer almıştır. Kılık kıyafette gözetilen amaç, tamamiyle medeni dünya nezdinde saygı uyandırmaktır; bu sebeple Cumhuriyet gazetesi, dünya güzellik yarışmasına bir Türk güzelinin katılmasını, bir milli mesele olarak gösterebilmiştir.³²³

Kadınların çarşaf ve peçeyi terk etmeleri hususunda yönetimin izlediği tedrici politikanın gereği olarak, incelediğimiz dönem boyunca zaman içerisinde çeşitli illerde belediye kararı ile bu uygulama gerçekleştirilmiş ve konu, şehir şehir basında yer almıştır. Kadınların çarşaf ve peçeyi bırakıp yerine medeni bir kıyafet olan mantoyu giymeleri, basında olumlu yankı bulurken, açık giyim ve vücutla ön plana çıkma da basında eleştiri konusu yapılmıştır.³²⁴ Öyle ki Keriman Halis Dünya Güzellik Kraliçesi olduğunda dahi, Mustafa Kemal Atatürk, bu olayı Türk ırkının güzelliğine bağlamakla birlikte, esas hedefin, yüksek kültür ve yüksek fazilette dünya birinciliği olduğunu belirtmekten geri kalmamıştır.³²⁵

Basında medeniyetçilikle ilgili olarak değinebileceğimiz bir diğer önemli husus, bilim ve sanat faaliyetlerine ilişkindir. Gazetelerde, sinema, tiyatro, müzik, resim gibi sanat faaliyetlerine ilişkin haberler bol miktarda yer almıştır. Bunun yanı sıra,

³²³ 7 Şubat 1929 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Şu yorum yapılmıştı: "Bütün dünya güzellik kraliçelerinin iştirakiyle Amerika'da yapılan beynelmilel müsabakada Türk güzeli niçin bulunmasın? Türk güzelinin Avrupa ve Amerika Kadınlarına nazaran ne noksanı vardır? Bilakis Türkiye güzeli dünya güzellerine her cihetten müteveffiktir. Bütün dünya memleketlerinde milli bir mesele addedilen ve o surette intihap edilerek beynelmilel müsabakaya gönderilen güzellik birincileri arasında Türkiye güzelinin de bulunması zaruri olmak, bu bizim için de milli bir mesele addedilmek lazımdır." Aktaran Aktaş, Cihat, **Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık, Kıyafet ve İktidar**, Kapı Yayınları, İstanbul, Şubat 2006, s.218.

³²⁴ Örneğin bkz. "Kısa Etek Modası" adlı fıkra, **Cumhuriyet (10 Ağustos 1929)** ile "Hazırlık" adlı fıkra **Milliyet (23 Ocak 1930)**.

³²⁵ Atatürk'ün beyanatından akt. Aktaş, **a.g.e.**, s.219-220. Burhan Asaf da, "Dünya Güzeli" başlığıyla yayımlanan yazısında, Keriman Halis'in dünya güzeli olduktan sonra verdiği beyanat hakkında şu görüşleri ileri sürmektedir: " Ne kadar eyi olurdu: Kendisinden mülakat almıya gelen gazetecilere, Keriman Halis Hanım: Ben güzelim ama Türk tütünü benden çok güzel. Türk üzüm, incir, fıstık ve meyveleri benden lezzetlidir, deseydi, diyebilseydi." Burhan Asaf, "Dünya Güzeli", **Hakimiyet-i Milliye (2 Ağustos 1932)**.

örneğin kadın sayfalarında Avrupalı kıyafetlerin tanıtımı yapılmış ve kullanımı teşvik edilmiştir.

Güzellik yarışmalarından müzik yarışmalarına, gazetelerde sıklıkla yer alan sinema ve tiyatro gibi etkinliklere kadar güdülen gaye, halkı, Batı medeniyetine ait zevklere alıştırmak ve tam bir garplı gibi onu şekillendirmektir. Aynı zamanda, özellikle güzellik yarışması ile Türk insanının medeni vasfıyla dünyaya takdim edilmesi amaçlanmıştır.

IV. BÖLÜM

HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok ağır kayıplarla çıkmıştır. Bu savaşta alınan mağlubiyet, imparatorluğun dağılmasıyla sonuçlansa da, Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşturulmuş olan harp okullarında yetişen yetenekli subaylar sayesinde, bu büyük yıkımdan çıkılabilmiş ve Batılı tarzda/çağcıl bir cumhuriyet kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, uzun yüzyıllar, farklı din ve kavimlerden insanları, büyük ölçüde barış içerisinde yaşatabilmiştir. Adalet Dairesi anlayışına dayalı olarak gerçekleşen devlet-reaya ilişkileri, meşruiyetini 19. yüzyıla kadar taşıyabilmiştir. Bu, başlı başına söz konusu yönetim anlayışının kökleştiğinin ve başarısının kanıtıdır.

Ancak 16. yüzyıldan itibaren başlayan ve modern merkeziyetçi devletin kuruluşuna giden süreçte, Osmanlı toplum yapısı, dünya kapitalist sisteminin etkisiyle dönüşüme uğramıştır. Devletin, Adalet Dairesi'ne dayalı anlayışı uygulama imkanının kalmamasının yanı sıra, modern devletin Batılı tarzda kuruluşunu meşrulaştırmak için de, halkla yeni bir tarzda ilişki kurulması gerekmiştir. Bu, bir anlamda yeni bir toplum sözleşmesidir.

Bu süreçte, monarşik bir yönetime sahip olan Osmanlı'da, padişahın halkla yakınlık kurması, onun tarafından inşa edilen "Yeni Düzen'in" güzelliklerinin topluma aktarılması ve tüm dinden ve kavimden insanların devletin eşit tebaası olarak kabul görmesi, ilk elde gerçekleştirilen uygulamalar olmuştur.

Basın, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, düzenin meşruiyetini pekiştirici ve toplumsal bütünleşmeyi arttırıcı bir unsur olarak, yine bu dönemden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Gazetede sultan, Osmanlı klasik dönem padişahının

aksine, dünyevi işler içerisinde ve halkın sorunlarıyla meşgul bir şekilde gösterilmiştir. Halkın, yazılanları rahatça okuyup anlayabilmesi için, II. Mahmud zamanından itibaren sade bir Osmanlı Türkçesi kullanılmasına özen gösterildiğini biliyoruz.

Sultan Mahmud zamanından itibaren halkla bu şekilde, yeni bir ilişki modeli oluşturulurken, modern devletin gereksindiği modern/Batılı tarzda yetişmiş bir elit kesimin oluşturulmasına da önem verilmiştir. Bu yeni elit kesim, aldıkları eğitim ve sahip oldukları Avrupalı görgünün etkisiyle, düşünme ve yaşama biçimleri bakımından halktan farklılaşmışlardır. Bu sebeple, bu kesim halkı cahil ve hatta “adam olmaz” şekilde görürken, halk da onlara bir yabancı hatta “gavur” gözüyle bakmıştır. Bu “gavur” imajının, II. Mahmud ve yeni bürokrat tipi temsil eden Ali ve Fuad Paşalara yakıştırılması, bir tesadüf değildir.

Bu durum karşısında, elit kesimin içerisinde de, eleştirel bir tutum baş göstermiştir. Halka daha yakın ve onun sıkıntılarını dile getiren bir elit kesim olarak Yeni Osmanlıların ortaya çıkışı, bu döneme rastlar. Yeni Osmanlıların taşıdığı önem, onların, II. Mahmud döneminde başlayan eğilimi devam ettirerek Osmanlı toplumunu giderek daha çok bir ulusa benzer biçimde tahayyül etmesindedir. “Osmanlı Milleti” ve “Osmanlı vatanseverliği” düşüncelerinin temeli, Yeni Osmanlıların öncü şahsiyeti olan Namık Kemal’dedir.

Bununla birlikte, bu kesimin de halkı kendi yanına çekme düşüncesi, istenilen sonucu vermemiştir. Çünkü halkın düşünüş ve yaşayışını belirleyen referans çerçevesi, büyük ölçüde aynı kalmaya devam etmiştir. Sonuç ise karşılıklı anlayamamazlık halinin devamı ve güvensizliğin artması olmuştur. Nitekim, İstiklal

Harbi yıllarında, İsmet Paşa'nın askerleri, "kimse duymasın ama, millet düşmanınızdır"³²⁶ şeklinde uyarması, bu açıdan manidardır.

Halkın tepkisi anlamsız değildir. Çünkü devlet bir ölçüde modernleşmesine karşın, halk bunun nimetlerinden yararlanamamakta, üstelik, sürekli savaşlar nedeniyle maddi ve manevi çöküntüye uğramaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında varını yoğunu ortaya koyan halkın sonuç olarak yine mağlubiyetle karşılaşması, onun, devleti yönetenlere olan inancını yitirmesine yol açmıştır. Bu durumda halkın yegane güven duyduğu şey, geleneksel referans çerçevesi doğrultusunda, Halife-padişahtır.

Osmanlı-Türk modernleşmeci elitinin bir temsilcisi olarak düşünülebilecek Mustafa Kemal Paşa'nın, gerek İstiklal Harbi'ni yürütürken gerekse cumhuriyeti kurarken göz önünde bulundurması gereken en önemli nokta, işte buydu. İstiklal Harbi, büyük ölçüde bu gerçeğe uyarak yürütüldü; ancak Mustafa Kemal, hiçbir zaman ismini koymaksızın ulusçu ve cumhuriyetçi bir yapıyı alttan alta hem dillendirdi hem de onun kurumsal temelini attı.

Mustafa Kemal'in halkla kurduğu başarılı iletişim, hem savaşın kazanılmasında hem de onun iktidarını perçinlemede büyük etken oldu. 1920 senesinde henüz halk tarafından pek bilinmeyen bir subay olarak Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'in, oldukça farklı görüşlerden kişileri barındıracak şekilde yürütülmesi gereken bir ulusal mücadeleyi zafere ulaştırmak ve bu mücadelenin başında bulunmak için, sabırla ve iyi ilişkiler geliştirerek hareket etmesi gerekmekteydi. Bunu, oldukça başarılı bir şekilde yürüttüğü, anlaşılmaktadır.

³²⁶ Bkz. Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul, Ocak 2006, s.87.

Oluşturulan kurumsal altyapı doğrultusunda, Cumhuriyet'in ilanı, büyük ölçüde bir isim koyma işlemi haline gelmiştir. Bu isim koyma işlemi, Mustafa Kemal ile silah arkadaşları arasındaki esaslı ayrımın da başlangıcı olmuştur.

Mustafa Kemal, modernleşmeci Türk elitinin aradığı demir yumruğu temsil ediyordu. Onun karizmatik ve güçlü şahsiyeti olmaksızın, devrimlerin devam edemeyeceği düşüncesinden ötürü, Mustafa Kemal'in tek adamlığı belli bir çevre tarafından ciddi destek görmüştür. Bu ise Mustafa Kemal'in tam olarak istediği şeydi. Çünkü o, jakoben fikir yapısına sahip bir kişi olarak, devrimi, muhalefet ve tereddütten arınmış bir şekilde uygulamak istiyordu. Bu doğrultuda öncelikle muhalefet tasfiye edildi ve Mustafa Kemal ile hem siyasi hem de fikri anlaşmazlığı olan savaş kahramanları -devrim evlatlarını yer ilkesini doğrularcasına- devre dışı bırakıldı. Böylece Türkiye'de fiilen Tek Parti yönetimi inşa edildi.

Tüm bu anlaşmazlıklara ve Tek Parti yönetiminin inşasına karşın, Kemalistlerin programı, büyük ölçüde Batıcılar ile Türkçülerin programının bir sentezidir. Bu makro projenin içeriği, uluslaşmak ve asrileşmek/Batılılaşmak şeklinde özetlenebilir.

Fakat Kemalist elitin, Osmanlı döneminden miras kalan bu makro projenin daha önceki uygulanış biçimine itirazları vardır. Öncelikle asrileşme yanlış anlaşılmıştır. Yapılan birinci hata, eski kurumlarla yeni kurumları yan yana koymaktır. Diğer bir hata ise, halkın eğitimine yeterli önemin verilmemesi ve halk ile aydınlar arasındaki zihniyet farkının bu nedenle daha da açılmasına sebebiyet verilmesidir.

Uluslaşma yönünde yapılan uygulamalar da Kemalistlere göre yanlıştır. Çünkü ortada gerçek bir ulus, Türk ulusu dururken, çeşitli ve farklı ülkelere sahip milletlerden yapay bir ulus yaratılmaya çalışılmış ve başarılı olunamamıştır. Bu

nedenle Kemalist çağdaşlaşma projesi, topyekün Batılılaşma ve Türklük üzerinden ulusun inşa edilmesi anlayışlarının kabulüne dayalı olarak belirmiştir.

Tek Parti, bu makro proje doğrultusunda, hemen bütün mesaisini toplumun uluslaştırılması ve asrileştirilmesine harcamıştır. Fakat bu mesai, 1929'a gelinceye dek görece gevşek yürütülmüştür. Çünkü bu dönemde, iktidarın tahkim edilmesi yönündeki uğraşlar, yönetimi meşgul etmektedir.

Kemalist yönetimin uyanışını sağlayan olay, 1930 yerel seçimlerinde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın beklenenin ötesinde gösterdiği başarıdır. Mustafa Kemal, bu olaydan sonra Halk Fırkası'nın tam bir çöküntü halinde olduğuna karar vermiştir³²⁷ ve bunun sebeplerini araştırmak üzere yurt gezisine çıkmıştır. Gördüğü manzara karşısında vardığı sonuç, inkılabın halk katında yeterince etkili olamadığı yönündedir.

Tek Parti'nin radikal devrimci bir süreci yönetmek için gerekliliğine karşın, kaçınılmaz bazı sakıncaları da vardır. Meclis³²⁸ ve parti örgütü, atalete sürüklenmiştir ve yapıcı dahi olsa eleştiriler olumlu karşılanmamaktadır. Parti'nin yegane gayesi, Kemalist modernleşme projesini halka benimsetmek ve bu amaca ulaşabilmek adına halk ile elit arasında var olan soğukluğu gidererek, halkın yönetime ısınmasını

³²⁷ Serbest Fırka'ya gösterilen teveccüh sonrasında Fethi Okyar, Mustafa Kemal'in şu sözleri söylediğini belirtiyor: "Beni fırkamız var diye aldatıyorlardı; bir şey olduğunu, mevcudun da ekmeğ peşinde koşarken halkı incittiğini anladım. Cumhuriyet yolunda metanet ve muvaffakiyetle yürüyeceğiz.(...) ben de artık tarafgirlik yapacağım. Yoksa Halk Fırkası yıkılacak; gene tek fırka ile kalacağız, ki doğru değildir." Bkz. Okyar-Seyitdanlioğlu, **a.g.e**, s.154.

³²⁸ "TBMM, faaliyetleri-çalışmaları açısından da parti kararlarına ve yönetme bağlı bir organ durumundadır. Bu bağlamda TBMM, CHP hükümetinin bir danışma organı niteliğindedir ve kararları meşrulaştırma işlevi görmüştür.1924 Anayasası, yasama organına diğer siyasi organlar karşısında açık bir üstünlük tanımına rağmen, tek-parti egemenliği bunu tersine çevirmiştir. Bunun için, yasamanın üstünlüğü yerine, yürütmenin yasama üzerindeki egemenliğinden söz edilebilir. TBMM'nin hükümeti denetleme yollarından olan gensoru mekanizması, Terakkiperver ve Serbest Fırka dönemleri dışında (bir iki münferit önemsiz talep hariç) kullanılmamıştır. Yaklaşık 36 yıl yürürlükte kalan 1924 Anayasası döneminde, toplam on iki olan meclis soruşturması taleplerinin ancak 5'i, 22 yıllık tek-parti dönemine aittir." Bkz. Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ocak 1992, s.166.

sağlamaktır.³²⁹ Ancak amaç bu olmasına karşın, yurt gezileri ile basın ve okullar dışında etkin bir devrimci faaliyetin yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Üstelik okuma yazma oranındaki düşüklük de göz önüne alındığında, basın ve sınırlı bir okullaşma ile devrimin istediği bilincin yayılması, imkansızdır.

Kemalist yönetimin bu nedenle birinci tepkisinin okuma-yazma oranını arttırmak için harekete geçmek olması, şaşırtıcı değildir. Önce Halk Dershaneleri'nin ve sonra da Millet Mektepleri'nin açılması, halkın uluslaşması ve modernleşme programının ona yazılı olarak da aktarılabilmesi açısından, oldukça önemli girişimlerdir. Hatta bu hususta geç kalındığı söylenebilir.

Ancak bu girişim, tek başına yeterli olmamıştır. Halkın başlıca sorunlarının arasında, Kemalist elitin modernleşme programının işlendiği metinleri okumak olmadığı açıktır. Ülke, ekonomik bakımdan henüz çok geridir ve acil ekonomik ihtiyaçlar varlığını sürdürmektedir. Bu sorunlara etkili bir çözüm üretilmediği gibi -ki bu kadar az bir sürede bunun yapılamaması çok normaldir- bazı Halk Partililer ve memurlar tarafından halkın sömürülmesine devam edilmektedir. Üstüne üstlük bu esnada, mevcut geleneklere tamamen ters bir devrimci program, halk sürece yeterince dahil edilmeksizin, uygulanmaya çalışılmaktadır. İdeolojik/kültürel ve ekonomik sorunların bu üst üste binişi, uzun bir aradan sonra, danışıklı olarak gerçekleştirilen bir demokrasi denemesinde bile, Halk Fırkası'nın beklenmeyen ölçüde oy kaybı yaşamasına yol açmıştır.

³²⁹ “O vakitler memleket tek partiyle idare ediliyordu. Binaenaleyh karşı çıkan bir siyasi kuruluşla herhangi bir çatışma mevzu bahis değildi ve parti gayretleri de daha ziyade büyük halk kitlelerini hükümet idaresine güven duyarak tutmaktan ve Atatürk'ün birbirini takiben zaman zaman yarattığı inkılap hamlelerine karşı onları teveccühkar ve taraftar bulundurmaktan ibaretti.” Bkz. Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Kasım 2008, s.188.

Halk Partisi yönetimi, bu sıkıntıyı aşmak için, daha etkili bir halkla ilişkiler ve propaganda faaliyeti yürütmek gerektiğine karar vermiştir. Yurt gezileri devam etmiş, basın ise sıkı bir kontrol altına alınarak, partinin ideolojik aygıtı haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra, Halkevleri ve Halk Hatipleri Teşkilatı oluşturulmuş ve modern Türk ulusunun inşasına dönük ideolojik faaliyete hız verilmiştir.

Tüm bu ideolojik faaliyetlerin yürütülmesi, şüphesiz ki, hem devlet ve partinin hem de milletin atalet içerisinde olduğu bir ortamda, gerekli girişimlerdir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin, halkın uluslaşması ve asrileşmesi ve rejimin kökleşmesi doğrultusundaki katkıları, bugün açıklıkla bilinmektedir. Ancak yürütülen halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetlerinin iyi anlaşılabilmesi, bu faaliyetlerin olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmesi sayesinde mümkün olabilecektir.

Erken Cumhuriyet dönemindeki halkla ilişkiler faaliyetlerini değerlendirirken, faaliyetin amaçlarına önemli katkılarda bulunan araç ve uygulamaları tek tek belirtmeyi uygun bulduk. Bu uygulama ve araçlar, “Başarı noktaları” başlığı altında incelenmiştir.³³⁰

Diğer bir başlık altında ise, bu faaliyetlerin başarısını olumsuz etkileyen faktörleri inceledik. Bu faktörler, daha ziyade Kemalist seçkinlerin zihniyet durumu

³³⁰ Aydede, halkla ilişkiler kampanyalarının değerlendirilebilmesi için kampanyanın amaçlarının saptanması gerektiğini ve genel bir değerlendirmeden ziyade programa katkıda bulunan araçların tek tek katkılarının ele alınmasının daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Aydede, Ceyda, **Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler**, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş MediaCat Kitapları, Eylül 2007, s.82-83. Döneme ilişkin olarak elimizde kamuoyu araştırmaları bulunmamaktadır. Aynı şekilde, örneğin Halkevleri ile ilgili yapılan resmi yayınlarda verilen istatistiklerin güvenilir olmadığı da Sefa Şimşek ve Kemal Karpat gibi kimi araştırmacılarca dile getirilmiştir. Ancak, söz konusu dönemde gerçekleştirilen faaliyet, temelde bir ideoloji aşılama yönlü halkla ilişkiler faaliyeti olduğu için, birinci kısımda bu faaliyetin amaçlarına katkıda bulunduğunu düşündüğümüz noktaları, ikinci kısımda ise aynı amaçlara ulaşmayı olumsuz etkilediğini düşündüğümüz noktaları belirterek, genel ve yuvarlak hükümler vermekten kaçındık.

ile ilgili görüldüğü için, bunlardan temel önemde olduğunu düşündüğümüz etkenleri, ayrıntılı bir biçimde göstermeye çalıştık.

1. BAŞARI NOKTALARI

1.1. Propaganda Kurallarına Uygunluk

Kemalist yönetimin gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerinde oldukça bilinçli bir şekilde hareket ettikleri ve iletişim akademisyenlerince saptanan propaganda esaslarına büyük ölçüde uygunluk içinde hareket ettikleri, pek çok önemli propaganda taktiğinden yararlandıkları görülmektedir.

Propaganda konusunda yapılan araştırmalarda kabul edilen önemli bir esas, belli bazı düşüncelerin sürekli olarak tekrarlanmasıdır. Bu konuda Goebbels'in söylediği şu sözler meşhurdur:

“Yeterli derecede tekrar edildiği ve ilgili insanların psikolojileri yeterince iyi anlaşıldığı takdirde bir karenin aslında bir çember olduğunu kanıtlamak imkansız değildir.”³³¹

Dönem boyunca belli başlı bazı düşüncelerin ısrarlı bir biçimde tekrarlandığı, gazete sütunlarında özellikle önemli günler yaklaştığı zaman çeşitli haber ve ilanlarla bazı sloganların sürekli biçim halka aktarıldığı görülmektedir. Yine amacı toplum içine girerek propaganda yapmak olan Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı'nda da bu hususun açık biçimde dile getirildiğini gördük.

Önemli olarak kabul edilen bir diğer esas, çeşitli kalıplaşmış sembol ve imajların kullanılmasıdır.³³² Özellikle Atatürk söz konusu olunca, başöğretmen, şef, baba, dahi, halk adamı gibi ifadelerin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir.

³³¹ Goebbels'in bu görüşü için bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.91.

Yine dönem boyunca gerçekleştirilen hemen her yenilik, medeniyet ya da ilerleme, halkın gerçek ihtiyaçları gibi “kimsenin itiraz edemeyeceği” kavramlarla eşleştirilmiştir.

Bunların dışında, rejimin muhalifleri de ısrarlı bir biçimde “vatan haini”, “komünist”, “gerici”, “işbirlikçi” gibi ifadelendirmelerle etiketlenerek³³³ halka takdim edilmiştir.

Bu imgelerle yakından bağlantılı olan bir diğer önemli esas, düşmanın açık olarak tanımlanmasıdır. Domenach buna tek düşman kuralı demektedir.³³⁴ Kemalist rejimin düşman tanımında, sürekli olarak birlikte anılan bir ikili söz konusudur: Gericiler ve dış güçler. Dönemin yönetimi, karşılaştığı isyan ve ayaklanmaları bu iki düşman ile bağlantılandırmış ve diğer tanımları bastırmak kaydıyla yayılmasına engel olmaya çalışmıştır. Bunun tipik bir örneği, Doğu Anadolu’da çıkan isyanların milliyetçi veya etnik mahiyette değil; fakat dinci/gerici ve işbirlikçi mahiyette tanımlanmasıdır.

Buradan propagandanın bir diğer önemli esası olan “seçme” kuralına geçebiliriz. “Propagandacı, karmaşık gerçekler yığından yalnızca amacına uygunluk arz edenleri seçer. (...) Sansür seçmenin ve dolayısıyla propagandanın bir şeklidir.”³³⁵

Belirttiğimiz üzere, ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleşen olaylar belli kavram ve tanımlar etrafında aktarılmış ve diğer açıklama türleri engellenmiştir. Buna, ülkede olanların ve idarenin çoğu kez yaptığı doğruların basında yer bulmasını ekleyebiliriz.

³³² Bkz. Brown, **a.g.e.**, s.33-34.

³³³ Kötü etiketlemenin önemi için bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.66.

³³⁴ Bkz. Domenach, **a.g.e.**, 55.

³³⁵ Brown, **a.g.e.**, aynı yerde.

Mesajın iletileceği topluluğun duygu durumunun gözetilmesi, diğer bir propaganda esası olarak ele alınabilir.³³⁶ Özellikle Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı'nda bu hususta açık bir uyarı yer aldığı görülmektedir.

Diğer önemli bir esas, propagandaya maruz kalanların, bu durumdan bir haberi olmaksızın propaganda araçları ile sarılmış olmalarıdır.³³⁷ Yine bu hususa dikkat edilmesi konusunda hem Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı'nda hem de yayınlanan genelgelerde uyarılar bulunmaktadır.

Diğer önemli bir esas, telkin faaliyetinin yapılacağı kitlenin anlayacağı bir dille, yalın bir şekilde telkinin gerçekleştirilmesidir. Bu konuda, hem Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı'nda bir uyarı yer almaktadır hem de daha sonra çeşitli yazarlar tarafından bu konunun önemi dile getirilmiştir.

Değineceğimiz bir diğer propaganda kuralı, Domenach'ın büyütme ve bozma kuralı adını verdiği uygulamadır.³³⁸ Bu, kitleye aktarılacak mesajın abartılarak verilmesini içerir. Özellikle gazetelerdeki haberlere bakıldığında, Atatürk'ün bir ile gidişi, heykelinin açılışı gibi olayların, ne kadar abartılı bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Yapılan icraatlar da, zaman zaman, Türk tarihinde emsali görülmemiş şeyler olarak sunulabilmiştir.

Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile dile getirilen ve dünya medeniyetinin kurucu atalığına yükseltelen Türklüğe ilişkin anlatı da, aynı kuralın bir başka yansıması şeklinde değerlendirilebilir.

³³⁶ Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.60.

³³⁷ **a.k.**, s.100.

³³⁸ Domenach, **a.g.e.**, s.60.

Diğer bir esas da, otoritenin onaylamasına sığınma³³⁹ kuralıdır. Yapılacak bir telkin faaliyetinde, görüşlerin güvenilir kaynaklara³⁴⁰ ya da bir otoriteye dayandırılması çok önemlidir. Bu konuda bir yandan, CHP'nin ülke kurtarıcı ve devlet kurucu karizmasına diğer yandan da devletin kurucusu, bir dahi ve ulusal kahraman olarak Atatürk'ün karizmasına gönderme yapıldığı gibi, gerçekleştirilen çeşitli atılımlarda –özellikle tarih ve dil tezlerinde- Batılı bilginlerin görüşlerine sıklıkla göndermede bulunulmuştur.

Değineceğimiz son bir esas ise, propagandanın belki en önemli bir kuralını oluşturmaktadır ki, bu, telkin faaliyetinde öne sürülen görüşlerin halkın duygu ve beklentilerine hitap etmesidir.³⁴¹ Halk Partisi yönetimi, o döneme kadarki geleneklere tümüyle ters bazı uygulamaları gerçekleştirmek istediği için, halkın gözüne hoş görünecek dahi olsa rejimin öngördüğü çerçeveye uygun olmayan görüşlerin dile getirilmesine karşı çıkmıştır. Şüphesiz her propaganda faaliyeti, dinleyicilerde var olan tutum ve duygulardan kendi amaçlarına uygun düşenleri uyandırmak ya da uyarmakla sınırlıdır.³⁴² Kemalist yöneticiler de, bu hususta özellikle milliyetçi ve halkçı söylemden yararlanarak bu amaçlara ulaşmaya çalışmıştır; ancak bu söylemlerin bazı eksiklikleri ve çelişkileri vardır ki, handikaplar kısmında değinilecektir.

1.2. Sosyal Yardım Şubeleri'nin Faaliyetleri

Sosyal Yardım Şubeleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetler, halkın gündelik ihtiyaçlarının giderilmesine yöneldiği için, oldukça olumlu bir faaliyettir. Halkevleri

³³⁹ Bkz. Brown, **a.g.e.**, s.36-47.

³⁴⁰ Bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.59-60.

³⁴¹ Brown, **a.g.e.**, s.29.

³⁴² **a.k.**, aynı yerde.

tarafından gerçekleştirilen faaliyetler içerisinde en etkili bir faaliyetin bu şubelerce yürütüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Yapılan yardımlar ve sağlanan kolaylıklar, halkın rejime ve yönetime ısınmasına katkı sağlayıcı olmuştur.

1.3. Yurt Gezileri

Özellikle Atatürk ve İnönü gibi iki büyük şef tarafından gerçekleştirilen yurt gezileri, uzun süredir ihmal edilen Anadolu topraklarındaki insanlar için oldukça önemli olmalıdır. Atatürk, neredeyse her sene, uzun süren yurt seyahatlerine çıkmış ve hem rejimin tanıtılmasına hem halkın yönetime ısındırılmasına hem de sorunların yerinde tespit edilmesine çalışmıştır. Atatürk ve İnönü'nün halkın içine karışmaları olgusu, basın tarafından da haber yapılarak desteklenmiştir.

1.4. Eğitim Faaliyetleri

Halkın uluslaştırılması ve asrileştirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilen ve okullardan basına, Millet Mektepleri'ne ve Halkevleri'ne kadar yayılan eğitim faaliyetleri, elit ile halk arasındaki mesafenin kapatılması açısından önemli olmuştur. Özellikle halka Türkçe okuma-yazma öğretilmesi ve onun kullandığı dil ile halka seslenilmesi, propaganda ve halkla ilişkiler faaliyetinin başarısı bakımından çok önemlidir.

Eğitim faaliyetinde ilkokullara önem verilmesi ve sinema, tiyatro gibi ek unsurların da eğitim sürecine dahil edilmesi, halkın uluslaşması ve asrileşmesi bakımından hiç şüphesiz önemli katkılar sağlamıştır. Bunu, cumhuriyetin ilerleyen yıllarında, o günlere göre ulusal bilincin oldukça artmış olmasından çıkarsamak mümkündür.

1.5. Bayramlar ve Köy Ziyaretleri

Cumhuriyet ideolojisini ilgilendiren pek çok gün ve olayın bayram ya da önemli gün olarak belirlenmesinin de, rejimin kökleşmesi ve halkın rejime ısındırılması açısından önemli olduğu söylenebilir. Nitekim, bugün hala pek çok bayram ya da ulusal gün, cumhuriyet nesillerinin rejime bağlılığını hatırlaması açısından büyük önem taşımaya devam etmektedir. Bu bayramlar, köylü ile şehirlilerin yan yana gelmelerini sağlaması açısından da önemli olmuştur.

Ayrıca, özellikle köycülük şubeleri tarafından köylere yapılan ziyaretler, onlarla birlikte faaliyet gösterilmesi, aydınlarla halkın yakınlaşması açısından kayda değer bir girişim olmuştur. Ancak aydınlar ile büyük ölçüde eğitimsiz halk kesiminin bir araya gelmesi, kuşkusuz bu iki ayrı zihinsel durumu temsil eden kesim için, hızlı bir kaynaşma durumu yaratmamıştır.³⁴³ Ancak bu iki kesimin birbirini tanması açısından, o günün koşullarına göre önemli bir atılım olduğu yine de söylenebilir. Nitekim daha sonra ortaya çıkacak köy romanlarını da, tam olarak yönetimce talep edilen ideolojik düzlemde olmasa bile, büyük ölçüde bu girişimlere borçluyuz.³⁴⁴

³⁴³ Bunu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban adlı romanından anlamak mümkündür.

³⁴⁴ Köy romanının öncü isimleri olarak beliren Mahmut Makal ve Fakir Baykurt'un, aydın ile köylüyü buluşturma hatta köylü aydın yetiştirme projesi olarak beliren Köy Enstitüleri'nde okumuş olmaları, bu hususu açıklıkla ortaya koymaktadır.

2.SORUNLAR

2.1. Elitizm

Kemalist kadro, yalnızca Türkiye'nin İstiklal Harbi'ni kazanmasında değil; fakat demokrasi esasına dayalı bir Cumhuriyet'in kurulmasında da en önde gelen şahsiyetlerden oluşmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığını yürüttüğü Halk Partisi, aynı zamanda, Cumhuriyet'i kuran parti konumundadır. Bu kadro, Cumhuriyet'i kurarken, çeşitli eleştirilere uğramıştı. Çünkü bir kısım insan, halkın, ülke idaresini eline almaya ehil olmadığını ileri sürüyordu. Oysa bu görüşe, Kemalistler katılmamaktaydılar. Örneğin Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, gelen bu eleştirilere şöyle cevap vermiştir:

“Memleket demek, siyaset, edebiyat, münevverler demek değildir. Bir memleket iktisadiyatından teşekkül eder. Çiftçiliği, mimarisi, demirciliği, saraçlığı, ilah... Birtakım meslek erbabı, o memleketi kurar ve yaparlar. Bu meslekler yapılmadığı gün memlekette eser kalmaz... Meclis-i Ali'ye bu memleketi asırlardan beri kılıçlarıyla, sapanlarıyla müdafaa eden çiftçiler girecektir. Bunlara cahil demek bütün bir mukaddesatı tahkir etmektir.”³⁴⁵

Yine Karahisar-ı Şarki mebusu Mesut Bey'e göre “Sahte halkçılık olamazdı... Kanun yapma hakkını ahaliye vermek yerinde olurdu.” Dersim mebusu Tevfik Bey'e göre de, “köylü Hasan idare istiyordu.”³⁴⁶

Fakat Cumhuriyet'i kurarken gösterilen bu halkçı tavır, Cumhuriyet kurulduktan sonra aynen devam etmeyecektir. Kemalist yönetim, bu kez tam tersi bir görüşle,

³⁴⁵ Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004, s.93.

³⁴⁶ a.k, s.94.

halkın yönetmeye henüz ehil olmadığını öne sürecektir. Halkçılığın tanımı da bu doğrultuda bir değişime uğrayacak ve yönetimi halka vermek değil; fakat halkın iyiliğine uygun şekilde yönetmek ve halkı çıkarları konusunda bilinçlendirmek anlamında ele alınacaktır.³⁴⁷

Benzeri tutum, karşıt görüşte olan halkın küçümsenmesi şeklinde ortaya çıkacaktır. SCF'na oy verenler küçümsendiği gibi,³⁴⁸ DP'ye oy verenler de daha sonra “Haso’lar, Memo’lar, baldırı çıplaklar” şeklinde adlandırılmıştır.³⁴⁹ Kuşkusuz bu tutum, Cumhuriyet kurulurken ileri sürülenlerle ve gerek basında gerek diğer parti neşriyatında yer alan köylülüğü ve halkçılığı yücelten söylemle çelişki halindeydi.

Bu elitist tutuma, dönemin yönetiminin en çok önem verdiği eğitim ve telkin kurumu olarak ortaya çıkan Halkevleri’nde de rastlandığı görülmektedir. Örneğin İlhan Başgöz, yaptığı çalışmada halkevleri hakkında şu görüşleri ileri sürmüştür:

“Halkevleri bürokratların ve önceden zaten belli bir eğitim almış kişilerin devam ettiği merkezler haline gelmişler ve öyle de kalmışlardır. Baştan itibaren tüm devlet görevlilerinin halkevlerini desteklemeleri talimatı verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bu kuruluşlarda aktif rol almaları için öğretmenlere baskı uygulamıştır. Hükümet özel bir genelge yayınlarak halkevlerini siyasetin dışında kalan kuruluşlar olarak ilan etmiştir. Böylece, kanunen siyasi örgütlere katılmaları yasaklanmış olan devlet memurlarının halkevi etkinliklerinde yer alabilmeleri mümkün kılınmış

³⁴⁷ “Halkçı olduğumuzu söylemek demek, halkın üstün idare kabiliyetini kazanmış olduğunu söylemek demek değildir; eski rejimlerin halka bu kabiliyetleri vermediğini anlatmak ve bizim onu kendi menfaatlerini, zararlarını kavrayabilecek bir düzeye çıkaracağımızı söylemek demektir.” Bkz. Falih Rıfkı (Atay), **Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya**, s.46.

³⁴⁸ Örneğin seçimlerde tamamen Halk Partisi’nin tarafını tutan Milliyet gazetesinde, Serbest Fırkacılar, “ayak takımı”, “gerici”, “anarşist”, “komünist”, “sabıkalı”, “hain” gibi nitelendirmelerle aşağılanmak istenmiştir. Bkz. **Milliyet (6-7 Eylül 1930)**.

³⁴⁹ Güneş, **a.g.e.**, s.40.

oldu. Onlar da bir dereceye kadar bunu yaptılar. Diğer yandan eğitimsiz kesimlerin büyük çoğunluğu halkevlerini kendi faaliyet merkezleri olarak benimsemeyi reddederek bu kuruluşlara gitmediler.”³⁵⁰

Yine Konya Halkevi’nden M. Muhlis Koner de, Konya Halkevi dergisinde, şu görüşleri dile getirmiştir:

“Halkevlerimizin ekserisi, ekserisi değil hemen hepsi, denilebilir ki yalnız münevverlerimizin toplandığı bir ocak olmuştur.”³⁵¹

Muhtemelen bu kopukluğun giderilememesi nedeniyle, bazı aileler çocuklarını halkevlerine göndermekten de çekiniyorlardı. Öyle ki, bu hususun Giresun Halkevi dergisi olan Aksu’da eleştiri konusu yapıldığı görülmekteydi.³⁵²

2.2. Halkın Sorunlarına Karşı İlgisizlik

Elitist tutumun doğal uzantısı, halkın gündelik sorunlarından ziyade makro politikalarla ilgilenmek şeklindedir. Söz konusu dönemde partililerin gayreti, daha çok, uluslar arası kamuoyunda devletin meşruiyetini temin etmek ve içeride de modernleştirici makro projeyi hayata geçirmek yönündedir.

Bu gayret, yalnız önde gelen şeflere değil; fakat dönemin bürokrasisine de yansımıştır. Heper’in deyişiyle:

“Yeni bürokratlar için temel reformları etkin bir şekilde gerçekleştirmek, hükümet işlerini (teknik anlamda) verimli bir şekilde yürütmekten daha önemli olmuştur. Bir öncelik sorunu bu. Birincil amaç olarak kültürel farklılaşmanın gerçekleştirilmeye çalışıldığı sırada teknik verimlilik

³⁵⁰ Aktaran Şimşek, **a.g.e.**, s. 110.

³⁵¹ **a.k.**, s.111.

³⁵² Dergide şöyle denmiştir: “Evladını halkevine göndermekten sakınan bir vatandaşın onun öğretmeninden istifade hakkını kendinde buluşu doğrusu bir mantık sakatlığıdır.” **a.k.**, aynı yerde.

ikinci derecede bir sorun olarak kalmıştır. Sorun, yeni kurumların verimli bir şekilde çalışmalarını sağlamaktan çok bu kurumların geleceklerini güvence altına almak, batılılaşma sürecini yaşatmak idi.”³⁵³

Heper’in de belirttiği gibi, bu bir öncelik sorunu idi. Çünkü teknik verimlilik zaman içerisinde de elde edilebilirdi; ancak kültürel dönüşüm, demokratik bir ortamda bu hızla sağlanamazdı. Çünkü oy almak isteyen partilerin, halkın geleneksel değer sistemlerini sorgulaması bile oldukça riskli bir harekettir.

Ancak bu anlaşılabilir durumun yanı sıra, makro politikalara dönük yoğunlaşmadan kaynaklanan genel bir ilgisizlik halinin var olduğunu da belirtmek gerekmektedir.³⁵⁴ Hatta yıllarca halkın isteği önemsenmeksizin iş başına gelebilmenin verdiği rahatlık o dereceye ulaşmıştır ki, 1949’da başbakanlığa gelen Şemsettin Günaltay, CHP vekilleri tarafından köy yolları ve köy suları ile ilgili verilen bir teklifi, “Şimdi köylerin sularıyla, yollarıyla uğraşacak zaman değil. Büyük bir seçim mücadelesine giriyoruz, bunlarla uğraşamayız, bunu seçimden sonraya bırakalım”³⁵⁵ şeklinde cevaplayabilmiştir. Bu örnek, siyasetle halkın ihtiyaçları arasında görülen bağlantısızlığın ne boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından hayli ilginçtir.

³⁵³ Heper, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, s.65. Devlet kurumlarındaki düzensizlik ve ilgisizlik, dönemin tanıklarından Yakup Kadri tarafından da romanlarına konu yapılmıştır. Panorama adlı eserinde geçen şu satırlar, bu ilgisizlik ve aksaklığı ortaya koymaktadır: “Filan ayın falan günündeki malzeme piyasasına göre bir taahhüde giriş planı kur; hesabını kitabını yap, işe başla; derken birden bire betonun fiyatında yüzde on, demirinkinde yüzde on beş bir fırlayış! Gel de şimdi, pirincin taşını ayıkla; eğer karşısındaki herhangi bir devlet müessesesi ise (...) ‘Derdini gayri Marko Paşa’ya anlat.’” Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Panorama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.136.

³⁵⁴ Karaosmanoğlu, Türkiye’de özellikle Tek Parti yönetiminin sağlanmasından sonra, bu ilgisizliğin had safhaya vardığını yazmaktadır: “Aynı zamanda, hatırlıyorum ki, bir vakitler bizim gündelik idare işleriyle ilgili konulara dair şikayetlerimizi bile dikkatle dinleyen ve bazı görüşlerimizi kabul etmekte tereddüt göstermeyen İsmet Paşa, artık hiçbir sözüme ehemmiyet vermez ve yüzümüze, ‘Adam sen de; bunlar da mesele mi?’ demek ister gibi küçümser ve istihzalı bir gülümsemeyle bakar olmuştu.” Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.78-79.

³⁵⁵ Güneş, **a.g.e.**, s.28.

Devletin ve rejimin tahkimatı doğrultusunda gerçekleştirilen yatırımların,³⁵⁶ halkın gündelik ekonomik ihtiyaçlarına fazlaca yansımayışı, kuşkusuzdur ki genel olarak Tek Parti yönetiminin siyasal başarısını ve doğal olarak onun esaslı bir parçasını oluşturan halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetlerinin başarısını olumsuz etkilemiştir. Çünkü Niklas Luhmann'ın belirttiği gibi, çağdaş toplumda, siyasette ekonominin üstünlüğü, siyasal başarının ekonomik başarıya bağlı olarak değerlendirilmesiyle kendini göstermektedir.³⁵⁷ Halk Partisi'nin bu hususta yaptığı en kayda değer faaliyet, Kongre Dilekleri'dir.³⁵⁸ Çeşitli illerin kazalarındaki halk adına ilgili bakanlığa iletmek üzere bildirilen bu dileklere ilişkin ulaşılabildiğimiz derli toplu yayın, 1940 senesine aittir. Burada iletilen dileklere, çoğu kez mali imkansızlıklar nedeniyle red cevabı verildiği görülmektedir. Dilekler incelendiğinde, söz konusu seneye gelindiğinde henüz pek çok ilde okul, hastane ve çeşitli sağlık örgütleri konusunda ciddi eksiklikler olduğu, yine mali imkansızlık gerekçesiyle pek çok ilin örneğin sıtma ile mücadele edilen bölge kapsamına dahil edilemediğini görmekteyiz. Ekonomik şartlardaki bu ciddi olumsuzluk, ihmallerle de birleşince, yürütülen halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetlerinin etkisi, zayıflamıştır.

Bunların yanı sıra, partinin çok önem verdiği ve halkla ilişkiler faaliyetinin büyük ölçüde üzerinden yürütüldüğü Halkevleri'nde de benzeri bir ilgisizlik³⁵⁹ olduğu, Yakup Kadri'nin Panorama adlı eserinde belirtilmektedir. Yakup Kadri, Ahmet Nazmi adlı karakterin ağzından, Halkevleri ile ilgili şu bilgiyi aktarmaktadır:

³⁵⁶ Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, köylü ve halkın hükümetin mevcudiyetini ve gücünü anlayabilmek için öncelikle hükümet binalarına baktıklarını, oysa bunların istenilen durumda olmadığını ileri sürmüştür. Bkz. Koçak, **a.g.e.**, s.201. Bu sebeple, hükümetin varlığını ve gücünü gösterecek kurum ve binaların inşasına çok önem verildiği ve umumi müfettişlere verilen tahsisatın büyük ölçüde bunlara harcandığı görülmektedir. Bkz. **a.k.**, s.242.

³⁵⁷ Akt. Poggi, **a.g.e.**, s.39.

³⁵⁸ Bkz. **1940 Kongre Dilekleri**, CHP Genel Sekreterliği Yayınları, tarih ve yer yazılmamış.

³⁵⁹ Millet Mektepleri ile ilgili kısımda, Millet Mektepleri'nin etkisini kaybetme nedenlerinden biri olarak yöneticilerin ilgisizliği belirtilmişti.

“Sana, bu satırları, içinde in cin top oynayan Halkevi'nin çırılçıplak bir odasında yazıyorum. Bu çizgili kağıtla, içi hareli zarfı, biraz evvel bakkaldan satın aldım. Kusura bakma. Bu kültür ocağında kitap filan şöyle dursun, hatta kağıt kalem bile bulmak mümkün değil. Bahsettiğim geniş odamın ortasında bir büyük masa duruyor; bunun üstünde İstanbul'dan, Ankara'dan gelmiş birtakım eski gazetelerle mecmualar hiç el değmeksizin kendiliğinden yıpranıp solmaktadır.”³⁶⁰

İlgisizliğin bir başka boyutu, coğrafi bölgelere ilişkindir. Atatürk'ün yaptığı yurt gezilerinin anlatıldığı kısımda, Atatürk'ün Doğu ve Güneydoğu illerine görel olarak oldukça az uğradığını belirtmiştik. Halk Partisi il teşkilatlanması da, Şeyh Sait İsyanı'nın geliştiği bölgelerde kapatılmıştır. Hakkı Uyar'ın verdiği bilgilere göre, 1931 yılında mevcut 63 ilden, 55'inde CHP örgütü vardır.1936 yılında ise mevcut 62 ilden 50' sinde CHP örgütü bulunmaktadır.1931 yılında CHP örgütünün bulunmadığı iller, Beyazıt, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan, Hakkari, Mardin, Siirt ve Urfa'dır.1931 yılında 8 ilde CHP örgütü yokken bu rakam 1936' da 12' ye ulaşmıştır. CHP örgütünün olmadığı diğer 4 il ise, Bingöl, Bitlis, Tunceli ve Van'dır.³⁶¹

Dönemin sıkı idare anlayışının bir gereği olarak bu bölgelerde Umumi Müfettişlikler bulunmaktaydı. Karaosmanoğlu, bölgede hükümeti temsil edenlerin yanlış uygulamalarından ötürü, inkılabın bu bölgelere yayılmayışını, Ahmet Nazmi'nin ağzından şu sözlerle eleştirmiştir:

“Fakat bil ki Diyarbakır'ı çepçevre saran ve Mardin yolundan gelirken insana adeta adeta bir fantasmagorie gibi görünen bu haşmetli, bu hemen

³⁶⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e, s.111.

³⁶¹ Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, Nisan 1999, s.235-236.

hemen mehabetli diyebileceği duvarlar da olmasa can sıkıntısından patlayıvermem işten değil. Onun için ara sıra, bilmem hangi şehircilik, belediyecilik ya da hijyen sebepleri yüzünden bunların da yıktırılacağını işittikçe tüylerim diken diken oluyor ve böyle bir vandalisme’i aklımdan geçirenlere lanet okumaktan kendimi alamıyorum. Bereket versin ki bu yıkma işi teknik bakımdan mümkün değilmiş, ya da pek ağır masraflara bağlıymış. Geçmişten kalma bazı güzel şeylerin yanlış anlaşılması kötü bir modernisme’e karşı bu mukavemeti, benim gözümde sembolik bir mana ifade ediyor.(...) Yıllar yılıdır, geceli gündüzlü haykırıp durduğumuz inkılap kelimesinin daha i harfi bile buraya aksedememiş. Kabahat kimde? Bu halkta mı? Hayır, bin kere hayır, kabahat, bir inkılabın plansız, teşkilatsız ve tekniksiz yapılabileceği hayaline kapılanlardadır. İki üç maddelik bir kanun, valiye, polise, jandarmaya birer emir... Her şeyi olmuş bitmiş farz ediyoruz; bu kanunların, bu emirlerin -kafaların içi şöyle dursun- hatta dışını bile değiştiremediğini görmek istemiyoruz. Umumi Müfettiş Bey -halkı Avrupai yaşama alıştırmak için- misafirlerini akşam yemeğine smokinle kabul ediyor; bizim lisenin müdürü ise, bütün gün mektebin içinde ökçesiz terliklerle dolaşıyor; biri, yeni sosyal nizamı kurmak, öbürü, kafaları işlemek gibi iki çetin vazifeyi üzerine almış bulunan bu adamların ikisi de bence, başka başka yollardan inkılap metodumuzdaki aynı axiome hatasının kurbanıdırlar. Ne o, ne de bu, bir şey yapmaya muvaffak olamayacak; her ikisi de ağır bir çarkı, boşlukta döndürüp duracak.”³⁶²

³⁶² Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.109-110.

Karaosmanoğlu, devlet çarkının işleyişindeki bu başarısızlıktan ve ilgisizlikten ötürü, tüm gayretlere rağmen halkın yeni rejime ve yönetime ısındırılmadığını ve bunun çok doğal olduğunu, artık halkın da hükümetten fazla bir beklentisinin kalmadığını eklemektedir.³⁶³

2.3. Emredicilik³⁶⁴

Halkın kafasının fethedilmesi için bile kalbinin fethedilmesi gerektiği olgusu, aslında partililer tarafından bilinmeyen bir şey değildi. Fakat söz konusu dönemde, parti prensipleri, son derece elitist bir tavırla ve emredici bir üslupla halka aktarılmaktaydı. Yapılan ideolojik neşriyatta, yapılması gerekenler zorunlu ve kaçınılmaz şeyler olarak dikte edilmekteydi. Öyle ki, dogmacılığa karşıt bir hareket olarak beliren Kemalizm'in ideolojik dogmaları³⁶⁵ olduğu bile -üstelik Ülkü Dergisi'nde ve Parti Genel Sekreteri tarafından- savunulabilmişti.

³⁶³ “Tahir Bey, derin bir düşünceye daldı. Anlamıyordu, neden şimdiye kadar adalet bu işe el koymamıştı? Neden vali en büyük idare amiri sıfatıyla savcının kulağını bükmemişti? İşte, kaç gündür memleketin içi bu işin yankılarıyla uğuldayıp duruyor; hükümet ise hiç aldırış etmiyordu. Şimdi gel de, halkı bu idareye ısındırmaya çalış bakalım. Isınır mı hiç? Çünkü ne devlet kuvvetine, ne kanuna ne hak ve adalete itimadı kalmış.Sonra birkaç kişi bir araya gelip de, Cumhuriyet aleyhinde mırıldandı mı; bir yerde sızıltı oldu mu, vay, parti başkanının haline!..Yok, yeni rejimin faydaları ve güzellikleri ahaliye lazım geldiği gibi takdim edilemiyormuş; yok irtica yeniden başkaldırıyormuş da göz yumuluyormuş!...” **a.k.**, s.179.

³⁶⁴ Birkan Uysal, halkla ilişkilere emrediciliğin hususunda şu değerlendirmede bulunmuştur: “Öte yandan, özünde emredicilik bulunan kamu yönetiminde halkla ilişkiler etkinliklerinin kimi kez propaganda niteliği kazanması, kimi kez de emredici bir tarzda kuruluştan kitleye tek yönlü bir bilgi verme ya da talimat aktarmaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Üstelik aynı dönemde halkla ilişkilerin içinde bulunduğu tek yönlü aşama, kamu yönetiminin emredici özelliği ile bütünleşince, bu süreci hızlandırmıştır. Oysa kamu yönetiminin emrediciliğini sürdürmesi için halkla ilişkilere gereksinmesi bulunmamaktadır. İkn edici iletişim bağlamında halkla ilişkilerin kamu yönetiminde uygulanmasında bir uyarılmanın yapılması gerekliliğinin fark edilmemesi, uygulama üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.” Bkz. Uysal, **a.g.e.**, s.16-17. Uysal'ın bu görüşlerine katılmamak mümkün değildir. Bu sebeple erken cumhuriyet döneminde benzeri bir tutumun olumsuz etkide bulunduğunu ileri sürebiliriz.

³⁶⁵ “Türkiye ve onun kudretli ulusal partisi, ideolojik naslarını ulusal programına koymuş ve imkan elverdiği gün de bu nasların derhal kanunlaştırılıp sosyal hayatın her safhasında tatbiki yoluna gitmiştir.” Bkz. “Recep Peker'in İş Kanunu'nu İzahı”, (**Ülkü Seçmeler**) içinde, s.285.

Milliyetçi hareketlerin, öncelikle edebiyat sahasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu, Türkiye’de de böyle olmuştur.³⁶⁶ Ancak milliyetçiliğin edebiyat sahasında kendini göstermesi, Osmanlı dönemindedir ve erken Cumhuriyet döneminde milli duyguları yoğurarak anlatan güçlü eserler meydana getirilememiştir.³⁶⁷ Belki de bundan ötürü olacak, Turgut Özakman tarafından birkaç yıl önce yazılan “Şu Çılgın Türkler” adlı eser, 80 yıldır beklenen eser olarak kamuoyuna takdim edilmiştir.

Millet inşasına katkıda bulunacak güçlü bir edebiyat, kısacası Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmış Namık Kemaller söz konusu olmayınca, ideolojik telkin büyük ölçüde ülkenin görece en yetişmiş kitlesini oluşturan Halk Partili vekillere kalmıştır. Onların ise hem gazetelerde hem de diğer ideolojik yayınlarda kaleme aldıkları yazılar, Recep Peker’in üslubundan belki biraz daha yumuşaktır. Oysa ikna, ancak etkili bir lisan kullanımı ile mümkün olabilir. İdeolojik telkine ilişkin olarak yapılan faaliyet, bir propaganda faaliyeti olduğu için ideolojik doğruluk iddiası oldukça normaldir; ancak onun duygusal işlenişindeki eksiklik de göze çarpmaktadır.

2.4. Halk İmgeleminden Kopukluk

Dönemin milliyetçi söyleminin önemli bir özelliği, İslamiyet sonrası döneme ve özelde Osmanlı’ya karşıtlık içinde kurulmuş olmasından ve uluslar arası siyasi kaygılar taşıyor olmasından ötürü halk imgeleminden kopuk bir içeriğe sahip olmasıdır. Türklerin yeni ataları olarak gündeme getirilen Sümerler, Akalar, Elamlar,

³⁶⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Akçura, Yusuf, **Türkçülüğün Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2001.

³⁶⁷ Edebiyat tarihçisi İnci Enginün, bu konuda şunları yazmaktadır: “ Türk edebiyat tarihi bu dönemde Fuat Köprülü tarafından sistemli olarak başlatılır. Edebiyat tenkitçileri de eserleri değerlendirirler, eserlerin asrı, hayati mahiyette olmasını ve Türk İnkılabı’nı desteklemesini isterler. Devrin bu yaygın görüşüne sanat açısından katılmak zordur. (...) 1933 yılında Cumhuriyet’in 10. Yıldönümünden sonra sanat endişeleri ön plana geçmiş, fazla tekrara dayanan bir çeşit beylik edebiyatı haline gelen faaliyetler artık heyecan uyandıramaz olmuştur.” Bkz. Enginün, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, İstanbul, Eylül 2009, s.12-13.

Etrüskler, halkın zihninde herhangi bir yer tutmayan halklardı. Halkın kolektif hafızasında yer edinmiş olan kahramanlar ve atalar ise bunlardan çok başka idi. Oysa belirttiğimiz üzere, İslam-Osmanlı döneminin devre dışı bırakılması, halkı harekete geçirecek motiflerin kullanılmasını büyük ölçüde önlemişti.³⁶⁸ Yine büyük ölçüde bu sebeple, romantik bir edebiyatın oluşumu da mümkün olmamıştı. Bu durum, halkın coşkusuzluğuna³⁶⁹ ve devrim heyecanının çabuk sönmesine³⁷⁰ yol açmış olsa da, bu olgunun Osmanlı'dan kopuşu sağlamak açısından belli bir başarıya karşılık geldiği söylenebilir. Ortaya çıkan asıl sorun da, buna rağmen etkili bir devrim edebiyatının o dönemde söz konusu olamamasıdır. Dayanılacak belirgin ve süreklilik arz eden bir uzak geçmiş olmaksızın bu tür bir romantik edebiyatın oluşmasının mümkün olup olmadığı da ayrı bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

³⁶⁸ Tanıl Bora da, söz konusu yönelimin romantik bir edebiyatın ortaya çıkmasını önleyerek Türk milliyetçiliğinde büyük bir eksikliğin belirmesine yol açtığını ileri sürmektedir. Bkz. Bora, Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s.44-48. Böylesi bir edebiyatın gelişiminin büyük ölçüde bilerek ketlendiği söylenebilir. Bu durumda yapılması gereken -Enver Paşa'nın deyişiyle- ideal olan gerçekleşemiyorsa, gerçek olanı idealleştirmek şeklinde ortaya çıkıyordu. Ancak yukarıda Enginün'ün görüşlerinde de belirtildiği gibi, bu durum, beylik sözlerin tekrarlanmasına yol açıyor ve etkili olamıyordu. Ülkenin özellikle ekonomik bakımdan içler acısı hali ve halk-elit kopukluğu, böylece, bir diğer seçenek olan "realizm" ile yazın konusu olabiliyordu. Öyle ki, edebiyatçı Hilmi Yavuz'un belirttiği gibi köy romancıları, Cumhuriyet'in köylülük üzerine inşa etmeyi öngördüğü modernleşme projesinin taşıyıcıları olmamışlardı hiçbir zaman. Tam aksine, köyü, tüm olumsuz şartları ile ortaya koymuşlardı. Bkz. Yavuz, Hilmi, **Alafrangalığın Tarihi: Geleneğin Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.153.

³⁶⁹ "Türk milliyetçiliği, kitlelerin sessiz katılımcılar olmaktan öteye geçmediği uç bir örnektir; modernleştirici elit popüler duyarlılığı milliyetçi söyleme yedirmeye çalışmamıştır. Halkın coşkusuzluğunu açıklayan bir diğer faktör, Osmanlı reformcuları ile Cumhuriyetçi milliyetçiler arasında idari personel açısından görülen devamlılıktır" Bkz. Keyder, a.g.e, s.112.

³⁷⁰ Bkz. Karaosmanoğlu, a.g.e, s.54.

SONUÇ

Erken Cumhuriyet döneminde halk-devlet ilişkilerini şekillendiren temel unsur, Türkiye için kritik öneme sahip olan modernleşme programıdır. Bu program, bir yönüyle, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda meşruiyet çerçevesinin değişme ve giderek daha çok halka dayanma ihtiyacına dayanır. Bu süre zarfında hem Osmanlı devlet seçkinlerinin hem de bu seçkinlere yönelen muhalefetin halkı algılayış biçiminde de değişim yaşanmıştır. Bu algısal değişim, aynı hızda olmasa bile, devletin politikalarına da yansımıştır.

Bunun yanı sıra, İmparatorluk, III. Selim'in başlattığı reform süreciyle birlikte, yüzünü giderek Batı'ya çevirmiştir. Bu dönüşüm, daha önce yaşanan değişimlerden kesinlikle farklı bir mantığa dayanmaktadır; artık amaç sadece “düşmanı kendi silahı ile vurmak” değildir. Bu zihniyet dönüşümünü, kurulmak istenen yapılanmanın adı açıklıkla ortaya koymuştur: Nizam-ı Cedid yani Yeni Düzen.

Osmanlı-Türk entelektüellerinin fikri arka planını; toplum, devlet ve siyaset görüşlerini derinden etkileyen İbn-i Haldun'un tesirleriyle, “medeniyet” kavramı Türk eliti için büyük önem taşımaktadır. Bu kavram, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik düzeninde, medeniyete uyum sağlama konusunda özellikle göçebe halkların “yola getirilmesi” anlayışını içermekteydi. “Osmanlı” kavramı ile “Türk” kavramı arasındaki ayrışma, bu medenietsel duruşa dayalı idi; medeniyete uyum sağlayamayan göçebe Türkmenlerden kendilerini ayırmak için bu kavramı kullanıyorlardı.

Osmanlı devlet seçkinlerinin bu “medeniyetçi” misyonu, klasik dönemde Yakınoğu-İslam medeniyet anlayışına göre şekillenmekteydi. Bu misyon, 19.

yüzyıla gelindiğinde bir değişime uğramadı; ancak içeriği Batılı kaynaklar doğrultusunda ciddi bir dönüşüm yaşadı.

Osmanlı son döneminden itibaren medenileşme, modernleşme ve Batılılaşma kavramları iç içe geçti ve 1923'te Batıcı yönüyle beliren Kemalist elitin zaferiyle bu özdeşleşme kesin bir yöne sahip oldu: Topyekün Batılılaşma.

Fakat bu elitin medeniyetçi/modernist olmanın yanı sıra önemli bir özelliği de ulusçu olmasıydı. Özellikle Balkan Savaşları'ndan itibaren, imparatorluğu koruma kaygısıyla geri plana itilen Türkçü düşünceler, bir Jön Türk örgütlenmesi olan İttihat ve Terakki'de giderek yankı bulmaya başladı ve bu görüşlerin ideologluğu, fikirleri Cumhuriyet Türkiye'si'ne de rehber olacak Ziya Gökalp tarafından yapıldı. Bu düşünce, medenileşme, modernleşme ve uluslaşma arasında ayrılmaz bir bağ görmekteydi. Böylece Cumhuriyet, kökleri Osmanlı'da olan ve içeriği uluslaşma ve medenileşme olarak beliren bir makro proje devraldı.

Bu makro proje doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan bazı uygulamalar mevcuttu; ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu temel unsuru olan Türk halkına yönelik bir yoğunlaşma şeklinde ortaya çıkmadığı gibi, istikrarlı ve etkili bir uygulamadan da söz edilemezdi. Özellikle eğitim faaliyetlerinin, çok sınırlı bir elit kesime sağlanan bir olanak olduğunu hatırd tutmak gerekmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, esas olarak bu makro projenin devamcılarıdır; ancak Mustafa Kemal, söz konusu projenin istikrarlı ve kararlı bir biçimde uygulanması gerektiğini düşünüyordu ve bu konuda gösterilen ürkekliğin artık devam ettirilemeyeceği kanaatindeydi. O, evrimci Osmanlı yöneticilerinin ve entelektüellerinin aksine, halkın, uzun süren ikna süreçleri sonucunda belli adımların atılmasına razı edilmesini kabul etmiyordu; yapılmak istenenler ivedilikle yapılmalı;

fakat bunlar yapılırken, bir yandan halk eğitilerek aydınlatılmalı diğer yandan da onun içine girerek kendisine medeniyet getiren aydınlara ve yöneticilere ısınması sağlanmalıydı. Böylece Türk ulusal birliğini tehdit eden halk-aydın ayrışması bertaraf edildiği gibi, medenileşme/modernleşme doğrultusunda ortaya çıkacak engeller de ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu, dile getirdiğimiz makro projenin yani uluslaşma ve medenileşmenin başarılması anlamına geliyordu.

Erken Cumhuriyet yönetiminin bu sebeplerden ötürü halkla ilişkiler faaliyeti, iki sözcük ile özetlenebilir: “Eğitim ve telkin”. Halk, Kemalist ilkeler doğrultusunda yaygın ve örgün eğitim kurumlarında eğitilerek aydınlar ve yöneticilerle benzer bir zihin yapısına kavuşturulacak ve bu faaliyet mümkün olan her aracı kullanan bir telkin faaliyeti ile de desteklenecekti.

Kemalist elit, Mustafa Kemal’in fikirleri doğrultusunda, önce ikna sonra uygulama modeli yerine, önce uygulama sonra ikna ve gerekirse zor modelini tercih etmiştir. Bu anlamda Kemalistler, bir benzetme ile söylersek, Sofistlerden çok Rasyonalistlere benziyorlardı. Sofistlere göre, gerçek ancak ciddi bir tartışma sonucunda ve ikna araçları kullanılarak keşfedilebilirdi. Oysa Rasyonalistlerden Aristoteles’e göre, hakikate akıl ve mantık yoluyla ulaşılabilirdi. Buna karşın herkes her konuda aynı mantık yürütme becerisine sahip değildi. Hakikatin ya da doğru olanın, anlayışı daha zayıf olanların da doğru sonuca ulaşabilecekleri şekilde iletilmesi için ikna sanatına ihtiyaç vardı.³⁷¹

Mustafa Kemal, bu konuda tıpkı Aristoteles gibi düşünüyordu. Mustafa Kemal’e göre akıl ve mantık yoluyla ulaşamayacak hiçbir hakikat yoktu; onun rehberi bu sebeple sadece bilim ve akıldı. Ancak cahil kalmış/bırakılmış halk kitlelerinin bu

³⁷¹ Bkz. Pratkanis-Aronson, **a.g.e.**, s.15.

gerçeklere kendi kendilerine ulaşma imkanları olmadığı için, onlara rehberlik edilmesi gerekiyordu.

Bu sebeple ikna, temelde tek yönlü olarak işleyen bir süreçti: Yöneticilerden halk kitlelerine doğru. Atatürk ve arkadaşları, yapılması gereken kesin doğruları keşfettiklerini düşünüyorlardı; en azından ulus içinde onlardan daha iyisini bilen yoktu, hele rejimin otoriter niteliğinin artmasıyla birlikte Atatürk'ün görüşlerinin isabeti tartışma götürmez bir hal aldı. Burada yapılması gereken, akıl ve mantık yoluyla kavranan bu hakikatleri, halkın bilgisine sunmaktı. Bunun için seçilen metot ise eğitim ve telkindir.

Cumhuriyetin ele aldığımız bu dönemde, propaganda faaliyetleri tüm dünyada önem kazanmıştı. Kemalist yöneticiler bu kavramın önemini anlamakta gecikmediler ve onu yaptıkları yeniliklere halkı ikna etmek için eşsiz bir vasıta olarak değerlendirdiler. Öyle ki turizmden tiyatroya kadar her şey bir propaganda vasıtası olarak algılanmıştır. Denilebilir ki, konu başlığından daha önemli olan, onun eğitim ve telkin faaliyetlerine olan faydası idi ve bu sebeple herhangi bir konu başlığına ilişkin değerlendirme, pek çok kere, onun iyi bir eğitim ve telkin vasıtası olup olmamasıyla başlıyordu.

Bu anlaşılabilir bir durumdur; zira belirttiğimiz üzere, özellikle otoriter ve totaliter rejimlerin halkı kendi amaçları doğrultusunda sevk edebilme kabiliyetleri Türk yöneticileri oldukça derinden etkilemişti ve onların bu başarısının aynısının Türkiye'de tekrarlanacağına emindiler. Söz konusu dönemde propagandaya ilişkin bilimsel çalışmalar da, halkın istenildiği gibi biçimlendirilebileceğini varsaymaktaydı; kafasında toplum mühendisliği yapmak olan bir ekip için bunun bulunmaz bir nimet ve sevinç kaynağı olduğuna şaşırılmamalıdır.

Otoriter rejimlerin yükselişi, 1930’lu yıllardadır, bu döneme kadar CHP, temelde içeride iktidarını sağlamlaştırma ve muhalifleri tasfiye etmekle meşguldür. Mustafa Kemal’in direktifleri doğrultusunda pek çok kanun çıkarılmış, ülkenin siyasi ve idari yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yapılanlar, büyük ölçüde kağıt üzerinde kalmıştır ve bunun sonuçları, 1930 Belediye Seçimleri’nde SCF’nin elde ettiği beklenmeyen başarı ile kesin olarak ortaya çıkmıştır. Bir yazarın deyişiyle, o zamana kadar “liberalin liberali” olan CHP, iç ve dış olayların etkisi altında, bir yenilenme yaşamıştır.

Bunun en açık işareti, 1931 senesinde parti örgütlenmesinde yaşanan değişimdir. Parti, ideoloji aşılama amacı güden eğitim ve telkin faaliyetlerini yürütecek kompartımanlara ayrılmıştır ve devlet mekanizmasının başlıca uğraşısının, Mustafa Kemal’in öngördüğü sosyal inkılabı yapmak doğrultusunda faaliyetler göstermek şeklinde belirdiği söylenebilir.

Buradan, Kemalist elitin projesinde bir değişiklik olduğu anlaşılmalıdır; sadece bu projenin etkin bir şekilde hayata geçirilemediği anlaşılmıştır. Devlet seçkinlerinin öngördüğü modernleşme paketinde bir hata olduğu da düşünülmediği için, eksik olan noktanın, halkın inkılap sürecine katılımında ve hükümete ısındırılmasında olduğu görüşü egemen oldu. Halkın, hakikatlerin karşısında mevzi alması düşünülemezdi (bu akıl dışı olurdu), öyleyse sorun, onu “hükümete teveccühkar kılmak” ve oluşturulacak eğitim ve telkin merkezlerine katılımını sağlamak ile çözülebilirdi. Böylece, Kemalist yönetimin halkla ilişkiler uygulamalarına ikisi temel olmak üzere dört amaç yön verdi: Halkın uluslaştırılması, halkın asrileştirilmesi, halkın yönetime ve rejime ısındırılması ve halkın inkılap sürecine katılımının sağlanması.

Bu amaçla mümkün olan her araç kullanılmaya çalışıldı; var olan uygulamalardan yurt gezileri devam ettirildi, basın, çeşitli araçlar kullanılarak büyük ölçüde denetim altına alındı ve Türk Ocakları feshettirilerek rejimin ideolojik aygıtı durumdaki Halkevleri onun yerine geçirildi. Yönetim, 1930'lu yıllar boyunca sivil topluma ilişkin hemen her alanda egemenliğini kurmaya çalıştı; hemen hepsinde temel amaç, kütleleşmek ve düzen ve disiplin içinde rejimin amaçlarına hizmet etmek idi.

Cahil ve bilinçsiz olduğu için her türlü telkine açık olduğu kabul edilen halkın, rejime ısındırılması ve gerek yabancı ideolojilerin gerek gerici-bölücü telkinlerin etkisinden kurtarılması için özel bir yapılanma olan Halk Hatipleri Teşkilatı oluşturuldu. Bu teşkilatın mensupları, propaganda esaslarını belirleyen bir talimatname doğrultusunda eğitilerek, halka propaganda yapıldığı hissini vermeksizin parti (dolayısıyla devlet) amaçlarını halka yaymakla görevlendirildiler.

Rejim, böylece kendi ideolojik aygıtlarını oluşturdu ve var olanlar üzerinde de hızlı bir biçimde denetim sağladı. Bu, Mustafa Kemal'in, muhalefetsiz, kararlı ve istikrarlı bir biçimde uygulanmasını istediği programın engellerden arınmış biçimde kabul ettirilmesini kolaylaştırdı; ancak çeşitli faaliyet alanlarının özerkliğini sert biçimde sınırlayarak yaratıcı ürünlerin ortaya çıkmasını da ciddi şekilde önledi. Bu şekilde ikna faaliyetleri, etkisi olmayan tekrarlardan ibaret oldu ve bu durum dönemin kaçınılmaz ekonomik sıkıntılarıyla birleşince halkın savaş sonrasında kullanılması muhtemel olan coşkusu hızlı bir biçimde söndü.

Yönetimin öngördüğü program, o zamana kadarki geleneklere büyük ölçüde ters düşüyordu ve Türklük ve medeniyete ilişkin olarak söyledikleri, çoğu kez halka yabancı şeylerdi. Dolayısıyla söylemin çekici olduğunu söylemek zordur. Bu sebeple

Kemalistlerin Türklük ve medeniyet konularında getirdikleri tanımlar tatmin edici bir cevap olarak beliremedi; bu, büyük ölçüde, Cengiz İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu ve Hunlar gibi Doğu'dan gelen fetihçi halklarla; Roma, Atina gibi bu halkların istilasına uğramış Batılı halkların temelinde Türk varlığının kabul edilmesi gibi açık bir çelişkiden kaynaklanıyordu. Maksimalist Türk ulusu tarihi, halka pek bir şey ifade etmediği gibi, aydınları da kendi renklerine uygun gördükleri tercihlere itti.³⁷² Buna karşın Kemalizm'in kendini meşruiyet dayanağı haline getirmedeki başarısı da, herkesin onda aradığını bulmasına imkan veren bu kapsamıyla bağlantılı görünmektedir.

Yönetimin sosyal alanda yaptığı atılımların, hızlı bir biçimde istenilen karşılığı bulduğu söylenemez. Bu durum, rejimin otoriter niteliğinin giderek artmasını ve eğitim ve telkin faaliyetlerinin yoğunlaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi yönetimi, halkın iknasına önem vermekteydi; ancak o ikna olana kadar rejimin doğru ellerde olmasına ve izlenen rotada bir sapma yaşanmamasına daha büyük önem veriliyordu. İkna konusundaki tahammüllerinin de, çok geniş olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum, bazı araştırmacılara, Kemalist projenin ikna yerine "tecebbür" (zorlama) ile hayata geçirildiğini düşündürmüştür.³⁷³ Fakat bu görüş kısmen yanıltıcıdır. Althusser'in de belirttiği gibi, ideolojik aygıtlar büyük ölçüde ideoloji fakat bir ölçüde de baskıya dayalı olarak çalışırlar.

Kemalist yönetim, bu anlamda halka bir dizi seçenek sundu. "Medeni olmak istiyor musun? Öyleyse şapka giymelisin ya da çarşaf ve peçeni çıkarmalısın. Dine

³⁷² Örneğin Niyazi Berkes gibi Kemalistler, Asya tarihini Türklerin sırtında bir çeşit yük gibi görmeye meylederken, önemli miktardaki Türkçü Türklerin esas ve özlenen tarihi olarak, tam da Asya tarihini ön plana çıkarıyorlardı.

³⁷³ Bu konuda şu makaleye bakılabilir. Tunçay, Mete, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm** içinde, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

değil akla ve bilime dayalı olarak yaşamalısın. Bunun alternatifi ise, tarihe büyük acılarla karışan Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı sonun aynısını görmektir. Tekrar aynı acıları yaşamamak istiyorsan medeni bir ulus olmak zorundasın ve bunun gereklerini de bizler, sana göstereceğiz. Bunları harfiyen yaparsan saygın ve güçlü bir ulus olacaksın. Yoksa Osmanlı zamanındaki gibi itilip kakılacak, kendi ülkenin nimetlerinden yararlanamayacak, din kisvesi altında kandırılıp diğer milletlere ve onların içerideki yardımcılara esir düşeceksin. Fakat başarılarla dolu tarihin, seni bu konuda kesin olarak medeni olmayı seçmeye zorluyor.”

Kemalistler, yukarıda özetlediğimiz tarzda, kötü yakın geçmiş, cesaretlendirici uzak geçmiş ve onların hepsinden daha umut verici ve güzel olan şimdi arasında kurdukları bağlantı ile halktan yeni ile eski, doğru ile yanlış arasında bir seçim yapmasını istediler; bu seçim ve sorular, elbette propagandist bir içerik taşıyordu, kimse kötü olanı seçemezdi. Kemalist yöneticilerin yapmak istediği, halka iyi, doğru ve çıkarına olanı göstermekti; fakat halk bunu göremediği müddetçe, onun yerine bunu görebilenler “genel irade” adına yönetimi ve egemenliği kullanacaklardı. Mutlu son, halkın da bu gerçekleri görebilmesine bağlıydı ve bu amaçla zaman zaman zora zaman zaman iknaya ya da bu ikisinin karışımına dayalı bir “demokrasi terbiyesi” döneminden geçildikten sonra, halk gerçek anlamda egemenliği eline alabilecekti.

Bu süreç içerisinde kurulan mevcut düzene karşı olanlar, Türk halkının duyarlı olduğu bir dizi kavram ile ötekileştirildi. Bunlar vatan haininden gerici ve bölücüye, komünistten anarşiste kadar uzanan bir yelpaze içinde nitelendirildiler. Fakat burada kritik olan, aynı kitlenin baldırı çıplak, ayak takımı, Haso-Memo diye de nitelendirilmesiydi. Cumhuriyet kurulurken idareyi eline almak istediği ve cahil denilerek idareyi kendisine vermekten kaçınmanın kabul edilemeyeceği ileri sürülen

köylü Hasan ve Mehmet, bu kez baldırı çıplak Haso ve Memo olmuştu. Ülkenin ağır ekonomik sıkıntı içinde olduğu bir dönemde, halkın bir kısmının bile olsa bu şekilde tanımlanması, şüphesiz halkçı-köycü söyleme büyük bir darbe indirdi ve uzun yıllar bu elitist tutum eleştiri konusu yapıldı.

Kemalist yönetimin, uluslaşma ve asrileşme konusunda yaptığı atılımların Osmanlı-Türk elitinin teşhislerine göre ileri bir aşamayı teşkil ettiği açıktır. Bununla birlikte, devletin “Baba” şeklinde algılanan vesayetçi rolü, toplumun tümüyle devletin amaçlarına hizmet etmesi gereğine dair görüş ve istenilen medeniyet programına uyma konusunda direnç gösteren grupları ötekileştirmeye yönelik tercih bakımından halk-devlet ilişkilerinde ciddi bir süreklilikten bahsedilebilir. Modernleşmeye içkin olan özgürleştirici ve aynı zamanda denetleyici olma diyalektiğini, onun Türkiye’deki uygulayıcısı olan Kemalizm de kendi koşulları içerisinde yaşamıştır. Bu gel-gitler, Batılı olmak ile engin bir Doğulu mirasa sahip bir Türk olmak arasındaki derin çelişkiden kaynaklanmaktadır. Kemalistler bu sıkıntıyı, halklarını ve dünyayı, Türklerin eskiden de milliyetçi, demokratik ve dini hoşgörüyü sahip (hatta laik) bir ulus olduğuna ikna etmeye çalışarak aşmayı denediler. Bu, eski tarihin yüceliğini korunmayı, Batılılar tarafından kabul görmeyi ve halkı Batılı değerler doğrultusunda sevk etmeyi aynı anda başaracağı düşünülen bir stratejydi. Bununla birlikte uzun süreli bir sonuç verdiğini söylemek mümkün değildir.

Kemalist seçkinler, halkın özgünlüğünü koruduklarına dair bir imajdan yararlanmış ve buna uygun söylemsel öğeler geliştirmiş iseler de, esas olarak halkları için yeni bir orijinalite yaratmanın peşindeydiler. Bu, muazzam bir proje anlamına gelmekteydi ve devlet merkezinde bu makro projeye odaklanması, Türk halkını

ilgilendiren birçok önemli sorunun tam bir ilgisizlikle karşılanması sonucunu verdi. Halkın gündelik ihtiyaçlarına yönelik ilgisizlikten kaynaklanan bu ikilem,³⁷⁴ söylemsel bir savaş halinde çok partili döneme taşınacak kadar etkili bir yarılma yaratmıştır.

Mustafa Kemal ve yakın çalışma arkadaşları, CHP'nin sıradan bir parti olmadığını ve sokak politikası ile uğraşmayacağını ileri sürüyorlardı. Onların görevi daha çok ulusun eğitmeni olmaktı; bu bakımdan Aydınlanma geleneğinin bir takipçisi olarak görülebilirler. Demokrasiyi çağın gereği olarak önemsemekle birlikte, onun ülkede yerleşmesi için kapsamlı ve özgün bir projeleri olduğu söylenemez ve bu yüzden, gerçek anlamda eşitlik ve özgürlüğe ulaşmak için kendi bilgilerinin yeterliliği konusunda Avrupalı bilginlerin dikkatini çeken Marx'ın "Eğitmcilerin de eğitilmesi gerekir" uyarısı, erken Cumhuriyet dönemi yöneticileri için pek fazla bir anlam ifade etmeyecekti.

Sonuç olarak yeni rejimin oturtulması ve halkın modern bir ulusa dönüştürülmesi konularında ele aldığımız dönemde gerçekleştirilen çalışmaların küçümsenemeyecek başarılar elde ettiği söylenebilir. Ancak bu başarıyı elde etmek konusunda kullanılan yöntemlerin yetersizliğinin beraberinde getirdiği sorunlar, halk ile devlet yönetimi arasındaki açıklığın istenilen ölçüde giderilememesine yol açmıştır. Halkın Batılı bir yaşam tarzına alıştırılması ve ulusal bir bilince sahip olması konularında elde edilen başarılar küçümsenemez; ancak bunların yukarıda değindiğimiz çeşitli nedenlerle ülke sathına yayılması, net bir kavrayışla özümsemesi konularında sorunlar çözüme

³⁷⁴ Halk Partisi'nin laikliği öne çıkaran vurgusu ile karşısındaki partilerin bunu gereksiz ve halkın gerçek gündeminden uzak bir tartışma olarak yansıtan tutumu günümüze kadar ulaşan bu ikilemi yansıtmaktadır.

kavuşturulamadığı gibi, elit-halk ayrılığının çözümü de istenilen düzeyde sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

1940 Kongre Dilekleri, CHP Genel Sekreterliği Yayınları, tarih ve yer belirtilmemiş.

Abdullah Cevdet, **İçtihad'ın İçtihadı: Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar**, Haz: Mustafa Gündüz, Lotus Yayınları, Ankara, Şubat 2008.

Akarlı, Engin Deniz, "Osmanlılarda Devlet Toplum ve Hukuk Anlayışı", **Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16-18. Yüzyıllar** içinde, Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 1986.

Akçura, Yusuf, "Birinci Türk Tarih Kongresi", **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

Akçura, Yusuf, **Türkçülüğün Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2001.

Akın, Yiğit, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Aktaş, Cihan, **Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık Kıyafet ve İktidar**, Kapı Yayınları, İstanbul, Şubat 2006.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev: Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev: Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk II (1920-1927)**, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1970.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 2 (1915-1919), Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.

Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

Aydede, Ceyda, **Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları**, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş MediaCat Kitapları, Eylül 2007.

Aysan, Mustafa A., “Atatürk'ün Ekonomik Görüşü”, **Atatürk Yolu** içinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1987.

Barkey, Karen, **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Başar, Ahmet Hamdi, **Atatürkle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1981.

Bayramoğlu, Sonay, “1929: Yönetimde Merkezileşmenin İnşası”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1929-1939)** içinde, Ed: Birgül Ayman Güler, AÜSBF KAYAUM Yayını, Ankara, 2007.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2005.

Bolluk, Hadiye, **Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi: Hakimiyet-i Milliye Yazıları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Bora, Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998.

Borak, Sadi, **Atatürk Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, Eylül 2004.

Bozkurt, Mahmut Esat, **Aksak Demir'in Devlet Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Bozkurt, Mahmut Esat, **Atatürk İhtilali**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1995.

Bozkurt, Mahmut Esat, **Liberalizm Masalı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.

Brown, J.A.C, **Siyasal Propaganda**, Çev: Yusuf Yazar, Ağaç Yayınları, İstanbul, Şubat 1992.

Büyükakalın, Yeşim, “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamımıza Etkileri ve Millet Mektepleri”, **Atatürk Haftası Armağanı** içinde, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi S: 24, Ankara, Kasım 1991.

CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924), Yayına Hazırlayanlar: Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2002.

“Cumhuriyet’in 14. Yıldönümü”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

Cündioğlu, Düccane, **Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.

Çakan, Işıl, **Konuşunuz Konuşturunuz: Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

Çeçen, Anıl, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

Çelik, Nur Betül, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm** içinde, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Diderot, Denis, d’Alembert, Jean Le Rond, **Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü**, Çev: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.

Domenach, Jean Marie, **Politika ve Propaganda**, Çev: Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.

Enginün, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, İstanbul, Eylül 2009.

Erdoğan, İrfan, Alemdar, Korkmaz, **Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Erk Yayınları, Ankara, 2005.

Falih Rıfki (Atay), **Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, yıl belirtilmemiş.

Falih Rıfki (Atay), **Yeni Rusya**, yayıncı belirtilmemiş, Ankara, 1931.

Faroqhi, Suraiya, “İktisat Tarihi (1500-1600)”, **Türkiye Tarihi-2 Osmanlı Devleti (1300-1600)** içinde, Cem Yayınevi, İstanbul, Ekim 2002.

Gencer, Bedri, **İslam’da Modernleşme**, Lotus Yayınları, Ankara, 2009.

Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.

Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1924-1930)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz: Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, Mart 2004.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2001.

Güz, Nurettin, **Halkevleri Dergileri Üzerine Bir İnceleme**, Teksir, Ankara, 1993.

Güneş, Turan, **Türk Demokrasisinin Analizi**, Derleyen: Hurşit Güneş, Agora Kitaplığı, İstanbul, Ağustos 2009.

Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ankara Halkevi Yayını, Ankara, 1936.

CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

- Hall, John A., Ikenberry, John G., **Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev; İsmail Çekem, İstanbul, Aralık 2005.
- Heper, Metin, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- Heper, Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Haziran 2006.
- Heper, Metin, “Atatürk’te Devlet Düşüncesi”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme** içinde, Ed: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, Şubat 2007.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet**, Eren Yayınları, İstanbul, 2005.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2006.
- İnalcık, Halil, **Devlet-i Aliye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Haziran 2009.
- İnan, Ayşe Afet, **Medeni Bilgiler ve Atatürk’ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, Kasım 1987.
- İslamoğlu-İnan, Huricihan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Karaca, Nuray, **Pozitivizm’in Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi**, Anı Yayınları, Ankara, 2008.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Panorama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karaömerlioğlu, Asım, **Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karpat, Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Çev: Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009.
- Karpat, Kemal H., **Osmanlı'da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev: Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2006.
- Kavaklı, Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi: Akşam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005.
- Kazancı, Metin, **Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- Kazancı, Metin, **Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1978.
- Keyder, Çağlar, **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kırlı, Cengiz, **Sultan ve Kamuoyu&Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Kili, Suna, **Bir Çağdaşlaşma Modeli Atatürk Devrimi**, Türkiye iş Bankası Yayınları, İstanbul, Eylül 2006.
- Koç, İ.Ceyhan, **Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri (1929-1938)**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2006.
- Koçak, Cemil, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Koloğlu, Orhan, **Abdülhamid Gerçeği**, Gür Yayınları, İstanbul, 1987.
- Korlaelçi, Murtaza, **Pozitivizm'in Türkiye'ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara, 2003.
- Köktener, Aysun, **Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2005.
- Köymen, Nusret, "Kemalizm ve Politika Bilgisi", **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.
- Kula, Onur Bilge, **Avrupa Düşüncesi'nde Türkiye ve İslam İmgesi**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.
- Levend, Agah Sırrı, **Halk Kürsüsünden Akisler**, Kayseri Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından: XVIII, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1941.
- Manka, Ayşe Gülçin, **Halkla İlişkilerin İdeoloji Aşılama İşlevi Örnek Olay: Halkevleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, 1997.
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Nişanyan, Sevan, **Yanlış Cumhuriyet&Atatürk ve Kemalizm Üzerine 51 Soru**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Haziran 2003.

- Okay, Aydemir, Okay, Ayla, **Halkla İlişkiler: Kavram ve Strateji Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul, 2005.
- “Okuyucularımızla Konuşma”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.
- Okyar, Osman, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar’ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, Kasım 2007.
- Ova, Nalan, **Harf İnkılabı Ve Türk Basımı (1928-1929): Vakit, İktidar ve Hakimiyet-i Milliye Örnekleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Ökte, Ertuğrul Zekai, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri**, Cilt 1 (1922-1931), TTT Yayınları, İstanbul, 2000.
- Önder, Mehmet, **Atatürk’ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Haziran 1998.
- Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ocak 1992.
- Öz, Mehmet, **Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997.
- Özodaşık, Metin, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Ağustos 1999.
- Öztürk, Serdar, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Kahvehane ve İktidar (1930-1945)**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.
- Öztürk, Serdar, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, Elips Kitap, Ankara, Haziran 2005.
- Parla, Taha, **Türkiye’de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları**, Cilt I (Atatürk’ün Nutku), İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1994.

Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Peker, Recep, **İnkılap Dersleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Perinçek, Doğu, **Kemalist Devrim-5: Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

Perinçek, Doğu, **Kemalist Devrim-6: Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.

Poggi, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev: Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2008.

Pratkanis, Antony, Aronson, Elliot, **Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali**, Çev: Nagihan Haliloğlu, Paradigma Yayınları, İstanbul, Eylül 2008.

Recep (Peker), “Konuşunuz Konuşturunuz”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

Recep (Peker), “Ülkü Niçin Çıkıyor?”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

“Recep Peker’in İş Kanunu’nu İzahı”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, **Ülkü (Seçmeler)** içinde, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.

Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **Modern Toplumun Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu**, Çev: Oktay Özel- Canay Şahin, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Kasım 2000.

Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Sakaoğlu, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım (1905-1950)**, yayıncı belirtilmemiş, İstanbul, 1968.

Sieyès, Emmanuel Joseph, **Üçüncü Sınıf Nedir?**, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2005.

Simmel, Georg, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev: Tanıl Bora-Nazile Kalaycı-Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Sombart, Werner, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki Ve Entelektüel Tarihine Katkı**, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Mart 2008.

Sorokin, Pitirim, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev: Mete Tunçay, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008.

Şimşek, Sefa, **Bir Psikolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri(1932-1951)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Tarih II: Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941), Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2005.

Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, Kasım 2003.

Tortop, Nuri, **Halkla İlişkiler**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 55, Ankara, 1973.

- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2005.
- Tunçay, Mete, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm** içinde, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Tural, Erkan, **Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II.Meşrutiyet Döneminde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler**, TODAİE Yayınları, Ankara, Şubat 2009.
- Turan, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, Ekim 2005.
- Türk Tarihinin Ana Hatları: Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1999.
- Uğur, Ahmet, **Osmanlı Siyasetnameleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, yer ve tarih belirtilmemiş.
- Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Kasım 2008.
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, Nisan 1999.
- Uysal, Birkan, **Siyaset Yönetim Halkla İlişkiler**, TODAİE Yayınları, Ankara, Aralık 1998.
- Ülkü (Seçmeler)**, der: Cem Alpar, Zerrin Bayraktar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no: 190, Ankara, 1982.
- Üstel, Füsün, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Üstel, Füsün, **Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşruiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Yavuz, Hilmi, **Alafrangalığın Tarihi: Geleneğin Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Gazete Yazıları

Aka Gündüz, "Yıldönümü ve Bir Vaziyfe", **Hakimiyet-i Milliye (28 Ekim 1931)**.

Alsan, Zeki Mesut, "Kamutay Açılırken", **Ulus (3 Mart 1935)**.

Artin Cebeli, "İki Nehir Ve Deniz Medeniyetini Türkler Kurdu!" **Cumhuriyet (14 Ocak 1933)**.

Atay, Falih Rıfkı, "1872-1936", **Ulus (27 Aralık 1936)**.

Burhan Asaf, "Dünya Güzeli", **Hakimiyet-i Milliye (2 Ağustos 1932)**.

Kanad, Halil Fikret, "Ankara Köylerinde Kültür Hareketleri" **Ulus (23 Aralık 1938)**.

Mahmut Soydan, "Kaldır Hemşehri", **Milliyet (8 Ocak 1929)**.

Mahmut Soydan, "Rusya'nın Rejimini Değil Onun Metodlarını Almalıyız", **Milliyet (7 Mayıs 1932)**.

Mahmut Soydan, "Türkiye'nin Atisi", **Milliyet (19 Ocak 1929)**.

Mahmut Soydan, "Temel Taşı", **Hakimiyet-i Milliye (29 Ekim 1929)**.

Reşit Tankut, "Köylerimiz: Bugün Nasıldır? Dün Nasıldı? Yarın Nasıl Olmalıdır?" **Ulus (30 Aralık 1938)**.

Salih Zeki, “Mutlaka Yerli Tavuk”, **Cumhuriyet (28 Şubat 1933)**.

Yunus Nadi, “Uzak Şark İşlerinin Bize Verdiği Dersler”, **Cumhuriyet (8 Mart 1933)**.

Zeki Mesut (Alsan), “İnkılap Hayatı”, **Hakimiyet-i Milliye (14 Teşrinievvel 1929)**.

Zeki Mesut (Alsan), “Propaganda Kuvveti” **Hakimiyet-i Milliye (18 Eylül 1933)**.

Yararlanılan Gazeteler

Hakimiyet-i Milliye (Daha sonra Ulus): 1929, 1931, 1932, 1933, 1935, 1936, 1938.

Cumhuriyet: 1929, 1933, 1934.

Milliyet: 1929, 1930, 1932, 1934.

ABSTRACT

Key Words: Public relations, Early Republican era, Atatürk, ideology, indoctrinization

The emergence of the “public relations” in Turkey, traces back to the era of Mahmud II, when the the foundation of the modern centralist state was laid. To satisfy the need for a national base within the nation state, a new style of relationship with the public had been configured.

The main orientation of these activities that were started in the Ottoman Empire is modernisation. Kemalists, brought this macro political framework to the agenda of the Republican era. But, the Kemalist elite, dismissed the former modernization and nationalization politics wrong. The new policy, was established on the basis of two concepts: “building the Turkish nation” and “complete westernization”.But this time, the aim was to get over with the gap between the people and the elite through westernization of the people.

The fundemantal principles of these public relations and propaganda activities that were carried out are “education and inspiration”. The most operative instruments of these activities that were executed comprehensively especially in 1930’s are country excursions, foundation of the “New Turk” by ideological publications, Nation’s Schools, People’s Houses, Public Speakers Organization and national press.

ÖZET

Anahtar Sözcükler: Halkla İlişkiler, Erken Cumhuriyet dönemi, Atatürk, ideoloji, endoktrinizasyon.

Türkiye’de halkla ilişkilerin ortaya çıkışı, modern merkezi devletin kurulmaya başlandığı II. Mahmud dönemine kadar uzanır. Modern devletin gereksindiği halksal tabanın oluşturulması adına, halkla yeni bir tarzda ilişki kurulmaya başlanmıştır.

Osmanlı döneminde başlayan bu faaliyetlerin ana yönelimi, modernleşmedir. Kemalistler de, bu makro projeyi Cumhuriyet dönemine taşımıştır. Ancak Kemalist elit, daha önceki asrileşme ve uluslaşma politikalarını hatalı bulmuştur. Yeni politika, ulusun Türklük üzerine inşası ve topyekün Batılılık üzerinden oluşmuştur. Bu kez, halkın da Batılılaştırılması ve böylece elit kesimle arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amaçlanmaktadır.

Yürütülen halkla ilişkiler ve propaganda faaliyetlerinin esası, eğitim ve telkindir. Bu doğrultuda özellikle 1930’lardan itibaren artan bu faaliyetlerin en etkili olarak yürütüldüğü kurum, araç ve uygulamalar olarak, yurt gezileri, ideolojik yayınlarla “Yeni Türk”ün kurulması, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halk Hatipleri Teşkilatı ve basın gösterilebilir.